

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK PROGRAMI**

**SULTANAHMET MEYDANI VE ÇEVRESİNİN
FETİHTEN SONRA
TARİHSEL SÜREÇTEKİ DÖNÜŞÜMÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERYEM SAĞLAM

İSTANBUL, 2020

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK PROGRAMI**

**SULTANAHMET MEYDANI VE ÇEVRESİNİN
FETİHTEN SONRA
TARİHSEL SÜREÇTEKİ DÖNÜŞÜMÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MERYEM SAĞLAM
(170201005)**

**Danışman
(Dr. Öğr. Üyesi M. Lütfi YAZICIOĞLU)**

DÜZELTİLMİŞ TEZ

..... tarafından proje
numarası ile desteklenmiştir.

İSTANBUL, 2020

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Tezli Yüksek Lisans Programı'nda 170201005 numaralı **Meryem SAĞLAM**'ın hazırladığı “**Sultanahmet Meydanı ve Çevresinin Fetihden Günümüze Dönüşümü**” konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, 18 /06/2020 Perşembe günü saat 13:00'da Çevrimiçi Video Görüşmesi ile yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

Düzeltilme verilmesi halinde:

Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı .../.../20..., tarihinde, ... saat da yapılacaktır.

Tez adı değişikliği yapılması halinde :

Tez adının
:|.....
.....
.....| şeklinde değiştirilmesi uygundur.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ (*)	İMZA
Dr.Öğ.Üyesi M.Lütfi Yazıcıoğlu	KABUL	
Prof. Dr. Hüseyin Cengiz	RED	
Dr. Öğr.Üyesi Uğur Özcan	KABUL	

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Meryem SAĞLAM

SULTANAHMET MEYDANININ VE ÇEVRESİNİN FETİHTEN SONRA TARİHSEL SÜREÇTEKİ DÖNÜŞÜMÜ

Meryem SAĞLAM

ÖZET

UNESCO Dünya Miras Listesine dahil edilen Sultanahmet Meydanının ve çevresindeki anıt yapıların da yer aldığı Sultanahmet Arkeolojik Park Alanı, kent tarihini gözler önüne sermektedir ve eşsiz envanterler sunmaktadır. Sit alanı kapsamında yer alan bu mirasın korunarak geleceğe aktarılması gerekmektedir. Bu amaçla birçok çalışma yapılmış, koruma planları oluşturulmuş, hatta özel imar kanunları çıkartılmıştır. Yasal düzenlemeler ve gerçekleşen afetler Sultanahmet Meydanı ve çevresinde biçimsel değişikliğe sebep olmuştur. Afetler, tarihi ve siyasi olaylar, meydanın sınırlarını yeniden çizmiş, çevresindeki yapıların işlevsel dönüşümü meydanı, sosyal ve ekonomik açıdan etkilemiştir. Bu çalışmada, olaylara paralel şekillenen ve meydanın sınırlarını belirleyen altı yapı seçilmiş ve bu yapılarla tarihi alanın yaklaşık 570 yıllık bir süreçteki dönüşümü anlatılmaya çalışılmıştır. Bu yapılar, günümüzdeki adıyla, “Sultanahmet Camii”, “Ayasofya”, “Büyük Saray Kalıntıları ve Mozaik Müzesi”, “Türk İslam Sanatları Müzesi”, “İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü” ve “Marmara Üniversitesi Rektörlüğü” dür.

“Sultanahmet Meydanı ve Çevresinin Fetihten Sonra Tarihsel Süreçteki Dönüşümü” isimli bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tezin amacı, yöntemi ve kapsamı açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde tarihi yarımadaının tarihsel süreci anlatılmış ve fetihten sonraki süreç ayrıca ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, çalışma alanı olan Sultanahmet Meydanı ve 6 yapı incelenerek fetihten itibaren gerçekleşen imar politikalarının meydana etkisi vurgulanmıştır. Dördüncü bölümde ise örneklem seçilen altı yapının kronolojik tarihi açıklanarak her bir yapının geçirmiş olduğu değişimler incelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise

sonuç kısmı yer almaktadır. Bu bölümde önceki bölümlerde yer alan bulgular yorumlanarak, yapıların ve meydanın analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarihi Yarımada, Sultanahmet Meydanı, Fetih, İmar Faaliyetleri

**THE TRANSFORMATION OF SULTANAHMET SQUARE AND
ITS SURROUNDINGS IN THE HISTORICAL PROCESS AFTER
THE CONQUEST
Meryem SAĞLAM**

ABSTRACT

The Sultanahmet Archaeological Park Area, which includes Sultanahmet Square and its surrounding monuments is included in the UNESCO World Heritage List reveals the history of the city and offers unique inventories. This heritage which is within the scope of protected area should be protected and transferred to the future. Many studies have been carried out for this purpose, conservation plans have been created, and even special zoning laws have been enacted.

Many changes and transformations have been took place in the region due to the legal regulations and the disasters that took place. Disasters, historical and political events have redrawn the boundaries of the Square and the functional transformation of the surrounding structures affected the square, socially and economically. In this study,six structures selected that shaped paralel to the events and determined the boundaries of the Square and with these structures, the transformation of the historical site in a period of approximately 570 years has tried to be explained. These buildings, today have known by names "Blue Mosque", "HagiaSophia", " Great Palace ruins and Mosaic Museum", "Turkish Islamic Arts Museum", 'Istanbul Provincial Directorate of National Education'' and ''Marmara University Rectorate "

Thiswork, titled ''The Transformation of Sultanahmet Square and its surroundings in the historical process after the Conquest'', consists of five parts. In the first part, the aim, method and scope of the thesis have tried to be explained. In the second section, in the historical process of the historical peninsula from its foundation has been studied and the process in the post-conquest has also been discussed. İn the third chapter, the Square with in the scope of the study has examined and the effect of

the 18th century Reconstruction Policies in the after math has emphasized. In the fourth section, each of the six structures have selected in the sample was mention and the end structures were examined in chronological order. The final part of the study contains the conclusion. In this section, structures and the square have analyzed and evaluated.

Key Words: The Historical Peninsula, Sultanahmet Square, Conquest, Reconstruction Activities

ÖNSÖZ

İstanbul, tarih boyunca, coğrafi avantajları ve elverişli yaşam alanları sebebiyle çevresindeki topluluklar tarafından arzulanır. Çeşitli medeniyetler bu kent için savaşır ve kent İstanbul'un fethine kadar birçok topluluk tarafından yağmalanır. Sırasıyla Megara kolonileri, Bizans İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu, Latin İmparatorluğu, tekrar Bizans ve en son Osmanlı İmparatorluğu kenti ele geçirir. Dolayısıyla kent sürekli bir savunma halindedir. Fetihle birlikte bu savunma hali arka planda kalır ve kent daha çok ihtişamıyla, anıtlarıyla göz doldurur ve ön plana çıkar.

1960'lı yıllara kadar İstanbul için kastedilen alan Tarihi Yarımada'dır. Tarihi Yarımada'da yer alan Sultanahmet Meydanı ve yakın çevresinin miladi kentin kuruluşuna dayanır. Bu alan, konumu ve ticari potansiyeliyle her zaman kentin ilgi odağıdır ve farklı katmanlar taşıması, değişik kent kolajları içermesi sebebiyle özgün bir karakter yansıtmaktadır. Alanın karakteristik yapısını anlamak amacıyla tarihi, siyasi olaylar ve ekonomik sebeplerle işlevsel ve biçimsel dönüşüm geçiren Sultanahmet Meydanı ve meydanın sınırlarını belirleyen 6 anıtsal yapı incelenmektedir. Fetihten sonraki sürecin mekânın biçimlenişindeki etkisi göz önünde bulundurularak daha çok bu dönemler üzerinde durulmaktadır.

“Sultanahmet Meydanı ve Çevresinin Fetihten Sonra Tarihsel Süreçteki Dönüşümü” başlıklı tezimi hazırlamamda bilgi ve görüşleriyle beni yönlendiren, çalışma sürecimde beni destekleyen tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi M. Lütüf YAZICIOĞLU'na, bu zorlu süreçte desteğini ve bilgisini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi H. Çiğdem ZAGRA'ya teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Her konuda arkamda duran ve maddi, manevi desteğini, sonsuz sevgisini esirgemeyen çok değerli aileme teşekkürü ve minneti borç bilirim.

Mimar Meryem SAĞLAM

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	viii
ŞEKİL LİSTESİ.....	xii
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xvii
KISALTMALAR.....	xviii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
1. TARİHİ YARIMADA’NIN TARİHSEL SÜRECİ.....	1
1.1. İLK YERLEŞİMLER.....	3
1.2. BİZANTION KENTİ	3
1.3. KONSTANTİNOPOLİS KENTİ	6
1.4. İSTANBUL	15
1.4.1. Fetih (1453)’den Sultan I. Ahmet (1603-1617) dönemine kadar Tarihi Yarımada ve Sultanahmet Meydanı	15
1.4.2. Sultan I. Ahmet (1603-1617)’den Tanzimat Dönemi (1839-1876)’a kadar Tarihi Yarımada ve Sultanahmet Meydanı	24
1.4.3. Tanzimat Döneminden II. Meşrutiyet’e kadar Tarihi Yarımada ve Sultanahmet Meydanı (1839-1876)	31
1.4.4. Tanzimat Dönemi Tarihi Yarımada’nın Planlaması Üzerine Yasal Süreçler	41
1.4.5. II. Meşrutiyet (1908-1920)’den 1930’lara kadar Tarihi Yarımada ...	51
1.4.6. 1930 -1950 dönemi Tarihi Yarımada	53
1.4.7. 1950-1965 dönemi Tarihi Yarımada	55

1.4.8. 1965-1984 dönemi Tarihi Yarımada	58
1.4.9. 1984'ten Günümüze kadar Tarihi Yarımada	61
İKİNCİ BÖLÜM	64
2. SULTANAHMET MEYDANI'NIN DÖNÜŞÜMÜ	64
2.1. SULTANAHMET MEYDANI'NIN KONUMU	66
2.2. SULTANAHMET MEYDANI'NIN ÖNEMİ.....	68
2.3. SULTANAHMET MEYDANININ TARİHÇESİ	68
2.4. SULTANAHMET MEYDANI'NDA FETİH (1453)'TEN SONRA İMAR FAALİYETLERİ.....	77
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	102
3. SULTANAHMET MEYDANI VE ÇEVRESİNDE BELİRLenen ANITSAL YAPILARIN DÖNÜŞÜMÜ.....	102
3.1. SULTANAHMET CAMİİ	102
3.1.1. Sultanahmet Camii'nin Mimarisi	103
3.1.2. Sultanahmet Camii'nin Tarihi Süreçteki Dönüşümü(1609-Günümüz)	106
3.2. BÜYÜK SARAY KALINTILARI VE MOZAIK MÜZESİ	109
3.2.1. Büyük Saray'ın Tarihsel Süreçteki Dönüşümü (4.yy-Günümüz) ...	110
3.3. İSTANBUL İL MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ	117
3.3.1. Antiokhos Sarayı ve Lausos Sarayı.....	119
3.3.2. Adliye Sarayı'nın İnşa Süreci	124
3.3.3. Adliye Sarayı'nın Mimarisi.....	127
3.4. TÜRK İSLAM SANATLARI MÜZESİ	128
3.4.1. İbrahim Paşa Sarayı.....	128
3.4.2. İbrahim Paşa Sarayı'nın İnşa Süreci	129
3.4.3. İbrahim Paşa Sarayı'nın Mimarisi ve Tarihsel Dönüşümü.....	129
3.5. AYASOFYA MÜZESİ	132

3.5.1. Ayasofya'nın Tarihsel Süreçteki Dönüşümü.....	132
3.5.2. Ayasofya'nın Mimarisi ve Günümüze Kadar Geçirdiği Onarımlar	133
3.6. MARMARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜK BİNASI	143
3.6.1. Marmara Üniversitesi Rektörlük Binası'nın Tarihi.....	143
3.6.2. Marmara Üniversitesi Rektörlük Binası'nın Mimarisi.....	149
SONUÇ	150
KAYNAKÇA	153

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1:Tarihi Yarımada	
Şekil 1.2: İlk Yerleşimlerden Sonra Kentin Mekânsal Gelişimi.....	2
Şekil 1.3: Severus dönemine geçiş.....	5
Şekil 1.4: Konstantinus Surları	6
Şekil 1.5: II. Theodosios Dönemi, Konstantinopolis' in 14 bölgesi	9
Şekil 1.6: II. Theodosios Dönemi'nden Fetih (1453)'e kadar Tarihi Yarımada.....	10
Şekil 1.7: Bizans Döneminde Sultanahmet Meydanı ve Yakın Çevresi.....	12
Şekil 1.8 :1453-1520 döneminde Tarihi Yarımada'da inşa edilenler	18
Şekil 1.9: Beyanı Menazil-i Sefer-i Irakeyn minyatür albümü, Matrukçu Nasuh	20
Şekil 1.10:1520-1603 döneminde Tarihi Yarımada'da inşa edilen mimari eserler ...	21
Şekil 1.11: Sultanahmet Camii ve Ayasofya.....	24
Şekil 1.12:1603-1730 döneminde Tarihi Yarımada'da inşa edilen mimari eserler ...	25
Şekil 1.13:18.yy. dönem mimarisine örnek: Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı	26
Şekil 1.14 : Sultan III.Ahmed Çeşmesi.....	27
Şekil 1.15 :1730-1789 döneminde Tarihi Yarımada'da inşa edilen mimari eserler ..	28
Şekil 1.16: Kauffmann Haritası.....	29
Şekil 1.17: Nusretiye Camii'nin İlk Hali (1850-1855)	30
Şekil 1.18: Cısr-i Atık(K: M. Sinan Gerim, 2010).....	31
Şekil 1.19: 19.yy. öncesi kentin gelişimi	31
Şekil 1.20: Dolmabahçe Sarayı 1880-1890.....	33
Şekil 1.21: Sultanahmet, Darülfünun Binası, sağ tarafında Ayasofya.....	34
Şekil 1.22:1853 tarihinde Tarihi Yarımada.....	35
Şekil 1.23:1860-1870 döneminde Tarihi Yarımada.....	36
Şekil 1.24:1789-1910 döneminde Tarihi Yarımada'da inşa edilen mimari eserler ...	37
Şekil 1.25: Tarihi Yarımada'da Tanzimat Dönemi idari yapıları	41
Şekil 1.26: Hoca Paşa Yangın Alanı	44
Şekil 1.27: 1860-1870 döneminde Ayasofya ve çevresi.....	45
Şekil 1.28:1882 tarihli Ayasofya ve çevresi	46
Şekil 1.29: Fossati, 1882 öncesi Ayasofya ve çevresindeki ahşap yapılar	46

Şekil 1.30: Goad Haritaları Tarihi Yarımada	49
Şekil 1.31: 1789-1910 döneminde Demiryolu ve Köprü İnşa Faaliyetleri	50
Şekil 1.32: 1912 İshakpaşa Yangını öncesi Ayasofya çevresi ve sokak dokusu	52
Şekil 1.33: 1912 İshakpaşa Yangını sonrası Ayasofya çevresi ve sokak dokusu	52
Şekil 1.34: Prost Planı (1936-1951)	54
Şekil 1.35 :1923-1950 döneminde Tarihi Yarımada	55
Şekil 1.36 :1950-1965 döneminde Tarihi Yarımada ve Vatan- Millet Caddeleri	56
Şekil 1.37 :1950'lerde Vatan Millet caddeleri	57
Şekil 1.38: Müller- Wiener Haritası Çalışma Alanı	58
Şekil 1.39: Sultanahmet Camii ve arkasında gökdelenler	59
Şekil 1.40: İstanbul Dünya Kültür Miras Listesi	60
Şekil 1.41: Piccianato,1990 yılı yeni yerleşme, yeni sanayi bölgeleri	61
Şekil 1.42: Tarihi Yarımada Yenileme Alanları, 2005 yılı itibariyle mevcut raylı sistemler ve mega projeler	63
Şekil 2.1: Sultanahmet Meydanı ve Çevresi	64
Şekil 2.2: Sultanahmet Kentsel ve Arkeolojik Koruma Alanı	67
Şekil 2.3: Septimus Severus Dönemi	70
Şekil 2.4: Mango'ya göre hipodrom planı	71
Şekil 2.5: Hipodrom'un güneyden görünümü, Freshfield Folio	
Şekil 2.6: III. Tutmosis'e ait Dikilitaş İstanbul Sultanahmet Meydanı	72
Şekil 2.7: Dikilitaş'ın Kaide Bölümü	72
Şekil 2.8 : Burmalı Sütun ve arkasında Mısır Dikilitaşı	73
Şekil 2.9: Örme Sütun' un meydanla ilişkisi	74
Şekil 2.10: Iustinianos Dönemi Hipodrom, Augestion Meydanı, Iustinianos Anıtı ..	75
Şekil 2.11: Büyük Saray rekonstrüksiyon denemesi	76
Şekil 2.12: Fetih'ten sonra Meydan ve çevresi (1453-1520)	77
Şekil 2.13: Çalışma Alanı, Sebastian Munster (1488-1552)	78
Şekil 2.14: Firüz Ağa Camii ve Çevresi	79
Şekil 2.15: Hürrem Sultan Hamamı	79
Şekil 2.16: Hürrem Sultan Hamamı	80
Şekil 2.17 :1603-1730 döneminde çalışma alan	81
Şekil 2.18: Ayasofya ve Türbeler	82
Şekil 2.19: III. Ahmed Kütüphanesi'nin Çalışma Alanındaki Konumu	82

Şekil 2.20: III.Ahmed Kütüphanesi	83
Şekil 2.21 :1730-1789 döneminde Çalışma Alanı	84
Şekil 2.22: III. Ahmed Çeşmesi'nin Meydan'daki Konumu	85
Şekil 2.23: III.Ahmed Çeşmesi	85
Şekil 2.24: Millet Bahçesi, 1853 tarihinde Çalışma Alanı.....	86
Şekil 2.25: Millet Bahçesi, Firüz Ağa Camii	87
Şekil 2.26: Sultanahmet Park Alanları	88
Şekil 2.27: Tanzimat Dönemi Yapıları	89
Şekil 2.28:1867 yılı Babı Ali Binası	90
Şekil 2.29: Hazine-i Evrak Binası.....	91
Şekil 2.30: Darülfünun Binası.....	92
Şekil 2.31:1908 Defterhane Binası	93
Şekil 2.32 :1912 İshakpaşa Yangını Öncesi	94
Şekil 2.33 :1912 İshakpaşa Yangını Sonrası	94
Şekil 2.34:20.yy. başlarında Sultanahmet Mitingleri	95
Şekil 2.35 :1922 tarihinde Çalışma Alanı	95
Şekil 2.36 :1920 tarihinde Sultanahmet Meydanı ve yakın çevresi.....	96
Şekil 2.37 :1934 tarihinde Sultanahmet Meydanı ve yakın çevresi.....	97
Şekil 2.38 :1934 Prost Planı'nda Sultanahmet Bölgesi.....	98
Şekil 2.39 :1965 tarihinde Sultanahmet Meydanı	98
Şekil 2.40 :1977 tarihinde Çalışma Alanı	99
Şekil 2.41: Çalışma Alanında Tarihi Binaların Fonksiyon Analizi	101
Şekil 3.1: Tarihi Yarımada'da Ayasofya, Sultanahmet Camii ve surların görünümü	102
Şekil 3.2: Sultanahmet Külliyesi ve Külliye'nin Meydanla İlişkisi.....	104
Şekil 3.3: Sultanahmet Camii güneybatı görünüşü	106
Şekil 3.4: Sultanahmet Külliye yapıları ve park düzenlemeleri.....	107
Şekil 3.5: Büyük Saray bölge haritası	109
Şekil 3.6: Ayasofya ile Büyük Saray'ın İlişkisi	111
Şekil 3.7: Büyük Saray Giriş Bölgesi	111
Şekil 3.8: Büyük Saray Magnaura Sarayı	114
Şekil 3.9: Günümüz, Four Season Oteli (1) ve Büyük Saray Kalıntıları (2)	114
Şekil 3.10: Eski Adliye Sarayı, günümüz İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü	117

Şekil 3.11: İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü, İbrahim Paşa Sarayı, Tapu Kadastro Müdürlüğü, Firüz Ağa Camii ve Saray Kalıntılarının bulunduğu arazi.....	118
Şekil 3.12: Saray Kalıntıları (1), Eski Adliye Sarayı (2), İbrahim Paşa Sarayı (3), Tapu Kadastro Müdürlüğü (4)	118
Şekil 3.13: Antiokhos Sarayı ve Yakın Çevresindeki Kalıntılar	119
Şekil 3.14: 1 no'lu arsada Antiokhos ve Lausos Sarayı.....	119
Şekil 3.15: Kilise'nin Planları	120
Şekil 3.16: Hapishane-i umumi kalıntıları	122
Şekil 3.17: Kilise'nin Kesitleri.....	123
Şekil 3.18: Günümüzde İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Türk İslam Eserleri Müzesi ve Tapu Kadastro Müdürlüğü.....	124
Şekil 3.19: 2 no'lu yapı, İstanbul Adliye Binası 1948	127
Şekil 3.20 :3 no'lu yapı, İbrahim Paşa Sarayı'nın Mimar Sedat Çetintaş tarafından çizilmiş kuşbakışı görünümü	
Şekil 3.21: İbrahim Paşa Sarayı'nın yeniden yapımından önce 1939'da.....	129
Sedat Çetintaş tarafından çizilmiş planı	129
Şekil 3.22: İbrahim Paşa Sarayı, yanında Tapu Kadastro Müdürlüğü ve arkasında İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü	130
Şekil 3.23: Ayasofya'nın zemin planı	135
Şekil 3.24: 19.yy.'da Ayasofya Külliyesi	137
Şekil 3.25: Fossati onarımı öncesi	138
Şekil 3.26: Günümüzde Ayasofya.....	139
Şekil 3.27: Ayasofya İç Mekânında Pandantifin Görünümü	139
Şekil 3.28: Ayasofya'nın Doğu Cephesi.....	142
Şekil 3.29: Ayasofya Camii giriş tabelası	142
Şekil 3.30: Günümüzde Marmara Üniversite Rektörlüğü.....	143
Şekil 3.31:Hipodrom' un Sphendore Kısımı.....	144
Şekil 3.32: 17.yüzyılda Meydan'ın güney ucunda inşa edilen külliye yapıları	144
Şekil 3.33: Yemekhane Binası planı ve görünüşü, Şekil 3.32'de 10 numaralı yapı	145
Şekil 3.34: Mutfak Yapısı planı ve görünüşü, Şekil 3.32'de 11 numaralı yapı	145
Şekil 3.35: Fırın Yapısı Planı ve görünüşü, Şekil 3.32'de 12 Numara	146
Şekil 3.36: Kiler Binası planı ve görünüşü, Şekil 3.32'de 15 numaralı yapı.....	146
Şekil 3.37: Marmara Üniversitesi Rektörlüğü Meydan'daki konumu.....	147

Şekil 3.38: Marmara Üniversitesi Rektörlüğü hava fotoğrafı.....	148
---	-----

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1:4.yy-12.yy. döneminde Meydan'ın kullanılışı.....	69
Çizelge 3.1: Sultanahmet Camii arazisinin ve Sultanahmet Camii'nin tarihi süreçte geçirdiği değişimler	108
Çizelge 3.2: Büyük Saray'ın ve bulunduğu arazinin tarihi süreçteki geçirdiği değişimler.....	115
Çizelge 3.3: Şekil 3.12' de gösterilen 1 no' lu arsanın ve yapıların tarihsel dönüşümü.....	131

KISALTMALAR

İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
GEEAYK	Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
İAK	İstanbul Atatürk Kitaplığı
İ.Ö.	İsa'dan Önce
K.	Kaynak
m.	Metre
m ²	Metrekare
M.Ö.	Milattan Önce
Prof.	Profesör
s.	Sayfa
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TKGM	Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü
t.y.	Basım tarihi yok
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
Y	Yorum
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

İstanbul'un eski merkezi olan Tarihi Yarımada, dünyadaki en eski yerleşim bölgelerindendir. Tarihi Yarımada kentin kalbinde yer almaktadır ve kentin kuruluşundan beri çevresindeki toplulukların göz bebeğidir. Coğrafi konumu; kuzeyde Haliç, güneyde Marmara Denizi, doğuda İstanbul Boğazı ve batıda Bizans döneminden kalan surlarıyla sınırlı olan alandır.

Stratejik konumu ve doğal güzellikleri sebebiyle savaşın, istilaların ve yağmalamaların eksik olmadığı Yarımada, tarih boyunca sırasıyla Megara Kolonilerinin, Roma İmparatorluğu'nun, Bizans'ın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim merkezi olur. Sultanahmet bölgesi ise uzun bir dönem bu Yarımada'nın yönetim alanıdır. Çünkü kent, Bizans döneminde bölgenin güneyinde yer alan Büyük Saray'dan, Osmanlı döneminin büyük bir kısmında ise bölgenin kuzeyinde yer alan Topkapı Sarayı'ndan idare edilir.

Sultanahmet Meydanı ve yakın çevresi, yönetim alanı olması, ticari potansiyeli ve çevresindeki anıt yapılarıyla İstanbul için önemli bilgiler sunmaktadır. Bölge, tarihsel süreçte farklı toplulukların inşa ettirdiği konaklama, kamu, sağlık, dini, ticari, sosyal vs. yapılarla donatılır. Tarihi önemi ve taşıdığı potansiyeller göz önünde bulundurularak çalışma alanı olarak belirlenen Meydan ve anıtların, yapılan analizler sonucu, tarihi, siyasi olaylarla fiziki, işlevsel değişimler geçirdiği anlaşılmaktadır. Bu çalışmada anıtların ve Meydan'ın tarihi, politik ve ekonomik olaylar sebebiyle mekânsal biçimlenişi, işlevsel dönüşümü incelenmektedir.

1.1.Amaç

Bu çalışmanın amacı, Tarihi Yarımada'da kentin kuruluşundan beri var olan ve kentin tarihi hakkında en çok bilgi veren Sultanahmet Meydanı'nın ve çevresinde seçilen anıtsal yapıların konumunun belirlenmesinde, farklı işlevlerdeki yapılara dönüştürülmesinde gerçekleşen tarihi, siyasi, sosyal ve ekonomik olayların etkisini incelemektir. Yapılan çalışmayla kentin bu tarihsel süreçte yaşamış olduğu kırılma noktalarının belirlenmesi ve çalışma alanı olan Sultanahmet Meydanı ve yakın çevresi

özelinde gerçekleşen üst projelerin saptanması amaçlanmaktadır. Tarihsel sürecin alana etkisiyle birlikte yapılar üzerindeki etkisi de konunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bu amaçla, Sultanahmet Meydanı'nın sınırlarını belirleyen ve bilhassa fetihten sonra işlevsel, biçimsel dönüşümler geçiren ve örneklem olarak seçilen simgesel 6 bina tartışılmaktadır.

1.2.Kapsam

Tezin ilk bölümünde, Sultanahmet Meydanı'nı da içeren Tarihi Yarımada'nın Fetih'e (1453) kadar geçirdiği süreç ele alınmaktadır. Takip eden bölümde fetihten günümüze Sultanahmet Meydanı'nın ve çevresinin işlevsel dönüşümü ve mekânsal biçimlenişi ayrıntılı olarak tartışılmaktadır. Son bölümde ise yaşanan dönemsel olayların yansımalarının görüldüğü çalışma alanının sınırlarını şekillendiren 6 önemli yapı incelenmektedir. Çalışma kapsamında incelenen ilk yapı; dönemin bazı din adamlarının ayaklanmasına rağmen Sultan'ın isteği üzerine inşa edilen Sultanahmet Camii'dir. İkinci yapı, Roma döneminde Sultanahmet Camii'nin de bulunduğu arazide inşa edilmiş olan Büyük Saray'ın kalıntıları ve yapının kalıntılarından günümüze ulaşmış eserleri sergileyen Mozaik Müzesi'dir. Üçüncü yapı, İstanbul'un fethinin bir sembolü olarak görülen, kullanım biçimi ve hakkında söylenen rivayetlerle de dini bir sembol olan Ayasofya'dır. Dördüncü yapı, Adliye Sarayı olarak inşa edilen ve siyasi olaylara bağlı işlevsel olarak dönüşen İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü'dür. Beşinci yapı ise Sultan sarayları dışında günümüze kadar gelebilen tek özel saray olan İbrahim Paşa Sarayı'nın işlevsel dönüşümüyle Türk ve İslam Eserleri Müzesi'dir. Son olarak da meydanın güney ucunda bulunan ve okuldan dönüştürülen Marmara Üniversitesi Rektörlüğü tartışılmaktadır.

1.3.Yöntem

Zaman ve mekân birbirlerinin bütünleyicisidir. Ayrıca; mekân tarihi yansıtmaktadır. Çünkü geçmişten kalan ve tarihin izlerini taşıyan tek somut olgu mekândır. Bu düsturla alanın ve yapıların mevcut durumunu analiz ederek, İstanbul'un geçmişi, kent hafızası, dönemin kültürü, Sultanahmet Meydanı'nın kent için taşıdığı anlamı hakkında bilgi edinilebilmektedir. Bu sebeple çalışmanın yönteminde mekân analizine önem verilmektedir. Meydanın yapılarla ilişkisi literatür araştırmalarından elde edilen güncel fotoğraflar ve mevcut haritalar kullanılarak belirtilmektedir. Çalışmanın yönteminde Atatürk Kitaplığı, Osmanlı Bankası arşivi ve

istanbulurbandatabase.com web sitesinden edinilen haritalar kullanılmakta ve Sultanahmet Meydanı ve yakın çevresi özel olarak belirtilmektedir. Oluşturulan haritalarda çalışma alanının çevresinde hangi yapıların bulunduğu ve Meydan'ın ve çevresinin sokak dokusunun, yol ağlarının değişimi ve mekân biçimlenmeleri incelenmektedir. Ayrıca derlenen bilgilere istinaden çıkartılan tablolarla yapıların ve meydanın kronolojik süreçte geçirdiği değişimler ifade edilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

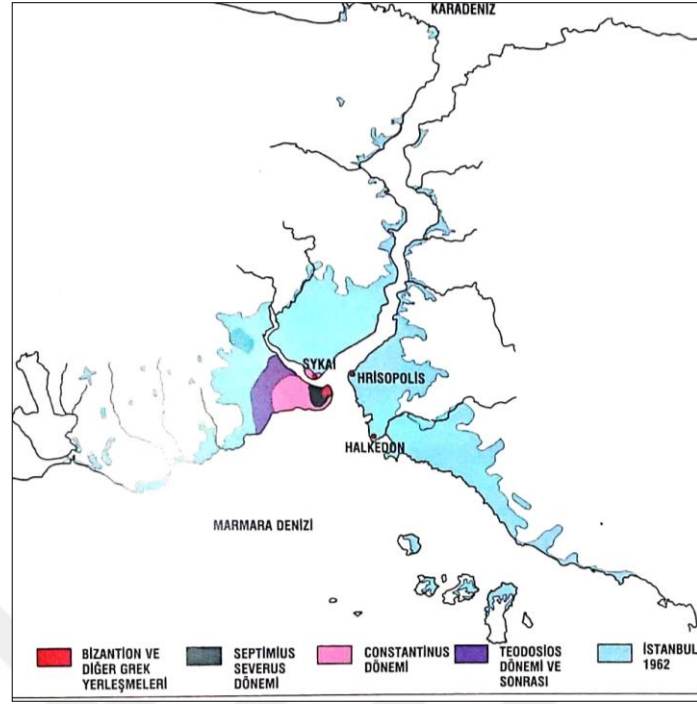
1. TARİHİ YARIMADA’NIN TARİHSEL SÜRECİ

Tarihi Yarımada; doğuda İstanbul Boğazı, batıda Theodosios surları güneyde Marmara denizi ve kuzeyde Haliç’le sınırlı olan alandır. Bu tarihi alanda ilk kent yerleşimlerinin görülmektedir. (Şekil 1.1)

Şekil 1.1:Tarihi Yarımada
(K: Google Earth)

Tarihi Yarımada’nın sahip olduğu potansiyeller ve doğal korunaklı Haliç limanı Megaralı kolonistler tarafından fark edilir, böylece Sarayburnu diye adlandırılan bölgeye ilk yerleşimler gerçekleşir. Megaralı kolonistlerin yerleşiminden sonra Yarımada, sahip olduğu potansiyellerle günümüze kadar önemini korur.

Şekil 1.2: İlk Yerleşimlerden Sonra Kentin Mekânsal Gelişimi
(K: Kuban, 2010)

Kent yerleşimi Tarihi Yarımada'yla başlayan ve büyüyen bir gelişim gösterir. Bizantion döneminde kent sınırları Sarayburnu bölgesini içerirken, Severus döneminde ve Konstantinus döneminde gittikçe genişler. Theodosios döneminde ise sınırlar Tarihi Yarımada'yı kapsamaktadır. Uzun bir dönem kent, Tarihi Yarımada'yla sınırlı kalır; fakat nüfus artışıyla kent günümüzdeki haline ulaşır. (Şekil 1.2)

Günümüzde Tarihi Yarımada, ünlü “yeditepe”si, tepelerde yer alan anıt eserleri, eğimli yamaçlarıyla eşsiz bir silüet oluşturmaktadır. Batıda surların varlığı ve üç tarafının denizle çevrili olması kentin savunma işlevini yerine getirmektedir. Tarihi süreçte bu savunma yapıları nüfus artışı ve ihtiyaçlar sebebiyle genişlemektedir.

Bununla birlikte Tarihi Yarımada, ticaret için ayrıcalıklı bir noktadadır. Çünkü Marmara ve Karadeniz'e ancak İstanbul Boğazı'ndan geçiş yapılarak ulaşılmaktadır (Kubat, 2018, s. 17). Yarımada, su teminini sağlayan altyapı sistemleri ve sahip olduğu limanlarıyla her dönem gelişmektedir. Limanların gelişimi ve bu alanlara ulaşım Yarımada'nın dokusunun şekillenmesinde de önemli bir faktördür. Bu tarihi alan dokusunun şekillenmesinde diğer bir önemli faktör yollardır. Yollar, ilk dönemlerde

ağaç şeması şeklindedir ve çıkmaz sokak tipolojisine sahiptir. İlerleyen dönemlerle birlikte grid plan şemalı ortogonal bir dokuya dönüşür (Başar, 2012, s. 14).

Bölgede yer alan yapılar topografyaya uygun yerleştirilmiştir. Kronolojik süreçte bazı yapıların dönemin ihtiyaçlarına uygun işlevsel ya da yapısal değişiklikler geçirdiği, bazılarının ise yaşanan deprem ve yangın felaketleriyle yok olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte korunarak günümüze kadar ulaşan ve simgesel ifadesini kaybetmeyen yapılar da bulunmaktadır.

1.1. İLK YERLEŞİMLER

Kökeni doğuda koloni kuran Helen kentlerinden gelen Megaralı kolonistler, coğrafi olumsuzluklar ve artan nüfusla birlikte ihtiyaçları karşılamak amacıyla yaşam koşullarını sağlayabildikleri yerlere göç etmiştir ve bu evreye kolonizasyon dönemi denilmektedir. İlk megara kolonileri Halkedon’ da kurulur ve daha sonra kolonistler Tarihi Yarımada’yı fark ederler ve bu bölgeye yerleşirler.

Megara ve kente adını veren diğer Yunan şehirlerinin halkları, sözde efsanevi lider Byzas’ın önderliğinde, Delphoi kaynaklı bir kehanet üzerine Pontus’a giden önemli su yolu üzerindeki bugünkü Sarayburnu’nda, 660/658 yıllarında, yeni bir yerleşim bölgesi kurarlar (Müller-Wiener, 2016, s.16).

Megaralı kolonistlerin bugünkü Sarayburnu’na kurdukları kent, Roma İmparatorluğu’nun kenti almasıyla büyük bir gelişim gösterir. Severus’un inşa ettirdiği portikli yol “**Mese**” ile kentin gelişim yönü belirlenir. Meseyolu’nun başlangıcı; Ayasofya ile Büyük Saray’ın arasındaki Augestion meydanının bir parçası olan Tetrastoon meydanı ve bu meydanı surlarla birleştiren kemerli revaklı yoldur. Ana arter; kent dokusunda önemini hala korumaktadır (T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı, s. 15).Ayrıca; Roma döneminde liman, ticaret ve topoğrafyanın şekillendirdiği kent dokusu, Osmanlı zamanında da büyük ölçüde süreklilik gösterir. Süreklilik göstermeyen ögeler, Roma dönemi forumlarıdır.

1.2. BİZANTION KENTİ

Kuban’a göre (2010), kentin Megara Kolonisinden Bizantion ve Konstantinopolis’e dönüşümü, Megaralı kolonistlerin Haliç kıyısında kurulu olan ve doğal olarak korunan limanı, Asya ile Avrupa arasındaki bu kolay geçiş noktasını keşfetmesiyle olmuştur. Kent aynı zamanda Trakya ile Bitinya arasındaki bağlantıyı

da sağlamaktadır. Böylelikle, ticari yolların bağlantı noktasında bulunması ve doğal bir savunma konumunda olması gelecekte de kentin görkemini belirleyen iki özellik olarak karşımıza çıkar. Kentin konumunun ve çeşitli fonksiyonlarının saptanmasıyla boğaz girişinin çevresinde küçük köyler kurulur. Anadolu yakasında tarım, balıkçılık ve ticaretle geçimini sağlayan küçük köyler oluşurken, Avrupa yakasında tepede konumlanan ve hükümdarın adından etkilenerek ‘‘Byzantion’’ adıyla anılan bir yerleşme hâkim olur. Kentin diğer bölgelerinde ise bazı topluluklar önce bağımsız kentler oluştururlar, daha sonra Konstantinopolis’in dış mahallerine dahil olurlar (Kuban, 2010, s. 13).

Bizantionlu Dionisios’a göre kent M.Ö.695’te kurulur. Kente adını veren ve Megaralıların lideri olan ilk kişi Bizas’tır. Kent, Bizas’ tan sonra Büyük Darius ile Pers boyunduruğuna girer, bir süre sonra Spartalı komutan Pausanias ile Persler bozguna uğratarak İ.Ö. 477’ e kadar Spartalıların eline geçer. İ.Ö.409’da Alkibiades kenti alır, kent Sparta Savaşıyla tekrar Spartalıların eline geçer. İ.Ö.340/339’da kent bu sefer Makedonya Kralı II. Filippos tarafından kuşatılır. Kuşatmalar ve saldırılardan korunmak amacıyla Roma İmparatorluğu’ndan yardım istenir ve sonunda Roma Cumhuriyetine bağımlı bir kent haline gelir (Kuban, 2010).

Septimus Severus zamanında halkın, Severus’un rakibi Niger’i desteklemesi sonucu Severus emriyle kent yakılıp yıkılır fakat Severus kentin jeopolitik öneminden dolayı kenti yeniden inşa etmek ister. Kentin surlarını onarır veya genişletir, yeni yapılar inşa eder. İnşa ettiği hipodrom yapısı, gelecek dönemlerde sosyal yaşamın merkezi olur (Kuban, 2010).

Şekil 1.3: Severus dönemine geçiş
(K: Tayşi Ş.E, Y: Sağlam M.)

İlk surların güzergâhı, ilk sur sistemine ve bilim adamlarının arkeolojik kalıntılardan çıkardıkları tahminlere bakılarak yaklaşık Topkapı Sarayı'nı kapsamaktadır. İkinci sur sistemi ise Klasik Döneme rastlamaktadır ve Severus'un kenti harabeye dönüştürmesinden önce kentin surlarının iki tepeyi de kapsadığı, kabaca Babıali caddesine kadar uzandığı tahmin edilmektedir. Bu surların, döneminde çok güçlü olduğu, büyük taş bloklar ve metal kenetlerle inşa edildiği ve kayadan yapılmış duvara benzetildiği rivayet edilmektedir (Kuban, 2010).(Şekil 1.3)

Şekil 1.3'te ilk yerleşimlerde kentin mekânsal biçimlenişi görülmektedir. Kentin ilk ve ikinci surlarının yerleri belirtilmiştir. Şekilde ayrıca kentin sınırında yer alan Prosforion ve Neorion adlarında iki limanı görülmektedir. Kentin en yüksek bölgesinde ise Akropolis bulunmaktadır. Akropoliste sarayla birlikte tapınak ve sunakların var olduğu belirtilir. Kaynaklarda, Zeus, Athena, Apollon-Helios, Afrodites ve Artemis-Selene tapınaklarının adlarından bahsedilmektedir. Akropolis ile deniz hattı arasında tapınakların, gymnasionun, bir stadionun ve diğer yapıların teraslanarak konumlandığı görülür. Bununla birlikte Akropolis ve Neorion arasında kamu yapılarının var olduğu, stadion bölgesinde ise boğaza hâkim bir tiyatro yapısının konumlandığı ve kentte Ahilleus hamamının bulunduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca,

Şekil 1.4' e bakıldığında kentin tasarım yaklaşımları anlaşılmaktadır. Şekilde görülen iki çizginin, kentin tasarımında büyük bir etkiye sahip olduğu ve bu etkinin günümüze kadar devam ettiği söylenebilir. Birinci çizgi Via Egnatia da denilen Mese yolu, diğer çizgi ise platonun en yüksek noktalarını birleştiren topografya eğrilerini takip eden yoldur. Ana aks (Mese yolu), birbirlerine bağlanan forumlar, nekropolisler ile kentin plan tasarım yaklaşımının Klasik Roma kentine benzediği görülür.

Ayrıca; inşa ettiği surlar ve kentin sınırlarının gösterildiği güzergâh da Şekil 2.5'te gösterilmektedir. Buna göre, Konstantinus Surları, günümüzdeki adlarıyla Unkapanı Cibali Kapısı'ndan bağlanarak, Sultan Selim Camii'nin güneyinden geçer, burada Çukur Bostan'ı dışarıda bırakarak Fatih Külliyesi'nin 200-300 metre batısından Bayrampaşa Deresi'ne ulaşır ve Kocamustafa Paşa'dan geçerek Etyemez'de son bulur (Can, 1995).

Konstantinus döneminde Konstantinye Hamamı inşa edilir, Ayosofya' nın resmen açılışı gerçekleşir ve Havariyyun Kilisesi'nin ve **Zeukpissos Hamamı**'nın yapımına devam edilir. Ayrıca; **Büyük Saray**, iki meydan (**Forum Konstantinus ve Augestion**), **Tykhe** ve **Rhye** tapınakları ve tapınakların yakınında bulunana **Aya İrını** kilisesi resmi daireler, tahıllar için ambarlar, anıtsal mezarlar inşa edilen diğer yapılardır (Müller-Wiener,2016, s.20). Roma'daki Miliarum Aureum'dan esinlenerek yapılan Milion Anıtı da bu döneme aittir (Gerim, 2010, s. 243).

İnşa ettirdiği yapılarla, kentin tarihinde Konstantinus, yapıcı bir hükümdar olarak ön plana çıkar (Kuban, 2010). İmparatorun oğlu döneminde de inşa işlemleri devam eder ve halefleri tarafından da kentin eksenini boyunca öngörülen meydanlar (Forum Tauri, Forum Bovis ve Forum Arcadii) yerlerini alırlar. Ayrıca; imparatorlar için saraylar inşa edilir ve bu saraylar günümüze yegâne kalan mimari yapılardır (Müller-Weiner, 2016, s. 20).

Valens (364-378) devrinde giderek artan nüfusun su ihtiyacını karşılamak için Valens (Bozdoğan) Kemerı yapılır ve şehre yeni su kaynakları sağlanır.

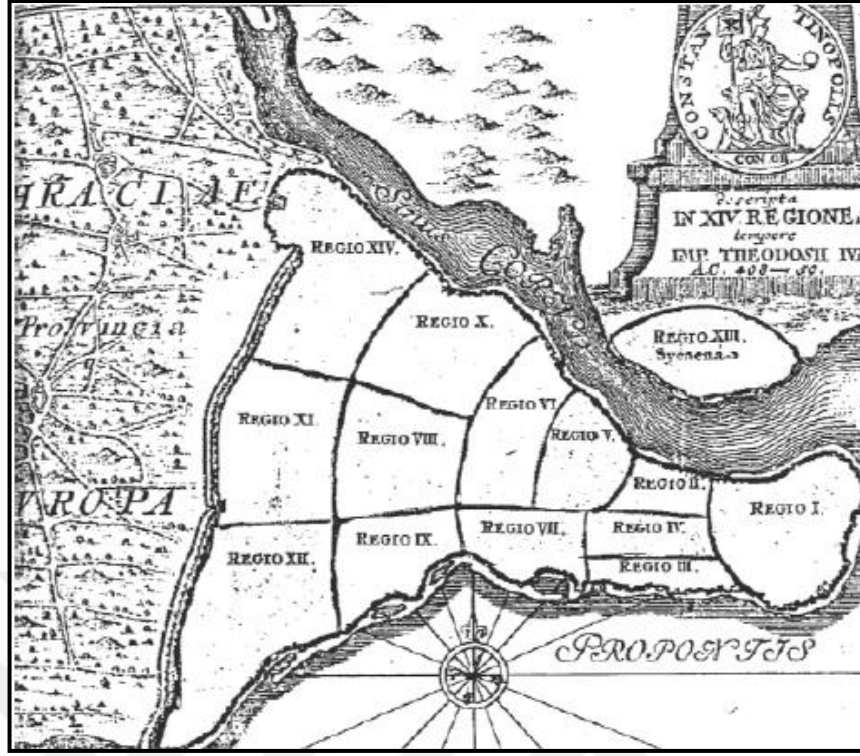
I. Theodosios (379-395) döneminde şehrin artan gıda ihtiyacını karşılamak amacıyla yeni liman inşa edilir. Limanın çevresine büyük ambarlar yapılır. 4.yy'ın sonlarına doğru Forum Tauri (Beyazıt Meydanı) oluşturulur. Günümüzde Sultanahmet Meydanında bulunan şehrin en eski anıtı olan 'Dikilitaş' bu dönemde kente hediye edilmiştir. Yine aynı dönem içinde imparatorun Gotlara karşı kazandığı

savaşın sembolü olarak Gülhane bahçesine Gotlar Sütunu dikilir. Bu dönemden sonra Arcadius dönemi gelir ve Forum Arcadius inşa edilir (Gerim, 2010, s. 244).

Çizelge 1.1: Sultanahmet Meydanı ve yakın çevresinde 4.yy-7.yy dönemi inşa faaliyetleri

DÖNEMLER	İNŞA FAALİYETLERİ
MEGARA KOLONİLERİ	Keşif ve Yerleşme
SEPTIMIUS SEVERUS	İlk Surlar
	Agoranın Portikoları
	Mese Yolu
	Hipodromun bir kısmı
	Akropol Çevresi
	Kynegion (Amfitiyatro)
	Zeuxippos Hamamı'nın bir kısmı
	Apollon, Helios ve Aphrodite Tapınakları
KONSTANTINUS	Konstantine Hamamı
	Ayasofya'nın resmi açılışı
	Havariyyun Kilisesi'nin devamı
	Büyük Saray
	Büyük Forumlar
	Augusteion ve Forum Konstantinus Meydanları
	Aya İrini, Rhye ve Tyche Tapınakları
	Hipodromun tamamlanması
	Zeuxippos Hamamları
	Resmi daireler
	Ambarlar
	Anıtsal Mezarlar
VALENS	Valens Su Kemerli
	Resmi daireler
	Kente göç teşviki
I.THEODOSIUS	Surlar genişletilmesi
	Anıtsal sütun ve heykel yapımı
	Eğitim yapılarının inşası
	Yerebatan Sarnıcı üzerindeki Üniversite'nin inşası

*Tez kapsamında ilgili konuda yapılan literatür çalışmalarından üretilmiştir.

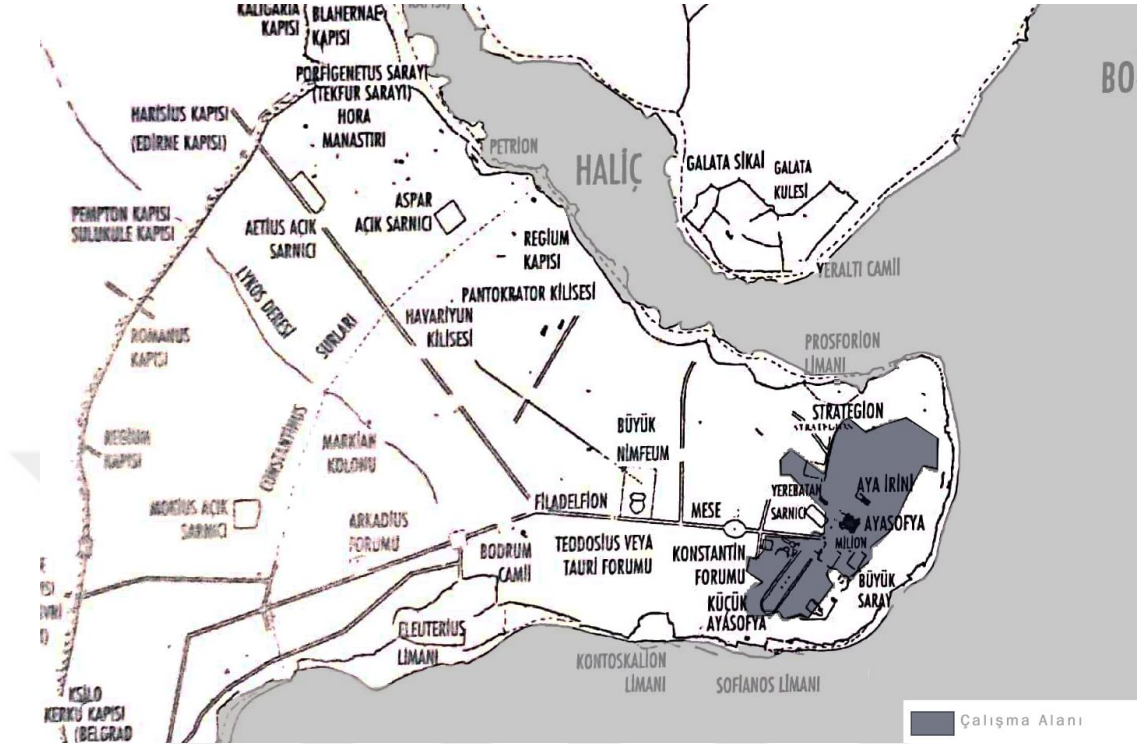
Şekil 1.5: II. Theodosios Dönemi, Konstantinopolis' in 14 bölgesi
(K: Ş. Eda TAYŞI)

II. Theodosios (408-450) zamanında ise yoğunlaşan nüfus sebebiyle surlar genişletilir ve kent alanı 6 km² den 14 km² ye ulaşır (Kubat, 2018, s. 27). Genişleyen kent alanı sebebiyle, kentin idaresinde yeniden düzenlemelere gidilir. Yeni düzenlemeye göre, Roma kenti örnek alınarak, kent 12'ye daha sonra da Sykai ve Balkharnai' ninde eklenmesiyle 14 yönetim bölgesi belirlenir (Tayşi, 2006, s. 107).(Şekil 1.5)

Kentin genişlemesi ve nüfus artışıyla kat sayısı artar; fakat imparatorluğun temsili kaygısı ve kent görüntüsünün estetik bir nitelik taşıması sebebiyle bir kısıtlama vardır. Kent büyük caddeler anıtsal sütunlar ve heykellerle donatılır. Kamusal binalar restore edilir veya yenilenir. Ayrıca bazı kamu yapıları ve dini yapılar mozaiklerle süslenir. Anıtsal sütunlar, heykeller, dikilitaşlar, sokaklar, meydanlar ve forumlarla kentin zenginleştirilmesi imparatorluk dönemindeki estetik kaygıları göstermektedir (Müller-Weiner, 2016, s. 16).

Bu dönemde eğitim yapılarının inşası da önemsenir. Yerebatan Sarnıcının üstünde bir bazilikada Üniversite kurulur. Önemli bilim adamlarının akın akın geldiği

Üniversite, tarihte önemli bir role sahiptir ve teolojik tartışmaların merkezindedir (Müller-Weiner, 2016, s. 21).

Şekil 1.6: II. Theodosios Dönemi'nden Fetih (1453)'e kadar Tarihi Yarımada
(K: Kuban D., Y: Sağlam M.)

II. Theodosios döneminden sonra kent en geniş haline kavuşur ve bu görüntü İstanbul'un fethine kadar devam eder. (Şekil 1.6)

Kentin tarihi incelendiğinde kent gelişiminin doğal afetler, yangınlar ve savaşlar sebebiyle sekteye uğradığı görülür. Felaketler sebebiyle zarar gören kentin bazı önemli yapılarının gelen yöneticiler tarafından yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır.

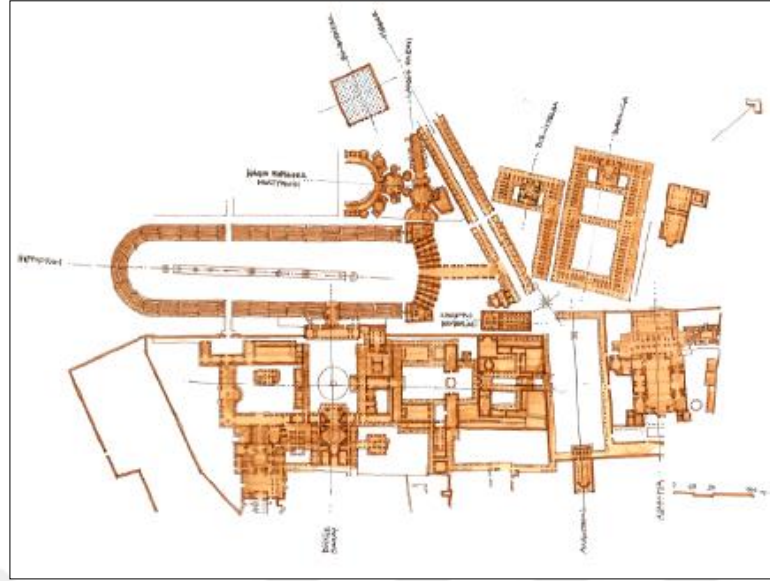
İmparator Büyük Leon (457-474) döneminde meydana gelen büyük yangın felaketinden sonra, büyük bir yenileme hareketi başlar; fakat kısa bir süre sonra Nika İsyanı yaşanır (Gerim, 2010, s. 246). İsyanın sebebi, ekonomik koşullar, vergi eşitsizliği, dinsel çekişmeler ve hipodromda araba yarışları yapan Maviler ve Yeşiller adlı takımlar arasındaki rekabetten kaynaklanmaktadır. İsyan sürecinde öncelikli olarak Augustion meydanında gösterilere başlanılır ve Hypatius imparator ilan edilir ve her yer yakılıp yıkılır. Dönemin imparatoru Iustinianos (527-565) isyanları bastırır ve kenti yeniden restore eder. Dikkat çeken nokta ise daha çok dini yapıların inşasının

hız kazanmasıdır. Dönem içinde Hipodrom, Senato Binası, Zeukpissos Hamamları ve Büyük Saray'ın bir bölümünün tamiri gerçekleşir. Dönemin inşa edilen en ilgi çekici yapısı ise dönemin mimarı Trallesli Mimar Anthemios ve Miletli İsidoros tarafından tasarlanan ve çalışma alanımızda yer alan Ayasofya Kilisesi'dir. Kilise, şehrin görüntüsünde büyük etkiye sahiptir. Günümüzde Fatih külliyesinin bulunduğu alanda konumlanan Havariyyun kilisesi de bu dönemde inşa edilir. Binbirdirek Sarnıcı ve Yerebatan Sarnıcı da bu dönemden günümüze ulaşmıştır ve çalışma alanımızda bulunan önemli iki yapıdır (Gerim, 2010, s. 248).

Iustinianos döneminde nüfusun yemek ihtiyacını karşılamak, sosyal yardımları ulaştırmak ve yönetimde sorun yaşamamak amacıyla kentin dış bölgelere yayılması kısıtlanır. Ayrıca kent bu dönemde de birçok felaket yaşar ve uğradığı felaketler sebebiyle zayıfladığı dönemlerde sırasıyla Pers Birlikleri, Avar-Slav ordusu, Arap Birlikleri, Bulgarlar ve tekrar Araplar tarafından saldırıya uğrar. Bununla birlikte birçok iç çatışma da kentin yakasını bırakmaz ve bu dönemde kentin meydanlarının görüntüsü değişir (Müller-Weiner, 2016, s. 23).

8.yy.'ın başlarında İkona inanışı yaygın hale gelir ve bu inanış o kadar ileri bir seviyeye ulaşır ki kiliselerde her yer İsa, Meryem, havari, aziz tasvirleriyle dolar. İnsanlar bu tasvirleri o kadar benimser ki konutlarının her köşesinde bu tasvirlerle yer verir. Bu tasvirler ve heykelleri yapanlar bu dönemde çok zengin olurlar. İmparator III. Leon ve V. Konstantinus bu harekâtâ dinleri gereği karşı çıkar ve yavaş yavaş ikona kırımcılık harekâtını gerçekleştirir (Bilim, 2018).

9.yy da yeniden artmaya başlayan yapılaşma, yenilenen eski yasalar, inşa edilen su tesisleri ve genişletilen Büyük Saray gibi inşa işlemleri gerçekleşir. Diğer dönemlere kıyasla bu dönemde yapılan inşa işlemlerinin küçük ebatlarda olduğu ve bazı eski yapıların onarıldığı görülür. Bununla birlikte; gelişen İkona kırımcılık anlayışıyla inşa faaliyetleri sınırlandırılır. Manastır yapıları zarar görür hatta bu yapıların inşası için topraklarda sınırlamaya gidilir (Müller-Weiner, 2016, s. 24).

Şekil 1.7: Bizans Döneminde Sultanahmet Meydanı ve Yakın Çevresi
(K: Ş. Eda Tayşi)

İkona kırıcılık döneminin bir süre sonra son bulmasıyla Makedon İmparatorluğu yönetiminde parlak bir dönem yaşanır. Birçok kilise onarılır, birçoğu da yeniden inşa edilir. Kiliselerin iç mekânları resimlerle süslenir. Gelecekteki kilise mimarisine öncülük eden Büyük Saray'daki Nea Kilisesi de bu dönemde inşa edilir (Müller-Weiner, 2016, s. 24).(Şekil 1.7)

VI. Leon döneminde ise İmparator, kentin yönetimi, ekonomisi ve kent plan kararları hakkında kitap yazar ve İmparator'un icraatları, kent açısından büyük önem taşır. Yapılan uygulamalarla kullanılmayan meydanlar, ticari amaçla işlev görmeye başlar. Bununla birlikte, ekonomide ve kısmen politik hayatta loncalar büyük bir paya sahip olur (Müller-Weiner, 2016, s. 24).

VI. Leon döneminden sonra gelen Komneneos Hanedanı yönetimin başına geçer ve kent merkezinin önemini yitirecek uygulamalarda bulunur. Yeni Blekhernai Sarayı ve yeni surlar yaptırarak, eski sarayın önemini kaybetmesine sebep olur. Pantokrator Manastırı'nın kent merkezinde inşasıyla Havariyyun Kilisesi de eski önemini yitirir. Bu dönemden sonra kentte yabancı nüfus artar. Yabancı nüfusun artışı kentin iç güvenlik kaybına sebebiyet verir. Yunan halkıyla Latin halkı arasında birçok tartışma yaşanır (Müller-Weiner, 2016, s. 24).

İtalyanların büyüme arzusu, 4. Haçlı Seferine çıkan ordunun İstanbul'a yönelmesi ve iç karışıklıklar sebebiyle İmparatorluk çöküş sürecine girer.1204'te yaşanan Latin İstilasası, kentin yağmalanmasına, birçok kentlinin yaşamını yitirmesine ve burada yaşayan insanların zorunlu göç etmelerine neden olur. Bu olayla birlikte hiçbir şey eskisi gibi olmaz ve kent kendi gereksinimlerini bile karşılayamaz duruma gelir (Müller-Weiner, 2016, s. 24).

Mikhail VIII. Palaiologos dönemiyle birlikte kentte yeniden imar faaliyetleri başlar. Yeniden inşa faaliyetleriyle yapıların dinamik görüntüsü ve kentin panoraması etkileyici bir hal alır. Kontaskalion Limanını yaptıran İmparator, Havariyyun Kilisesi'nin önündeki sütunun üzerine geçmişteki İmparatorlar gibi kendi heykelini diktirir (Müller-Weiner, 2016, s. 26).

Döneminin son yüzyılında Bizans, İmparatorluk topraklarının azalması, ekonomik düzende bozukluklar ve kendi gereksinimlerini karşılayamama sorunlarıyla karşılaşır. Sembol niteliğindeki Ayasofya, çevresindeki eski kent merkezi ve İmparatorluk Sarayı uzun zamandır ihmal edilir. İhmalin sonucu çok acı olur, öyle ki bu dönemin sonunda kent merkezinde sütunlu yolar yerine ağaçlı yollar, devlet binalarının yerine ahşap yapılar yer almaktadır. İmparatorluğa ve manastıra ekonomik kuruluşların bağlanmasıyla, kentte İmparatorluğa ve soylulara ait büyük yapılar görülmektedir. Bununla birlikte, nüfusun büyük çoğunluğu ise ahşap küçük yapılarda ikame etmektedir (Müller-Weiner, 2016, s. 28).

Konstantiniyye çeşitli medeniyetler tarafından kuşatılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte Batı'dan gelen güçler sayesinde bir türlü fethedilemez.

14.yy.'ın sonuna doğru Bizans Konstantiniyye sınırındaki Osmanlı baskısının artması sebebiyle önce vergi vermek zorunda kalır. Ekonomik sıkıntılar ve çöküş döneminde olan Bizans I. Beyazıd tarafından kuşatılır. I. Bayezid kenti fethini kolaylaştırmak için de kilise kalıntılarından Anadolu (Güzelce) Hisarı'nı inşa ettirir; fakat Ankara'da Timur'a yenilmesi, iç karışıklıkların yaşanması sebebiyle kuşatmayı kaldırmak zorunda kalır. Kuşatmanın kalkmasıyla Bizans İmparatorluğu, Osmanlı'nın bu sıkıntılı döneminden faydalanıp surları yenilemek ister; fakat veba salgını sebebiyle bu isteğini yerine getiremez (Gerim, 2010, s. 250).

Osmanlı imparatorlarından II. Murad tarafından da kent fethedilmek istenir; fakat Düzmece Mustafa İsyanı ile ilgili ayaklanmalar sebebiyle fetih sonuçsuz kalır (Gerim, 2010, s. 250).

Fatih Sultan Mehmet'in kenti fethinden önce günümüz adıyla Sultanahmet Meydanı ve çevresinde yapı olarak Ayasofya, Aya Irini kiliseleri, Bizans Sarayı ve Zeuksippos Hamamı, Yerebatan Sarnıcı, Blekhernain Sarayı'nın bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca; eski adıyla hipodrom olarak adlandırılan Sultanahmet Meydanı'nda kaplamaları sökülmüş ve harap durumda olan Mısır Dikilitaş, Yılanlı Sütun ve Örme Sütun bulunmaktadır.

II. Mehmet kenti fethetmek ve İslam peygamberi Hz. Muhammed'in hadisinde övdüğü kutlu komutan olmak ister (Kaya, 2015, s. 91). Kenti fethetmek için; öncelikle surların çevresindeki köyleri yıkar ve Rumeli Hisarı'nı inşa eder. Kentin surlarını yıkmak için büyük toplar yaptırır. Fatih Sultan Mehmet, güçlü ordusu ve topçularıyla surların yaklaşık olarak tamamını yıkar. Kenti 29 Mayıs 1453'te ele geçiren II. Mehmet, fetihten sonra ilk olarak Ayasofya'ya giderek, namaz kıldırır ve bu kiliseyi camiye dönüştürür. Büyük bir törenle Ayasofya'yı yeni başkentin baş camisine dönüştüren Fatih, Konstantinopolis' in fethini ilan eder (Müller-Weiner, 2016, s. 28).

Çizelge 1. 2: Sultanahmet Meydanı ve yakın çevresinde 8.yy.-15.yy. dönemi inşa faaliyetleri

DÖNEMLER	İNŞA FAALİYETLERİ
IULIANUS	Portus Novus yapımına başlanır.
	Aya İrini kilisesi yeniden inşa edilir.
	Saray yeniden inşa edilir.
	Constantionus Forumu yeniden inşa edilir.
	Sampson Hastanesi inşa edilir.
	Zeuksippos Hamamı inşa edilir.
	Ayasofya tekrar inşa edilir.
	Augestion Meydanı'nda heykelini diktirir.
	Birçok manastır ve kilise inşa edilir.
	Havariyyun Kilisesi inşa edilir.
(8-13. YY) İKONAKIRICILIK DÖNEMİ MAKEDON HANEDANLIĞI KOMMENOS HANEDANLIĞI 1203 LATİN İSTİLASI	İkonakırıcılık Dönemi'nde birçok manastır ve kilise zarar görür.
	Makedon Hanedanlığı Nea Kilisesi'ni inşa eder.
	Kommenos Hanedanlığı Blakhernai Sarayı'nı ve Pantokrator Kilisesi'ni inşa eder.
	Latin İstilasası ile kent yağmalanır.

* Tez kapsamında ilgili konuda yapılan literatür çalışmalarından üretilmiştir.

1.4. İSTANBUL

Kentin üçüncü dönemi, 15.yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı İmparatorluğu'nun hükümdarı olan Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesiyle başlar. Kentin adı değiştirilmez; fakat kent bunun yanında "İstanbul" ve sonraki yüzyıllarda "İslambol" adlarıyla anılır (Müller-Wiener,2016, s.29).

1.4.1. Fetih (1453)'den Sultan I. Ahmet (1603-1617) dönemine kadar Tarihi Yarımada ve Sultanahmet Meydanı

Fatih, fetihten sonra ilk olarak Ayasofya'ya gider, Ayasofya'nın kubbesinden kenti inceler ve kentin harap durumda olduğunu görür. Bunun üzerine kenti imar etmek için kolları sıvar. Sultan'ın ilk imar faaliyeti güvenliği sağlamak amacıyla surları onarmaktır (Kolcu, 2013, s. 52).

Fatih'in imar faaliyetlerinden en önemlisi **Rumeli Hisarı**'dır ve Boğazkesen Hisarı adıyla da bilinmektedir. Dönemin tanığı Nicolo Barboro'nun anlatısında yapının altı ayda tamamlandığı ve on üç burç, üç kuleden oluştuğu ifade edilir. İstanbul'daki ilk Türk yapısının karşısına yapılan ve Boğaz'ın en dar noktasında

konumlanan yapı kurşun kaplı sivri külahlı kuleleriyle muhteşem bir görüntüdedir (Gerim, 2010, s. 254).

Fetihle birlikte yapılan diğer yapı ise **Yedikule Hisarı'dır**. Roma dönemi surlarından oluşan yapıda, Fatih'in kenti fethettikten sonra kente giriş yaptığı Altın Kapı bulunmaktadır (Gerim, 2010, s. 255)

Fatih Sultan Mehmet imar faaliyetleriyle birlikte kentin nüfusunu arttırmak amacıyla, bazı politikalar uygular. İlk olarak; fetihle birlikte sürgün edilmiş yerlilere geri dönme izni verir. Ayrıca birçok insanda İstanbul'a göç etmeye zorlanır. Göç etmeye zorlanan insanlar, birbirlerinden ayrılmayarak etnik gruplar oluştururlar. Bu etnik gruplar, ikame ettikleri yeni yerlerine geldikleri bölgelerin adlarını verirler. Sonraki dönemlerde ise bu tarihi kente göç için zorlanan insanlar memleketlerine geri döner ya da dönem içinde gerçekleşen veba salgınlarıyla hayatlarını kaybeder (Müller-Weiner, 2016, s. 29).

Fatih döneminde kent gelişimi, kentin topografya verilerinin, işlevsel yapısının ve ulaşım kaburgasının izlenmesiyle şekillenir (Tekin,2009, s.111). Fatih, Bizans döneminde oluşturulan yol ağlarının, tören işlevinin ortadan kalkmasıyla önemini yitirdiğini ve anlamsız bir hal aldığını fark eder. Yol ağları ve meydanlarda Osmanlı kültürüne uygun şekilde dönüşüm süreci gerçekleşir. Öyle ki Roma ve Bizans dönemlerinde anıtsal idari birimlerle çevrili kent meydanı kavramını, milletin sosyal yaşantısıyla uyumlu olacak şekilde dini yapıların çevresinde oluşturmaya başlar. Bununla birlikte, Fatih'in kentin makro formu için aldığı kararlarda, kente fayda sağladığına kanaat getirdiği yapıların ve fonksiyonların devamlılığını sağladığı anlaşılmaktadır. Örneğin kentin bazı ticari arterlerinde değişiklik yapılmaz, sadece arterin devamı sağlanır (Kolcu, 2013, s. 53).

Fatih döneminde kent Dünya kenti haline gelir ve bir İslam kenti oluşur. Yatırımların çoğuyla da kente dini yapılar kazandırılır. Dini yapılara yapılan yatırımlardan ilki, ilk kent yerleşimlerinden beri önemini koruyan ve dini bir sembol içeren Ayasofya'nın camiye çevrilmesidir (Kolcu, 2013, s. 52). Ayasofya'nın camiye çevrilmesinden sonra 17 kilise daha camiye çevrilir. Fatih, imparatorluk döneminin başlarında İstanbul'a kiliseden çevirdiği camilerle birlikte 127 cami,24 mektep ve medrese, 32 hamam, 12 han ve bedesten kazandırır (Çelik,1986; Aslanapa,1995). Dönem içinde birçok yapı farklı işlevlere dönüştürülerek kullanılır. Bunun yanı sıra

kent içinde büyük bir inşa süreci görülmektedir. Yeni inşa edilen ya da işlevsel dönüşüm geçiren yapılarda kullanılan mimari elemanlar; kubbe, beşik veya kırma çatıdır. Dönem içinde görülen imar faaliyetleriyle, kent silüeti kubbeler ve minarelerle süslenir (Gerim, 2010, s. 257).

Yapıların onarımı ya da inşası için mali destek sağlamak amacıyla vakıflardan da faydalanılmaktadır. Mesela; Ayasofya Camii'nin onarımlarının karşılanması amacıyla, Fatih'in yeni kanunnameleri ile kentin geniş alanları, vakıf mülkü olarak Ayasofya Camii'ne verilir. Bu kanunla, pek çok kilise ve manastır da camiye hibe edilir.

Aynı zamanda, II. Mehmet, kentin merkezine dönemin ilk anıtsal yapısı olan günümüzde hiçbir kalıntısının bulunmadığı **Eski Saray'ı** ve bir iç kaleyi inşa ettirir (Gerim, 2010, s. 256). Yeni yönetim merkezinin çevresine önemli kamu, ticari yapıları yerleştirir ve bu dönemde Saray'ın güneyinde **Darphane** günümüzdeki adıyla Sırmakeş Hanı, batısında yeniçeri acemi oğlanların kaldıkları yapı, doğusunda günümüzde Uzun Çarşı adı verilen Büyük Bedesten bulunur (Müller-Weiner, 2016, s. 29).

Uzun çarşının merkezinde bulunan değerli eşya ve kumaş çarşısı olan **Bedesten-i Atik Çarşısı** 15.yüzyılın ikinci yarısında inşa edilir. İkinci bedesten ise Bedesten-i Atik'in yanına yapılır. Ayrıca dönem içinde, Fatih Külliyesi ile Beyazıt arasında olan Ayasofya-i Kebir evkafına bağlanan **Saraçhane Çarşısı** inşa edilir.

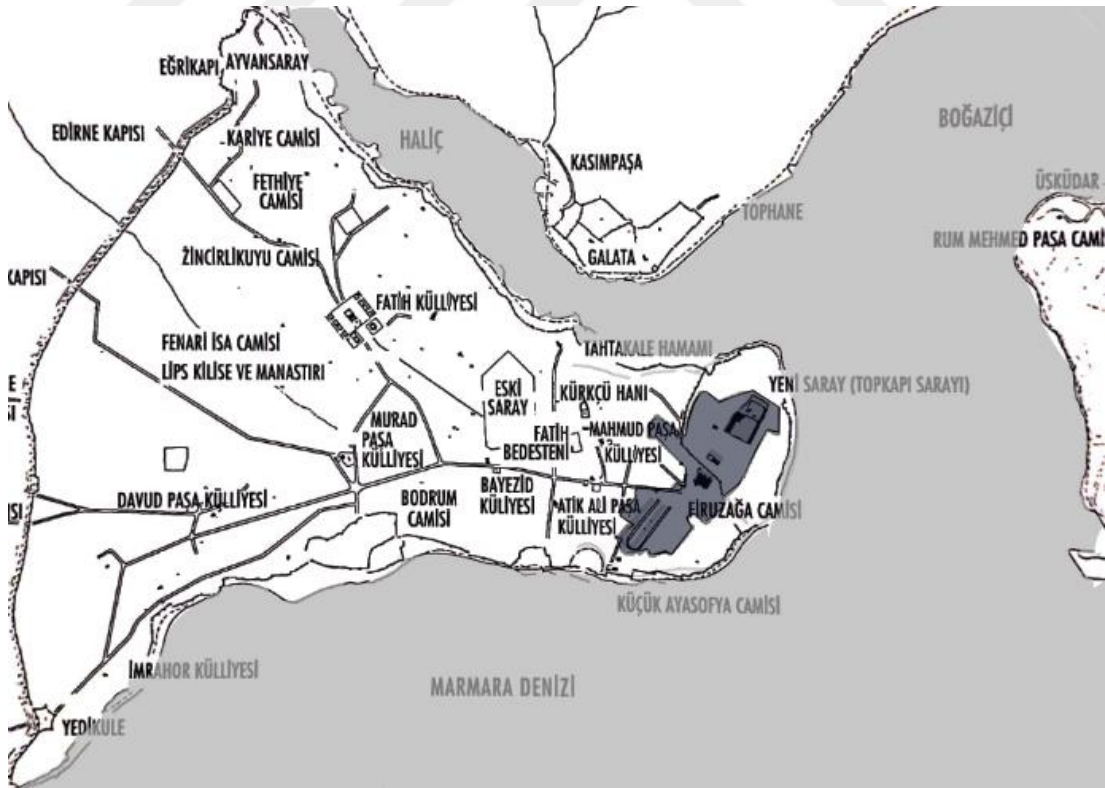
Fatih, bir rivayete göre Bizans için dini bir anlam taşıyan Havariyyun kilisesinin kalıntıları üzerine **Fatih Külliyesi'ni** inşa ettirir. Bazı rivayetler ise Külliye'nin eski yerinde sadece bir mezarlık yapısının bulunduğunu belirtmektedir. Fatih Külliyesi'nin inşasına her ne kadar Fatih döneminde başlansa da günümüzdeki haline III. Mustafa zamanında ulaşır. Fatih Külliyesi'nin yapımıyla birlikte hanların yapımı da başlar. Hanlar bu dönemde barınma amaçlı kullanılırken zamanla ticari amaçla ve depo ihtiyacını gidermek için kullanılır (Kolcu, 2013, s. 54).

Fatih, 15.yüzyılın ikinci yarısında, Eski Saray'ın çevresinin yoğun bir iskanla dolması üzerine, ikinci bir saray olan ve yönetim merkezi işlevini taşıyan **Topkapı Sarayı'nı** yaptırır. O zamana kadar zeytinlikler, eski kiliseler ve manastırlarla kaplı bölgede Topkapı Sarayı'nın inşası başlar. Ayrıca, Fatih sarayın etrafına kalın surlar yaptırır ve sarayı yani yönetim merkezini kentin diğer bölgelerinden ayırır (Kolcu,

2013, s. 56). Saray, Tarihi Yarımada'da I.Tepe'de yer almakta ve kentin silüetinde önemli bir etki uyandırmaktadır. Ayrıca Saray, yüzyıllar boyunca İstanbul'dan yayılan gücün doruk noktası olur (Gerim, 2010, s. 256).

Kentin fethinden sonra, İstanbul'un Türkleşmesi için de çalışmalar yapılır. Bu çalışmalar arasında en büyük paya sahip olana yapılar vakıflardır. Şehrin çeşitli yerlerinde vezirler adına yapılan camiler, medreseler, sıbyan mektepleri, mahalle mescitleriyle kentin görünümünde büyük değişiklikler yaşanır (Kolcu, 2013, s. 56).

Kentin bu döneminde sokak sisteminde ise fazla değişiklik olmaz, sadece topografya sebebiyle oluşan duvarların üstünde teraslar yapılır; hatta çoğu konaklar bu teraslar üzerine inşa edilir (Kolcu, 2013, s. 56). Bu dönemde yapılan çalışmalar göz önünde bulundurularak, kadastro çalışmalarının yoğun olduğu söylenebilir. Dönem içinde han, hamam, bedesten, cami, külliye, çarşı gibi farklı işlevlerde yapıların inşasıyla kent farklı bir silüete bürünür. Nüfusun artmasıyla halkın su ihtiyacını karşılamak için su tesisi kurulur. **Kırk Çeşme Su Tesisi** adı verilen tesis Fatih'in imar faaliyetlerindendir (Kolcu, 2013, s. 56).

Şekil 1.8 :1453-1520 döneminde Tarihi Yarımada'da inşa edilenler
(K: Kuban D., Y: Sağlam M.)

15.yüzyılın sonu, 16.yüzyılın başlarında, Hipodrom yakınında yer alan **Firuz Ağa Camisi**, Divanyolu üzerindeki **Atik Ali Paşa Külliyesi** ve **Davutpaşa Külliyesi** inşa edilir. Yapımı yaklaşık beş yıl süren, kentin ikinci büyük külliyesi olan ve dönem hükümdarının adını taşıyan **Beyazıd Külliyesi** de inşa edilen yapılar arasındadır (Tayşi,2006, s.117). Ayrıca, bu dönemde külliye yapısıyla birlikte özellikle vakıf binalarının artışı da görülmektedir. (Şekil 1.8)

Dönem içinde en çok dikkat çeken olaylar depremlerdir. Küçük kıyamet denilen 1509 depremiyle birçok yapı zarar görür (Gerim, 2010, s. 258).Depremden korunmak, mevcut yapıların hasarlarını onarmak ve kısa sürede yeni yapılarla kenti imar etmek için ahşap malzemesi kullanılır. Ancak, ahşap yapılar da kentin topografik yapısı ve rüzgârlar sebebiyle büyük yangınlara davetiye çıkarmaktadır. Buna rağmen, felaketlerden kısa bir süre sonra kentin yeniden imar edilebilmesi kolaylığını sağladığı için ahşap yapıların kullanımına devam edilmektedir (Kolcu,2013, s.57).

I. Selim(1512-1520) döneminde ise Fatih külliyesinin kuzeyinde, **Sultan Selim Külliyesi** inşa edilir, aynı zamanda bu dönemde birçok kilise ve kubbeli yapı camiye çevrilir. Suriye ve Mısır'ın alınmasıyla, Kahire'den zanaatçılar ve sanatçılar getirilir. Bu yeni göç edenlerin kente etkisi, mimari yapılarda kendini gösterir. Ayrıca, bu dönemde Pera' nın batısında inşa edilen tersanenin etkisiyle, kent kuzeye doğru gelişmeye başlar (Tayşi, 2006, s. 118). Fatih döneminde düzenlenen Tokat kasrı ve has bahçelerden etkilenilerek, Boğaziçi'nin farklı yerlerinde has bahçeler oluşturulur (Gerim, 2010, s. 258).

Şekil 1.9: Beyanı Menazil-i Sefer-i Irakeyn minyatür albümü, Matrukçu Nasuh (K: Url-1)

Sinan'ın altın çağı öncesi kent morfolojisini Matrakçı Nasuh'un yaptığı bu minyatürlerden çıkartabiliriz. Minyatürlerde büyük yapı kompleksleri, ticaret bölgeleri, iskan alanları açıkça gösterilmektedir. Bu dönemde şehrin en büyük anıtsal yapıları Ayasofya(2), Beyazıd ve Fatih Camii(9)'leridir. Beyazıd ve Fatih Camiileri'nin çevresinde külliyelerinin diğer yapıları bulunmaktadır. Bu yapılar arasında günümüzdeki Kapalıçarşı'nın çekirdeğini oluşturan revak grubu bulunmaktadır. Çalışma alanımız olan Sultanahmet Meydanı'nın çevresinde Zeuksippos Hamamı, İbrahim Paşa Sarayı'nın bulunduğu seçilmektedir. Bununla birlikte mevcutta Sultanahmet Camii'nin bulunduğu arazide çeşitli yapılar görülmektedir. Hipodromda bulunan sütunlar(5) belirgindir. Günümüzde İstanbul

Arkeoloji Müzesi'nde bir başının bulunduğu Yılanlı Sütun hipodromun spina duvarı üzerinde yer almaktadır. Fatih döneminde yapılan Eski Saray ve Yeni Saray(1) çevresindeki sur duvarlarıyla kentten ayrılmış olarak görülmektedir. Ticaret yeri olan Sultan Pazarı da minyatürde yeterince belirginleştirilmiştir. Minyatürde dikkat çeken noktalardan biri de Haliç(8) kıyılarında imarın daha fazla olduğu; fakat Eyüp bölgesine doğru da yapım faaliyetlerinin yadsınamaz bir büyüklüğe eriştiğidir. Aynı zamanda Galata bölgesi de minyatürde mevcuttur ve surlarla üç bölüme ayrılmaktadır. Tophane, Galata Mevlevihanesi, Galata Acemioğlan Mektebi ve tersane Galata'nın da iskanda büyük bir boyuta eriştiğini gösterir (Gerim, 2010, s. 260). (Şekil 1.9)

Irak Seferi sonrası haseki sınıfına dâhil edilen Mimar Sinan, Puglia ve Boğdan seferlerinde Prut nehri üzerinde kurduğu köprüyle Kanuni'nin dikkatini daha fazla celbeder ve mimarbaşı olarak görevlendirilir. Bu dönemden sonra Sinan'ın altın çağı başlar. Sinan ölümüne kadar birçok camii, mescit, medrese, mektep, tekke, türbe, çeşme, köşk, kervansaray, imaret, hamam, köprü ve su kemeri inşa eder (Gerim, 2010, s. 261).

Şekil 1.10:1520-1603 döneminde Tarihi Yarımada'da inşa edilen mimari eserler
(K: Kuban D., Y: Sağlam M.)

16.yüzyılın başındaki seferlerden elde edilen ganimetler ve sınırları oldukça genişleyen topraklar sayesinde, I. Süleyman (1520-1566) döneminde kentin inşası beklenenden çok daha geniş bir boyutta ve sanatsal beceriyle gerçekleşir. Bu döneme yaptığı eserlerle damgasını vuran Mimar Sinan, İstanbul'un anıtsal külliyelerini kent silüetine yerleştirir (Tayşi, 2006, s. 118).

I. Süleyman'ın ve vezirlerinin yaptırdıkları camilerin ve külliyelerin konumları analiz edildiğinde, Sultan'ın imar faaliyetlerinde kent silüetini ve yapının kent için taşıdığı manevi anlamı önemseydiği anlaşılmaktadır. Yapıları, kentin tepelerine ve boğazdan, Haliç'ten görünebilecek bir konuma inşa etmektedir.

Sinan'ın İstanbul'daki ilk yapıları Sötlöce'deki Çavuşbaşı Camii ve Haseki Hürrem Sultan Camiileri'dir. İnşa edilen camiiler yanlarına eklenen imaret, türbe, medrese, sıbyan mektebi ve imaretlerle külliye haline gelir. Yine bu dönemde inşa edilen diğer camiiler sırasıyla, **Sultan Selim Camii, Şehzade Camii, Süleymaniye Camii'dir. Mihrimah Sultan Külliyesi** de aynı dönemin yapısıdır. Liman bölgesinde yer alan **Rüstem Paşa Camii** ise 16.yüzyılın sonlarında tamamlanır (Tayşi, 2006, s. 118). (Şekil 1.10) Bunun yanı sıra dönemin yapı faaliyetlerine göz attığımızda Topkapı Sarayı başta olmak üzere birçok saray yapısında tamir ve düzenlemeler yapıldığı görölmektedir (Gerim, 2010, s. 261). Yapıların inşa edildikleri bölgeler incelendiğinde, Konstantinopolis'in Mese yolu üzerindeki yoğunluğunun, 16.yüzyılda Beyazıt'tan Fatih'e doğru kaymış olduğu ileri sürölebilir (Burma,2017, s.22).

Nüfusun artışı ve su sıkıntısının baş göstermesi sebebiyle, çözüm amaçlı I. Süleyman döneminden önce kullanılan su sistemiyle kentin dışına ulaşan su, kemerlerle alınarak, su terazisinin kullanımıyla yükseklerle çıkartılıp, mahallelere, hamamlara ve camilere dağıtılır ve bu sistem en son Topkapı Sarayı'na uzanır. Böylelikle, Kanuni döneminde, Mimar Sinan tarafından, Fatih dönemindeki Kırk Çeşme su sistemi geliştirilir (Tayşi, 2006, s. 120; Kolcu, 2013, s. 57). Büyükçekmece Sultan Süleyman Köprüsü, Güzelce Kemer, Moğlova Kemer, Uzun Kemer yapıları da Sinan'ın inşa ettiğı diğer su tesislerine örnek gösterilebilir (Gerim, 2010, s. 261).

16.yüzyılda kentin görünümünü oluşturan ögelerden biri ve en önemlisi arnavut kaldırımli dar sokaklar ve iki yanlarındaki bir ya da iki katlı ahşap evlerdir. Kent ağaç dallarını anımsatan yolları ve çıkmaz sokaklarıyla farklı panoramik

görüntüler sunmaktadır. Sokaklarla birlikte caddelerin de imarı önemsenmektedir. Bu dönemde kent için en önemli cadde, Topkapı Sarayı–Aya Sofya Camii ’den Edirnekapı’ya yönelen caddedir. Çünkü; bu cadde Sultan’ın kente törensel giriş çıkışlarında kullanılmaktadır (Müller-Weiner, 2016, s. 31).

II. Selim ve III. Murat dönemi (1564-1579)inşa faaliyetleri devam etmektedir. II. Selim döneminde Üsküdar, Haliç ve Boğaz köyleri çevresinde kent genişlemektedir. Tersanenin olduğu bölgelere (Haliç’in kuzeyi) doğru konaklamalar artmaya devam etmektedir. İmparatorluğun başarısı, gücü arttıkça insanların kente olan ilgisi de artmaktadır. Galata bölgesine, günümüz Taksim’e doğru yerleşmeler artmaktadır. II. Selim ve III. Murat döneminde her ne kadar inşa faaliyetleri olsa da orta ölçeklidir ve İstanbul’un silüetini etkileyecek boyutta değildir (Gerim, 2010, s. 262). II. Selim döneminde **Kadırga Sokullu Külliyesi**, Eyüp Sultan Külliyesi’ni çevreleyen **Zal Mahmut Paşa Külliyesi** inşa edilir. III. Mehmet döneminde ise **Azapkapı Sokullu Camii**, **Mehmet Ağa Camii**, **Mesih Paşa Camii** ve **Cerrahpaşa Külliyesi** ile **Sinan Paşa Külliyesi** yapılır (Tayşi, 2006, s. 121). Bu inşa faaliyetleri,16.yüzyılın sonlarına doğru mali zorluklar sebebiyle durur. Bu dönemde, inşasına başlanan Yeni Valide Camii’nin inşaatının yıllarca tamamlanamaması dönemin mali sıkıntılarını gözler önüne sermektedir.1609-1617 döneminde Hipodrom’da I.Ahmet tarafından inşa ettirilen külliye, 16.yüzyılın görkemini yansıtan tek büyük yapıdır (Müller-Weiner, 2016, s. 31). Eminönü’ndeki Yeni Camii’nin ve I. Ahmed Külliyesi’nin sonrasında uzun bir süre külliye dönemi kapanır (Tayşi, 2006, s. 122).

1.4.2. Sultan I. Ahmet (1603-1617)'den Tanzimat Dönemi (1839-1876)'a kadar Tarihi Yarımada ve Sultanahmet Meydanı

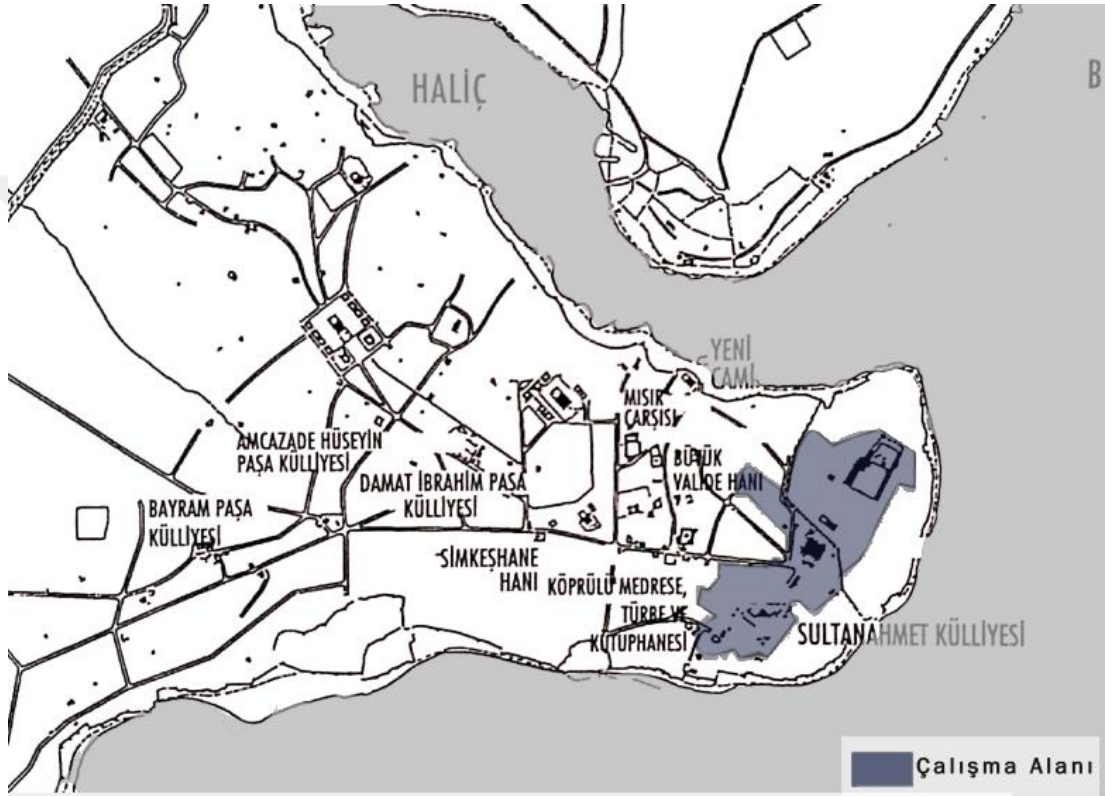

Şekil 1.11: Sultanahmet Camii ve Ayasofya
(K: Url-2)

I. Ahmet döneminde inşa edilen Sultanahmet Camii, çalışma alanımızda bulunmaktadır ve meydana adını vermektedir. Camii, şehrin silüetinde büyük etkiye sahiptir. Ayasofya'nın karşısına inşa edilmiştir ve bütün görkemiyle Ayasofya'yla rekabet halindedir. Anıtsal yapısıyla ve altı minareli tek camii oluşuyla da dikkat çekmektedir. İnşa edildiği arazide Bizans döneminde Büyük Saray'ın bölümleri, Osmanlı döneminde ise Paşaların Sarayları yer almaktadır (Gerim, 2010, s. 264). (Şekil 1.11)

16.yüzyılın ortalarından itibaren kentteki yoğun yapılaşma ve yapılarda ahşap malzeme kullanımı sebebiyle kentte sık sık büyük yangınlar çıktığı görülür. Bu yangınlar sonucunda birçok yapı zarara uğrar, bazı yapılar ise yok olur. Osmanlı'nın bu dönemdeki fermanlarına bakıldığında belediye nizamlarıyla yangın sorununa çözüm bulmaya çalıştığı görülür. Belgelerde, yangınların zararını azaltmak için bazı şartlar konulur. Bu şartlar; inşa edilecek evlerde cumba yapımında kısıtlamalara gitmek, cephedeki saçakları azaltmak, iki katlı evlerde merdiven inşa etmek ve su fıçısı bulundurmaktır. Ayrıca; surlara bitişik ev yapımının yasaklanması da beyanlar

arasındadır. Sokak nizamının sağlanması amacıyla da kaldırımların bozulmaması, sokaklara pis su akıtılmaması ve yaşlıların yürüyüşünü kolaylaştırmak amacıyla merdivenli yolların yapılmaması ibareleri mevcuttur. Daha sonraki dönemlerde yapılarda taş ve tuğla malzemelerinin kullanımı zorunlu hale getirilirken, malzemelerin bulunmasında da devlet desteği sağlanabileceği belirtilmektedir. Ayrıca; bu fermanlarda yapıların yüksekliğinde de kısıtlamalar mevcuttur. Yapıların en fazla 9-9,5 metre yükseklikte olabileceği ifade edilmektedir (Kolcu, 2013, s. 60).

Şekil 1.12:1603-1730 döneminde Tarihi Yarımada’da inşa edilen mimari eserler
(K: Kuban D., Y: Sağlam M.)

Sultan IV. Murad (17.yy.) için Evliya Çelebi “İstanbul’da mühim bir eser bırakmadı” ifadesinde bulunmasına rağmen bu dönemde Bayrampaşa Külliyesi ve Topkapı Sarayı’nda yer alan Revan ve Bağdat Köşkleri inşa edilir. Sultan İbrahim döneminde Saray yapısına Sepetçiler eklenir. Valide Hanı, Köprülü Külliyesi Sultan IV. Mehmet döneminde yapılır ve bu dönemde anayolun önemini Divan Yolu üzerinde inşa edilen küçük vezir külliyesi belirler. (Şekil 1.12) Gittikçe nüfusun çoğalması sebebiyle, kent halkı yamaçlara yerleşmeye, bahçe ve yalılar inşa etmeye başlar (Tayşi,

2006, s.124). Bu dönemde kent hakkında yazılı ve görsel bilgiler sunan Evliya Çelebi dışında iki yabancı tanık bulunmaktadır. Bu kişiler; Jean Thevenot ve Joseph Guillame Grelot'tur (Girim, 2010, s. 265).

Üsküdar Bölgesi'nde inşa edilen Kösem Mahpeyker Valide Sultan, Atik Valide külliyesi de dönemin önemli mimari eserlerdendir (Tayşi, 2006, s.124). 17.yüzyıl sonuyla birlikte önem kazanan ve kültürel, ticari açıdan ön plana çıkan Galata bölgesi, İstanbul'un bir ithal limanı haline gelir.

Şekil 1.13:18.yy. dönem mimarisine örnek: Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı
(K: Url-3)

Sultan III. Ahmet (1703-1730) dönemi günümüz İstanbul'un oluşumunu sağlar. Tarihimizde Lale Devri olarak anılan bu dönemde anıtsal büyüklüklerde sivil mimari anlayışı görülür. Dönem içinde yeni bir anlayışın ürünü olan ev, köşk, yalı, saray gibi yapılar görülmektedir. Günümüze kadar ulaşan; fakat yıkılma tehlikesi olan **Anadoluhisarı Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı Divanhanesi** dönemin mimari eserlerine örnek gösterilebilir. (Şekil 1.13) 1509 depreminden sonra ahşap yapılar çok yaygındır ve sivil mimari eserler genellikle ahşap malzemesiyle inşa edilmektedir. Dönemin özelliği; mimari eserlerin sadece korunmak ya da içinde yaşamak amacıyla inşa edilmemesi, seyredenlerin gözüne hitap etmesine önem gösterilmesidir (Girim, 2010, s. 265).

Bu dönemin Padişahlarının, yaz aylarında Topkapı Sarayı'nın dışındaki saray yapılarında yaşadığı görülür. Saray yapıları ya da köşkler genelde deniz kenarında, tek veya iki katlı olan kâgir yapılardır. IV. Mehmet (1648-1687) döneminde onarılan ve bu dönemde birçok tadilat geçiren Tersane Sarayı dönem mimarisine örnek gösterilebilir. Tersane Sarayı'ndan günümüze Aynalıkavak Kasrı kalmıştır (Gerim, 2010, s. 267).

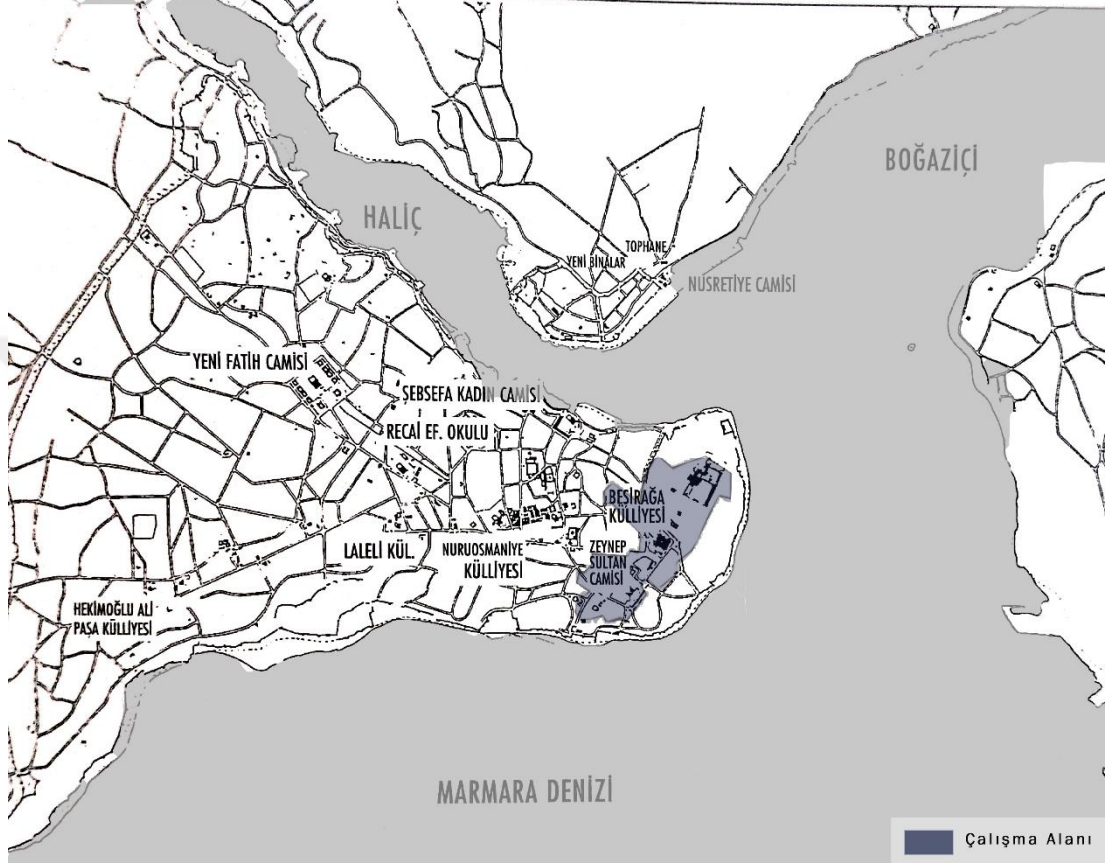

Şekil 1.14: Sultan III.Ahmed Çeşmesi
(K: Url-4)

Lale devrinde, saray mensubuna hizmet eden alanların inşasıyla birlikte halka hizmet eden ve onların da eğlenmesine imkân veren eğlenebilecek alanlar düzenlenmektedir. Mesire yerlerinin yapımı, yalı ve köşk bahçelerinin lalelerle süslenmesi, has bahçelerinin yenilenmesi bu faaliyetlere örnek gösterilebilir. Dönemin en önemli yapıları ise Sadabad yapılarıdır. Ayrıca, Bab-ı Hümayun girişindeki çeşme (**III. Ahmet Çeşmesi**) ve Üsküdar meydanındaki çeşme, bu dönemin mimari eserlerindendir. (Şekil 1.14) Lale Devri çeşmeleri eski dönemlerden farklı olarak bir duvara ya da yapıya yaslanmaz, dört tarafı kullanılır ve süslenir (Gerim, 2010, s. 267).

Topkapı Sarayı'nda bulunan Kütüphane ve Damat İbrahim Paşa Külliyesi de bu dönemin eserlerindendir (Tayşi, 2006, s. 124). (Şekil 1.12)

Yenilenme hareketlerinin yaşandığı bir dönem olan Lale Devri'nde, Saray mensubunun zevke düşmesi, halkı önemsememesi, ekonominin bozulması sebebiyle isyan çıkar ve dönemin eserleri bu isyanda tahrip edilir, yakıp yıkılır (Gerim, 2010, s. 267).

Şekil 1.15 :1730-1789 döneminde Tarihi Yarımada'da inşa edilen mimari eserler
(K: Kuban, 2010; Y: Sağlam M.)

Sultan I. Mahmut (1730-1754) halkın su ihtiyacını karşılamak ister ve Belgrad Ormanları'ndaki su tesislerini geliştirir. Su tesislerini geliştiren ve Taksim Meydanı'nı, meydandaki I. Mahmut Çeşmesini inşa eden Padişah, bu bölgedeki iskânın artmasını sağlar. I. Mahmut ölmeden önce camii inşa etmek ister; fakat camiinin tamamlanmasına ömrü vefa etmez ve yerine gelen III. Osman batı mimarisinin özelliklerini taşıyan **Nuri Osmaniye Camii'** sini inşa ettirir. Sultan III. Mustafa döneminde Osmanlı'nın son külliyesi inşa edilir ve son büyük külliye **Laleli Külliyesi'** dir ve 18.yüzyılın ikinci yarısında yapımı gerçekleşir (Tayşi, 2006, s. 124). (Şekil 1.15)

Sultan I. Abdulhamit (1774-1789) döneminde Beylerbeyi Abdülhamit Camii, Emirgan Camii inşa edilir. Topkapı Sarayı'nda bir mabeyn dairesi yaptırılır. III. Selim dönemiyle birlikte yeni bir ıslahat dönemi gerçekleşir (Gerim, 2010, s. 269). Osmanlı Devleti, III. Selim dönemiyle birlikte, beylikten imparatorluğa geçişin ve kıtalararası bir güç olmanın gururundan arınır, eksiklerini görmeye başlar ve batının bilgisinden, teknolojisinden faydalanarak döneme ayak uydurma için yeni düzenlemeler getirir, politikalar uygular (Çelik, 2018, s. 18). Bu dönemde barok stilinde ortogonal planlı Selimiye Camii inşa edilir. Şehrin çeşitli yerlerinde Humbaracı, Lağımcı, Topçu Ocakları için kışlalar yaptırılır. Dönem içinde şehrin yapılanmasında adından söz ettiren mimar Antoine-Ignace Melling' tir. Mimar, Topkapı Sarayı'nın sahil bölümüne günümüze ulaşmayan bir sahil sarayı inşa eder (Gerim, 2010, s. 269).

Şekil 1.16: Kauffmann Haritası
(K: Atatürk Kitaplığı)

19.yy'la birlikte üslup farklarını, batısal anıt yapılarını yansıtan taş yapılar ve kışlalar İstanbul'un mimarisini etkiler (Kuban,1998). Dönem içinde mimari ve kentsel planlama adına yaşanan en büyük gelişme, modernleşme süreciyle İstanbul'un 1786

tarihli ilk bilimsel olarak çizilmiş haritası Kauffman haritası'nın 1800 yılında yayımlanmasıdır (Burma, 2017, s. 24). (Şekil 1.16)

Şekil 1.17: Nusretiye Camii'nin İlk Hali (1850-1855)
(K: Arslan D.)

III. Selim (1789-1807) döneminde başlangıç niteliğinde olan yenilikler II. Mahmut (1808-1839) dönemiyle daha köklü değişikliklere dönüşür. Devlet yapılanmasında, eğitimde, askeride yapılan modernleşme çabalarıyla kurumsal ve sosyal reformlar yaşanır. Yeni okulların açılması, idari alanlarda düzenlemeler, tercüme odalarının kurulması gibi yeniliklerle batıyla olan etkileşim daha da artar (Çelik, 2018, s. 19) Mimari eserler olarak dönemde en göze çarpan yapı; Barok ve Ampir üslubun bir arada görüldüğü **Nusretiye Camii**'sidir. (Şekil 1.17) Camii'nin minarelerinin kısa olması ve mahyasında asılan yazıların denizden, sur içinden görünmemesi sebebiyle daha yüksek minareler inşa edilir ve cami mimarimizde farklı bir anlayış ortaya çıkar (Çelik, 2018, s. 19). Bununla birlikte diğer camilerden farklı bir özelliği daha vardır: Camiilerin çevresinde genelde vakıf binaları yer alırken, Nusretiye Camii'nin çevresindeki yapılar askeri yapılarıdır. Dönem içinde sadece külliyelerde değil birçok yerde kışlalar yaptırılır. Tophane-i Amire Kışlası, Taksim Topçular Kışlası gibi askeri yapılar bunlara örnek gösterilebilir.

Şekil 1.18: Cisir-i Atik (K: Gerim, 2010)

Ayrıca; Belgrad ormanı içinde yer alan Valide Bendi, Topuzlu Bendi gibi su yapıları ve padişahın yazın diğer sarayına geçiş yapması için Suriçi ve Beyoğlu bölgesi arasında inşa edilen ahşap köprü (Cisir-i Atik) dönemin önemli yeniliklerindendir. (Şekil 1.18)

1.4.3. Tanzimat Döneminden II. Meşrutiyet’e kadar Tarihi Yarımada ve Sultanahmet Meydanı (1839-1876)

Şekil 1.19: 19.yy. öncesi kentin gelişimi
(K: Bütüner,2010)

Mustafa Reşit Paşa'nın hazırladığı Tanzimat Fermanı ve Sultan Abdülaziz, Sultan Abdülmecit dönemini kapsayan Tanzimat Dönemi (1839-1876), Tarihi Yarımada'nın çehresinin değiştiği bir devirdir. Öyle ki, modernleşme süreciyle değişen ekonomik ilişkiler ve yaşantı biçimi kentsel sorunları ve kanunlardaki eksiklikleri gün yüzüne çıkarır, kentsel ölçekte planlamaya gidilir (Çelik, 2018, s. 29). Bu dönemle birlikte yapılan kentsel planlamalara genel çerçeveden baktığımızda; kentin 18.yüzyıldan itibaren Tarihi Yarımada'nın dışına doğru bir gelişme gösterdiği görülür. Saray ve çevresi, kasırlar, köşkler, yalılar Haliç ve Boğaz boyunca yayılır, kırsallar Yarımada'nın kuzeyinde ve Anadolu yakasında yeni yerleşim alanları meydana getirir (Çelik, 2018, s. 30). (Şekil 1.19)

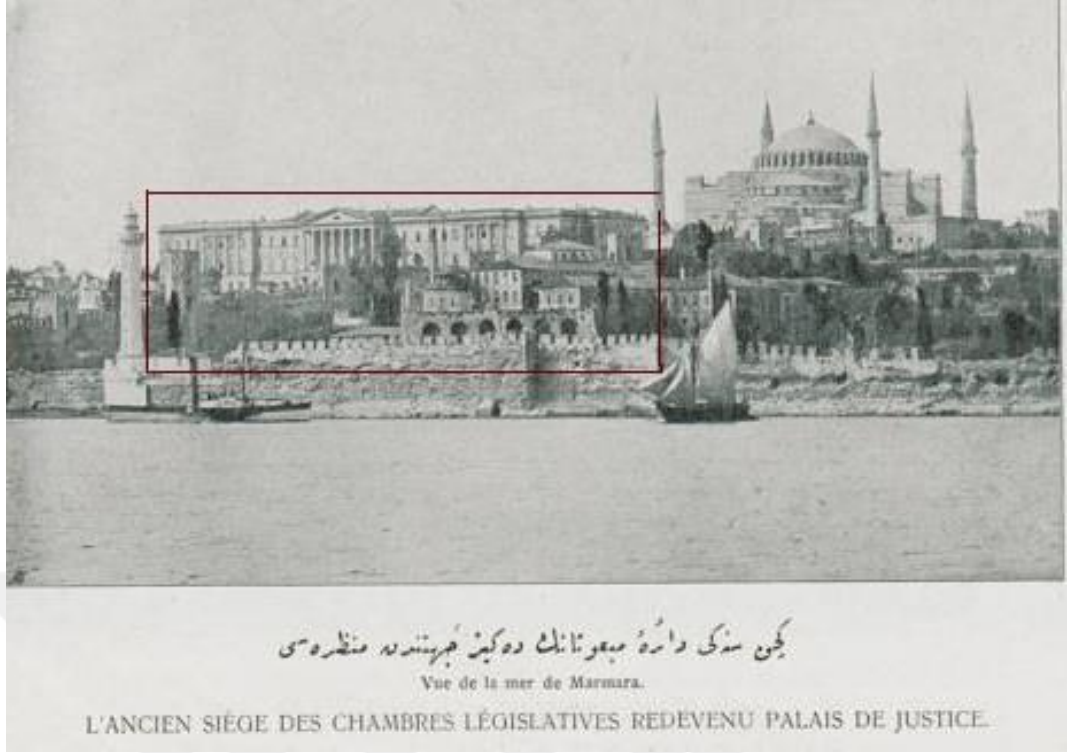
Kırım Savaşı'nın neden olduğu Batı'yla olan ilişkiler, elçiliklerin bölgedeki varlığı ve gayrimüslim topluluklarda biriken sermayelere daha güvenli bir ortam oluşturmak amacıyla bu toplulukların yerleşim alanında Galata'dan başlayan ve Beyoğlu'na kadar dayanan bir genişleme görülür. Bunun sonucu olarak; 1800'lü yıllarda Beyoğlu-Karaköy hattında ticaret, konaklama, finans, eğlence mekânlarının toplanmasıyla İstanbul iki merkezli bir kent haline gelir (Çelik, 2018, s. 30).

Aynı zamanda mimari ve kentsel planlama açısından ilk görüşler belirmeye başlar. İlk planlama önerisi, II. Mahmut (1808-1839) döneminde Tanzimat Fermanı'nı hazırlayan Mustafa Reşit Paşa tarafından diplomatik görevi sırasında yapmış olduğu resmi yazışmalarda görülmektedir. Paşa, yanan bölgelerde inşa edilecek ahşap binalar yerine kâgir binaların yapımını, İngiltere'den getirilecek mühendis askerler ve mimarlar yardımıyla sokakların ve parsellerin belli bir geometrik düzende planlanması gerekliliğini belirtmektedir (Çelik, 2018, s. 31). Bu görüşler dikkate alınarak, batıdan örnek alınan kentsel planlamalarla yanan bölgeler yeniden düzenlenir. Bölgelerin parselasyonu batı örneklerine uygun yapılırken, inşa edilen yapılarda ahşap dışında taş, tuğla gibi malzemelerle farklı yapım tekniği uygulanır. Ayrıca, sokak düzenlemelerinde yollar genişletilir ve kent halkının kullanabileceği meydanlar oluşturulur (Çelik, 2018, s. 31).

Şekil 1.20: Dolmabahçe Sarayı 1880-1890 (K: Gerim, 2010)

II. Mahmut döneminden sonra Sultan Abdülmecit (1839-1861) dönemi başlar. Abdülmecit döneminde siyasal ve toplumsal reformların yaşanmasına paralel olarak; Türk-İslam mimarisinden belli bir kopuş yaşanır. Dönemin en ünlü eseri **Dolmabahçe Sarayı**'dır ve sarayın plan tipi Türk Evi'ni yansıtsa da, dışa kapalı avlusu olmayan ve tek bir yapı içinde çeşitli bölümlerden oluşan bir tasarım hâkimdir (Gerim, 2010, s. 273). Yapının dış cephesinde batının mimari tarzı belirgindir. Yeni klasik mimari anlayışı olan üçgen alınlık, kolosal sütunlar, yuvarlak kemerli pencereler, süslü saçaklıklar, kat kornişleri, yüksek platform ve saçak altı giriş Saray'da belirgin olarak kullanılmıştır. (Şekil 1.20)

Şekil 1.21: Sultanahmet, Darülfünun Binası, sağ tarafında Ayasofya
(K: wikipedia)

Ayrıca Sultan Abdülmecit (1839-1861) döneminde Hırka-ı Şerif Camii ve Sultanahmet Meydanı'ndaki **Darülfünun Binası** inşa ettirilir. (Şekil 1.21) Yeniliğe açık olan padişahlar bu dönemde İstanbul ile Galata'yı bağlayan köprüyü inşa ettirirler ve kentin silüetine büyük bir katkı sağlarlar (Kuban,2010). Ayrıca; vapur seferlerine başlanır ve ulaşımın sağlanmasıyla Galata, Üsküdar bölgesinde iskân artmaya başlar.

Şekil 1.22:1853 tarihinde Tarihi Yarımada
(K: istanbulurbandatabase.com, Y: Sağlam M.)

Abdülmecit Dönemi'ne denk gelen 1853 tarihli haritaya bakarak; Tarihi Yarımada'da Süleymaniye'yi, Beyazıt Camii'yi, Sultan Selim Camii'yi, Fatih Külliye'sini, Sultanahmet Külliye'sini, Ayasofya'yı, Bab-ı Ali'yi, İbrahim Paşa Sarayı'nı, Firüz Ağa Camii'yi, Arslanhane Kapı'sını, Topkapı Sarayı'nı, günümüzde kalıntısına rastlayamadığımız Eski Sarayı ve yapımı tamamlanmayan Darülfünun Binası'nı görebiliriz. Sarayburnu sahil bölgesinde köşkler de belirgindir. (Şekil 1.22) Bununla birlikte ahşap köprü 1861 tarihinde inşa edildiği için bu haritada görünmemektedir. Galata bölgesinde ise yerleşimin arttığı görülmektedir. Bölgede yapı türü olarak liman, köşkler, köşk bahçeleri, Sultan Mahmut'un yaz aylarında dinlendiği Beşiktaş Sahil Sarayı, haritanın sınırında olmayan Aynalıkavak Kasrı, Dolmabahçe Sarayı, mühendis okulları, Hükümet Binası ve kışlalar bulunmaktadır.

Sultan Abdülmecit döneminde deniz ulaşım çalışmalarına hız verilirken, Abdülaziz döneminde kara ulaşımı çalışmaları desteklenir ve ulaşım sorununa çözüm üretilir. Dönem içinde Karaköy- Beyoğlu hattında dünyanın üçüncü metrosu

parlamentonun bulunduğu ve hükümdarın da yasalara uyma zorunluluğu olduğu bir yönetime geçilmesi büyük bir atılımdır. Gerileme döneminde olan imparatorluk artan toprak kayıplarıyla kente Rumeli ve Kafkasya'dan göçler almaktadır. Ayrıca canlı ticari hayat nedeniyle de Avrupa'dan göçler alan kentin farklı bölgelerindeki nüfus artışı ulaşımında gelişimi zorunlu kılmaktadır. Banliyöler artarken, aynı zamanda tren ve vapur seferleri de artmaktadır (Gerim, 2010, s. 276).

Şekil 1.24:1789-1910 döneminde Tarihi Yarımada'da inşa edilen mimari eserler
(K: Kuban, 2010; Y: Sağlam M.)

II. Abdülhamit (1876-1909) döneminde, Abdülmecid ve Abdülaziz döneminden kalan dış borçları ödemek amacıyla **Düyun-u Umumi Binası** inşa edilir. Borçlar sebebiyle her ne kadar büyük yapılar inşa edilemese de sivil yapı faaliyetleri artar. Sultanahmet Meydanı'nda yer alan **Hamidiye Ticaret Mekteb-i Alisi**, Sirkeci ve Haydarpaşa Garı, Şişli Eftal Hastanesi, Haydarpaşa Tıp Fakültesi, Düyun-u Umumi Binası ve Topkapı Sarayı'nda bulunan İstanbul Arkeoloji Müzesi inşa edilen en önemli sivil yapılarıdır. Ayrıca **Yıldız Sarayı** bu dönemde inşa edilmiştir. (Şekil 1.24) İmkânların azlığı sebebiyle Saray büyük ölçekte yapılmaz, geniş bahçeler içinde çeşitli

köşk ve pavyonlardan oluşur (Gerim, 2010, s. 276). Dönemin ünlü mimarları; Alexandre Vallaur, Raimondo d'Aronco, Franz Niebermann, Otto Ritter Helmuth Cuno'dur (Gerim, 2010, s. 276).

Dönem içinde idaredeki yeniliklerle merkezileşen bürokrasi teşkilatı, kamu yapılarının yapım örgütlenmesine de yansır. Öyle ki, yapıların hangi vilayette inşa edileceği, hangi projenin uygulanacağı, inşaatı gerçekleştirecek olan resmi kurulun belirlenmesi, yapının büyüklüğünün, kapasitesinin kararlaştırılması, inşaat masraflarının karşılanması ve bunların denetimi merkezi kurulda (Maarif Vekaleti) kararlaştırılmaktadır. İnşaat sürecinde Maarif Vekaleti'nin belirlediği konular dışındaki konular için yerel maarif meclisi söz sahibidir. Yerel meclis arazinin yerini belirlemekte, yapının inşası için ihale düzenlemekte ve kimler tarafından uygulanacağına karar vermektedir. Ayrıca kamu yapılarının inşasını denetlemektedir. Böylece Tanzimat sonrası dönemde yerel meclisin üyesi olan valiler, vilayetlerin yapılanmasında, meydanların, parkların oluşturulup yolların açılmasında büyük katkı sağlamaktadır (Özgüven, 2018, s. 46).

Kamu yapıları merkezce belirlenen yeni bir arsada inşa edilebileceği gibi, var olan işlevselliğini yitirmiş ya da yıkılmak üzere olan yapıların yan arsayla birlikte alınıp yıkılarak yeni yapının inşası şeklinde de gerçekleştirilebilmektedir. Yapıların mimarisinde yeni klasikçilik anlayışı hâkimdir. Bu dönemde inşa edilen kamu yapılarının benzerliği, üslupsal birlikteliği dikkat çekmektedir. Yapıların inşasında geleneksel yapım yöntemlerinin uygulanması istenmektedir; fakat yapının işlevini, gereksinimlerini karşılayamadığı için batı mimari üslubuna bağlı kalınmaktadır (Özgüven, 2018, s. 47).

Tanzimat döneminde inşa edilen idari kurumlara göz atıldığında, neo-klasik üslubun hâkim olduğu görülmektedir. Kolosal sütunlar, üçgen alınlıklar, denize bakan cepheyle karaya bakan cephe arasında farklılıklar üslubun özellikleridir ve inşa edilen kurumlarda belirgindir. Modernleşmeyle gelen yeni ideolojilere bağlı gerekli kurumların inşasında, kültürümüzle yoğrulmadan direkt batının üslubu benimsenmektedir. Ayrıca, dönemde yaşanan yangın felaketinin olumsuz etkisini azaltmak amacıyla batı mimari yapım teknikleri uygulanmaktadır. Dönemin mimari özellikleri sadece idari kurumlarda değil, konut yapılarında da okunmaktadır. İdariye

yakın sadrazamın, paşaların konutları da hiyerarşiye de uyularak dönem mimarisine uygun inşa edilmektedir.

Demiryolları, limanlar, altyapı tesisleri, bankacılık, sanayi, belediye hizmetleri, ticaret ve madencilik gibi konularda gelişme göstermek, gerekli kurumları inşa etmek için Batı'dan borç alınır. Batı'nın etkisinin artması, Avrupa ülkelerine ticarete yapılan ayrıcalıklar sebebiyle gayrimüslimler İstanbul'a yerleşmeye başlar ve birçok şirket kurulur. 19.yy.'ın ikinci yarısıyla birlikte Haliç'in hem kuzey hem de güney kısımları hızlı bir yapılaşmaya uğrar (Gülenaz, s. 76).

İstanbul'un geleneksel ticaret merkezi olarak Haliç'in güneyinde Eminönü- Unkapanı- Beyazıt hanlar bölgesi alanı oluşur. Genellikle Müslüman ve Ermeni vatandaşlar tarafından yaptırılan Hanlar Bölgesi'nde büro binaları bulunmaktadır. Haliç'in kuzeyinde ise geleneksel ticaret merkeziyle yarışan yeni bir ticaret bölgesi oluşmaya başlar (Gülenaz, s. 77).

19.yy. 'ın son çeyreğinde büro han mimarilerinde büyük farklılıklar görülür. Hanların cephesinde Art Nouveau, Neoklasik, Neorönesans, Oryantalist, Neogotik üslupların ağır bastığı hatta bu akımların bir arada görüldüğü eklektik üslup hâkim olmaya başlar. Bununla birlikte avlular yerine koridorlar, taş, tuğla malzemeleri yerine çelik camların kullanımı, pencere açıklıkların büyümesi ve örtü sisteminde de kubbe, tonoz yerine demir putrel sistemin yapımı şeklinde farklılıklar görülmektedir (Gülenaz, s. 81).

Dönem mimarisi yansıtan diğer yapılar ise pasaj yapılarıdır. Batı mimarisine sahiptir. İstanbul'da zemin katın dükkân, üst katın konaklama olarak işlev gördüğü pasajlar günümüzde de hala bulunmaktadır (Gülenaz, s. 82).

Dönem içinde Osmanlı mimarisinde kamu yapılarından daha çok okul binalarının yapımının hız kazandığı görülmektedir. Tanzimat sonrası dönemde batıdaki gelişmelere ayak uydurmak amacıyla eğitim sisteminde yapılan yeniliklerle, farklı düzeyde ve farklı türlerde eğitim yapıları inşa edilmektedir. Böylelikle, rüşdiyeler, askeri okullar, idadiler, iptidailer ve sanayi mektepleri Osmanlı coğrafyasında yerini almaktadır (Özgüven, 2018, s. 45).

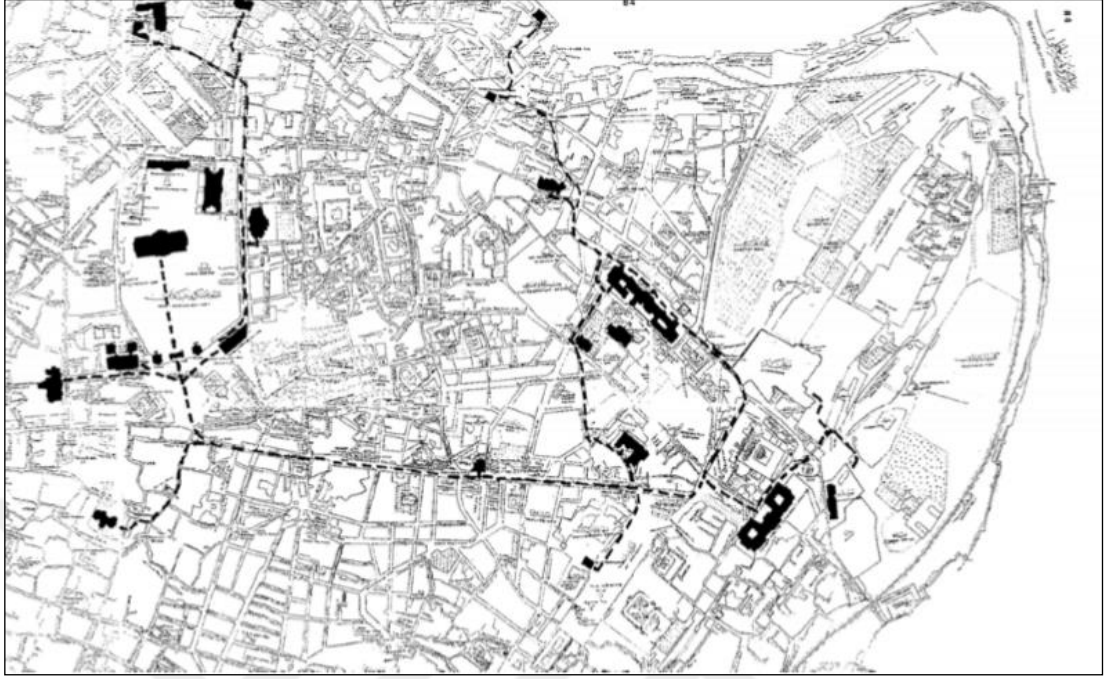
Ayrıca, Osmanlı, Sanayi İnkılâbı'nın olumsuz etkisini azaltmak, Avrupa ülkeleriyle ekonomik anlamda rekabet etmek için yerli endüstri tesislerini destekler.

Üretimi sağlayan kalfa eksikliğini karşılamak amacıyla açılan mekteplerde deneyimli elemanlar yetiştirilir. Mektepler, Abdülhamit döneminde yaygınlaştığından “Hamidiye Sanayi Mektebi” şeklinde adlandırılırlar (Özgüven, s.48).

Sanayi İnkılabı’ndan sonra Osmanlı’yı hatta dünyayı etkisi altına alan diğer bir faktör milliyetçilik akımıdır. Bu akımın ülkeye olumsuz etkisini azaltmak amacıyla ıslahhaneler inşa edilir. Islahhane projesi, milliyetçilik akımından etkilenen toplumların savaşlar sonunda yetim kalan çocuklara meslek edindirmeyi, bu çocukları yeniden topluma kazandırmayı amaçlamaktadır. Böylelikle yerel atölyeler de işlemeye devam etmektedir (Çelik, 2018). 19.yy.’ın son döneminde ıslahhanelerin yeterli olmaması üzerine ıslahhaneler, daha donanımlı okullara dönüştürülür (Özgüven, 2018, s. 47).

Dönem içinde inşa edilen mekteplerin ortak özelliği; genel olarak kent içinde yapılması ve hangi bölgede yapılacaksa o bölgenin ihtiyacını karşılayacak üretimde atölyelerin yapımına dikkat edilmesidir. Diğer bir önemli nokta ise arazi seçiminde uygulama alanlarının da yer alabileceği büyüklükte alanların olmasına önem verilmesidir. Mimari olarak; mektepler genellikle iki-üç bloktan oluşmaktadır. Bloklar avlunun çevresinde yerleştirilir. Ana blok kısmında yönetim bölümleri ve derslikler bulunurken, ikinci blokta atölyeler ve uygulamalı birimler mevcuttur. Üçüncü blokta ise genellikle öğrencilerin yatakhaneleri, çamaşırhane ve diğer servis birimleri yer almaktadır. Atölye birimleri genellikle tek katlı yapılardır ve uzun koridorlar şeklinde avlunun çevresinde sıralanmaktadır. Binalar arasında geçişler bulunurken, servis birimleri hem avludan hem de sokaktan ışık almaktadır. Helâlar ise servis biriminin içerisinde olmayıp koridorun son kısmında ayrı bir bölüm olarak yer almaktadır (Özgüven, 2018, s. 51). Mimari akım olarak dönemin yeni klasikçilik üslubu sanayi mektepleri için de geçerlidir. Pencere oranları, kat silmeleri, saçaklı girişi, simetrisi, köşe vurguları ile üslubunu tam anlamıyla yansıtır dönemin övünç kaynağı olmuşlardır.

Sanayi İnkılabı’ nın ülkeye olumsuz etkisini azaltmak amacıyla, sanayi mektepleri kurulur. Ayrıca Islah-ı Sanayi Komisyonu adlı bir karar mercii, dönem şartlarına uygun olarak sanayi tesislerini yeniden düzenler. Dönem içinde açılan tesislerle erken sanayi bölgesinin Haliç ve Anadolu yakasında toplandığı gözlenmektedir (Özgüven, 2018, s. 47).

Şekil 1.25: Tarihi Yarımada’da Tanzimat Dönemi idari yapıları
(K: Kuban Z., Çelik G.)

Özetle; idaride, eğitimde, ticaretle yapılan yeniliklerle Osmanlı mimarisinde gelişmeler görülmekte, eklenen kurumlarla yeni bina tasarımları gözlenmektedir. Tanzimat dönemin mimarisini yansıtan binalar; Babıâli, Bab-ı Seraskeri Hastanesi, I. ve II. Darülfünun, Hazine-i Evrak, Telgrafhane-i Amire ve Bab-ı Seraskeri şeklinde sıralanabilir. Çalışma alanımızda mevcut olan dönemin mimari yapıları, Babıâli, I. Darülfünun, Hazine-i Evrak ve Telgrafhane-i Amire binalarıdır (Çelik, 2018, s. 32). (Şekil 1.25)

1.4.4. Tanzimat Dönemi Tarihi Yarımada’nın Planlaması Üzerine Yasal Süreçler

Tanzimat döneminde Tarihi Yarımada’nın kentsel planlamasında yaşanan değişiklikler ve mekânsal düzenlemeler, 1839 İlmühaberden, 1882 tarihli Ebniye Kanununun çıkarılmasına kadar geçen süreçteki yasal izlencelerin irdelenmesiyle ifade edilmeye çalışılmaktadır (Özcan, 2006, s. 149).

Tanzimat döneminde kentsel planlama üzerine alınan kararlar incelendiğinde; yapı malzemeleri, yapı yükseklik ve oranları, arsa bölünmesi ya da kamulaştırma

hakları ile mülkiyet düzenlenmeleri; tramvay gibi ulaşım araçlarına, yangınlara yönelik yol iyileştirme düzenlemeleri konularının ele alındığı görülmektedir (Özcan, 2006, s. 150).

Osmanlı dönemi kentin planlanması Hassa Mimarbaşı'nın denetimindedir. Aynı zamanda kentsel mekânların düzenlenmesinde kadıların, mahallelerin yapılaşmasında ise imamların etkili olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda bu planlamada halk da aktif rol sahibidir (Özcan, 2006, s. 151).

İlk planlama ve harita çalışmaları, 1838 Alman ordusundan askeri eğitim hizmetinde kullanılmak üzere Anadolu'ya gönderilen Alman subayları Von Moltke ile Von Vineke'nin askeri stratejik nedenlerle Türk kentlerine dönük çalışmalarıdır. 1836-37 tarihli 1/25.000 ölçekli İstanbul planı, 1/100.000 ölçekli Boğaziçi halihazır haritaları ve Von Vineke'nin hazırladığı Ankara haritası bu çalışmalara örnektir. Ayrıca; Von Moltke'nin kent planlaması için aldığı kararlar Tanzimat İlmühaberinin esaslarını oluşturmaktadır (Özcan, 2006, s. 158).

1839 İl Muhaberinde, ahşap evlerin yapılmaması yerine kâgir yapıların tercih edilmesi, yol ağlarının genişletilmesi ve düzenlenmesi, çıkmaz sokakların yasaklanması ilkeleri yer alır. Bununla birlikte yeni yapıların inşasında yapı yükseklikleri etnik ve dini farklılıklara göre değişiklik göstermektedir ve Müslümanlara kat yüksekliğinde ayrıcalık tanınmaktadır (Özcan, 2006, s. 158).

1841 yılında ise imar meclisleri kurulur. Bu meclislerin görevleri; kentlerin yeniden yapılanması ve eyaletlerin refah düzeyinin arttırılması için yol, köprü yapımının, su temini ve altyapı politikalarının, yatırımlarının organizasyonunu sağlamaktır. Kurulan imar meclisleri kurumsallaşmadan Nafia Nezareti adındaki kuruma devredilir (Özcan, 2006, s. 159).

1848-1849 yıllarında ise Atik Ebniye Nizamnameleri adında yasal düzenleme kararları alınır. Bu nizamname ile İl Mühebareleri arasındaki fark; etnik farklılıklara göre ayrıcalıkların kaldırılması ve yol ağlarının düzenlenmesinde kamulaştırma hakkının getirilmesidir (Özcan, 2006, s. 159) Ayrıca bu nizamnameler, sadece İstanbul'da geçerli olmak üzere hazırlanır. Aksaray yangınıyla tahrip olan yerler bu yasaya göre planlanır ve uygulanır (Çelik, 2018, s. 31).

1851 yılında deniz ulaşımı için Şirket-i Hayriye kurulur. Önceleri sadece bürokratlar ve yüksek mevkideki insanlara çalışan bu kuruluş, 19.yüzyılın ikinci yarısında kitle ulaşımını sağlar. Belediyelerin eski dille Şehremaneti'lerin kurulması ve İntizam-ı Belde Komisyonu'nun kurulmasıyla 1855 yılında kent için çağdaşlaşma sürecinde yeni bir dönüm noktası oluşur (Çelik, 2018, s. 32). İlk belediye örgütü Beyoğlu- Galata bölgesinde kurulur ve daha çok soyluların, azınlıkların bulunduğu refah düzeyi yüksek olduğu bir bölgedir. Anadolu kentlerinde İslam hukukuyla çelişmesi, teknik eleman eksikliği ve mali koşullar sebebiyle kurumsallaşmamıştır (Özcan, 2006, s. 160). Bu süreçte yerli ve yabancı harita mühendisleri tarafından özellikle İstanbul'da olmak üzere yangın yeri planları, kısmi ve mevzi ölçekli ifraz planları görülmektedir. İlk planlama deneyimleri 1848-1862 yılları arasında Luigi Storari tarafından İzmir ve İstanbul'da çıkan yangın yerleri için yapılır. İstanbul'da ilk olarak Aksaray-Yeşil Tulumba bölgesi için planlar hazırlanır. Hazırlanan planın önemi; kamulaştırma hakkının kentsel mekâna ilişkin düzenlemelerde ilk kez kullanılmasıdır (Özcan, 2006, s. 162).

Storari, İstanbul'da görevlendirildiği yıllarda Sur içi bölgesinde Salmatomruk (1856), İmrahor-Samatya(1856), Küçük Mustafa Paşa(1862) ile Beyoğlu (Pera) bölgelerinde yol şemaları düzenlemiştir. Yeniköy mahallesinde 70x70 metre boyutlarındaki arsa bölümlmeleri ile dik açılı yol şemasına göre kurgulanan yazlık ikematgâhlar planlamıştır (Özcan, 2006, s. 163).

1863 yılında Turuk ve Ebniye nizamnameleri çıkartılır. Alınan kararlar şu şekildedir:

Yapılan yol düzenlemelerinde araba ve tramvay geçişi dikkate alınmalıdır ve yol istikamet haritaları hazırlanmalıdır. Bu kararlar dikkate alınarak İstanbul Sur içi ve Galata'yı kapsayan yirmi paftadan oluşan 1/500 ölçekli kadastral haritalar ile Sur içi bölgesi için 1/2000 ölçekli İstanbul haritaları hazırlanır (Özcan, 2006, s. 164).

1864 yılında Mühendishane-i Berri Hümayun yeniden örgütlenerek kent planlamasında istihdam edilecek Türk mühendislerin yetiştirilmesi için etkin rol alır. Burada yetişen Mühendis Ali Bey, Turuk ve Ebniye Nizamnamelerine uyarak Kasımpaşa- Çırçır bölgesini planlar. Bu nizamnamade yer alan %25 bedelsiz terk oranı ilk kez uygulama olanağı bulur. Ayrıca bu dönemde İskân-ı Muhacirun Komisyonu

kurularak Balkanlardan gelen göçmenler için ilk toplu yerleşimler halinde mahalleler planlanır (Özcan, 2006, s. 165).

Sultan Abdülaziz (1861-1876) döneminde 1864'te meydana gelen Hocapaşa Yangını, İstanbul'un en büyük yangınıdır. Hocapaşa yangınıyla birlikte Islahat-ı Turuk Komisyonu'nun yürüttüğü altyapı faaliyetleri o güne dek görülmeyen ölçüde bir kentsel planlamaya şahit olur. Komisyon'un amacı, inşa faaliyetlerinde ahşap yapıdan kâgir yapıya geçiş yapmak, sokakların genişlemesini ve düzeltilmesini sağlamak, parselasyonla alakalı bazı kurallar belirlemektir. Bu amaçla yeni arterler oluşturulur ve Çemberlitaş başta olmak üzere meydanlar açılır. Divanyolu genişletilerek anıtsal yapıların yerleri değiştirilir, hatta bazı anıt yapılar yıkılır. Gerçekleşebilecek yangın felaketinin zararlarını azaltmak amacıyla anıt eserler ve çevresinde yer alan ahşap yapılar kaldırılır. Anıtlara yapılan ilk müdahaleye, Divanyolu'nda bulunan 1840 tarihli II. Mahmut türbesinin mevcut konumundan geri çekilerek inşa edilmesi örneği verilebilir. 1866-68 ve 69 yıllarında düzenlenen raporlarla Hocapaşa yeniden düzenlenir ve genel anlamda kentin Suriçi'nde imar çalışmaları yapılır (Kolcu, 2013, s. 84) (Çelik, 2018, s. 32).(Şekil 1.26)

Şekil 1.26: Hocapaşa Yangın Alanı
(K: Google Earth, Öğüt E.S.)(Y: Sağlam M.)

1869-1874 sürecinde Âsâr-ı Atika Nizamnameleri adı altında tarihi ve kültürel miras açısından değeri olan eserlerin korunmasına yönelik koruma çalışmaları gündeme gelir. Kent açısından potansiyel tehlike olan keresteciler çarşıları başka bir bölgeye taşınır. Aynı zamanda Ayasofya Camii ile Beyazıd Camii arasındaki yolun açılması amacıyla yıkım çalışmaları yapılır. Ayasofya Camii'nin çevresi temizlenir ve meydan düzenlemeleri yapılır (Özcan, 2006, s. 169). (Şekil 1.27) (Şekil 1.28) (Şekil 1.29)

Şekil 1.27: 1860-1870 döneminde Ayasofya ve çevresi

Şekil 1.28:1882 tarihli Ayasofya ve çevresi

Şekil 1.29: Fossati, 1882 öncesi Ayasofya ve çevresindeki ahşap yapılar
(K: Atatürk Kitaplığı)

İstanbul'un metro ulaşımında ise Fransız bir işletmeye imtiyaz verilir ve 1875'te il metro işletimi gerçekleşir. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte tüm kamu taşımacılığı millileştirilir (Çelik,1986).

1875-1882 yılları arasında yangın sigorta haritalarının yapımının artması ve mühendislik mesleğinin gelişmesi ile subay mühendisler ölçmeye dayalı haritalar üretmeye başlarlar. Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından yayınlanan 1/2000 ölçekli harita, İstanbul'un büyük ölçekli haritaları için başlangıç niteliğindedir. Harita çalışmaları Sur içini kapsamaktadır (Y.Candemir, 2009). (Şekil 1.25)

Aynı dönemde Batı planlama deneyimlerinin Türk kentlerinin mekânsal kurgusu üzerindeki etkisi görülmektedir. Bu deneyimler, kentlerimizin tasarımında büyük etki uyandırır da Batı'nın planlamadaki ideolojisiyle, Türk kentlerinin ideolojisindeki farklılık açık bir şekilde fark edilmektedir. Batı daha çok siyasal ve yönetsel bir hedefe sahipken, Türk kentlerinin tasarım yaklaşımı daha çok yangınları önlemek amaçlıdır. Bu sebeple uygulamalarda farklılıklar görülmektedir (Özcan, 2006, s. 171)

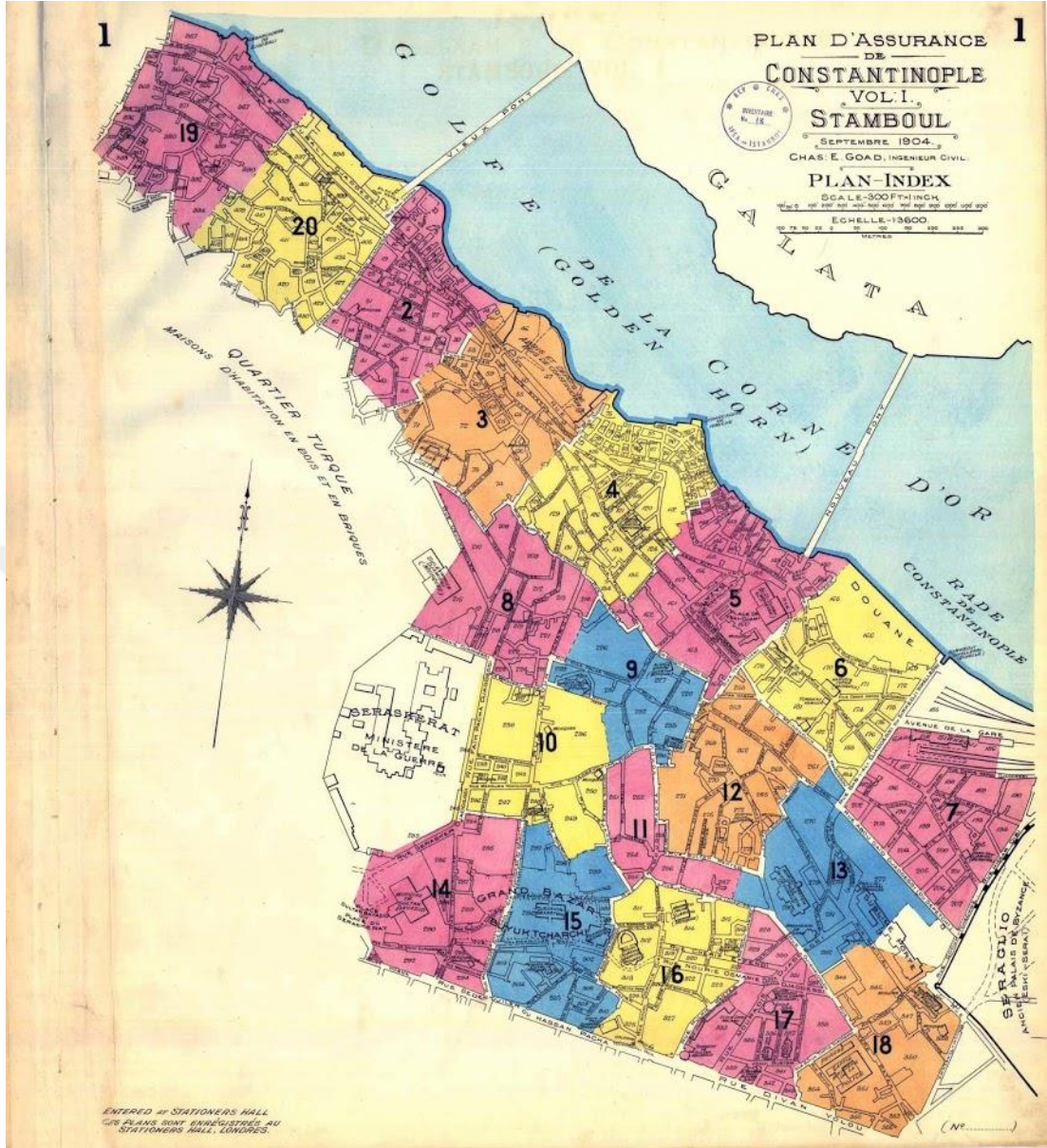
1882 yılında Ebniye Kanunu'nun çıkartılması Türk imar sisteminin dönüm noktası olur. Cumhuriyet dönemi ilk imar kanunu yürürlüğe girene dek bu kanun geçerli olur. Ebniye Kanunu'nda, Sultan izniyle bölgelerde yapılaşma izni verilmesi ve yapılaşma izninin kapsamının kentsel altyapı hizmet maliyetine yardımın şart koşulması kuralı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte yol genişliklerinde yapılan kademeli düzenlemeler, ahşap yapı yasağı ve yapılarda çıkmaya izin verilmemesi alınan kararlardır. Sultan izniyle yapılaşma hakkı ve batının ızgara plan şemasının kullanımı kentsel planlamada ikili yapı olduğunu gösterir (Özcan, 2006, s. 171).

1882 sonrasında yapılan imar çalışmaları, sadece düzenlenen alanı fiziksel açıdan etkilemez, aynı zamanda mahallede yaşayan insanların sosyolojik ve kültürel hayatına da etki eder. Örneğin, kentsel planlamada yok edilen çıkmaz sokaklar, içlerine kapalı mahalle olgusunu bir güzergâha dönüştürür. Diğer bir örnek ise Divan Yolu'nun genişletilmesi ve bu tarihi yolun anıtsal bir ifade kazanmasıdır. Hipodrom girişinin belirginleştirilmesi, Bizans sütunu olan Konstantinus Sütunun çevresinin açılması ve yeni açılan Ayasofya Meydanı'yla eski Mese yolunun tekrar canlandırılması yapılan diğer uygulamalardır (Çelik,1986).

Ebniye Kanunu sonrasında planlama faaliyetlerinde dikkat çekici bir nokta bütüncül planlama çalışmalarının artmasıdır. Sultan II.Abdülhamit döneminde 1902 yılında Paris Belediyesi Baş Mimarı Joseph Antonie Bouvard'ın İstanbul Sur içi tasarım çalışmaları bütüncül plan çalışmasına örnek verilebilir. Bu tasarım her ne kadar mali sebeplerle uygulanamasa da önemli bir planlama çalışmasıdır. Bu dönemde görevlendirilen Baş Mimar Andre Auric'in köprü ve tünel projeleri de diğer bir kapsamlı bir çalışmadır.

Bununla birlikte Bouvard'ın İstanbul'a gelmeden Camilo Sitte'nin Güzel Kent yaklaşımıyla tasarladığı İstanbul plan çalışması, her ne kadar topografik olarak kente uyum göstermeyen bir plan olsa da Osmanlı İmparatorluğu'nun planlama çalışmaları arasında önemli bir yer tutmaktadır.1908 sonrasında Bouvard'dan tekrar planlama çalışması yapması istenmiş, Bouvard İstanbul halihazır harita olmadan tasarım yapamayacağını ifade etmiştir. Bunun üzerine halihazır haritaların kent planlamasında önemi fark edilerek Alman harita mühendisi Theodore ve Fransız harita mühendisi Schreuder görevlendirilmesiyle farklı ölçeklerde planlar çıkartılır (Özcan, 2006, s. 175).

Ebniye Kanunu sonrası dönemde yapılan yangın sigorta haritaları kentsel planlama çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Bu sigorta haritaları 1904-1906 döneminde İngiliz Goad Şirketi'nin Sur içi, Beyoğlu- Galata ve Kadıköy için hazırladığı paftalardır. Bu haritalar Cumhuriyet dönemi öncesi son halihazır pafta olması dışında kentsel alan kullanımı ve yol sistemi açısından analitik harita özelliğinde olması bakımından önemlidir (Özcan, 2006, s. 176). (Şekil 1.30)

Şekil 1.30: Goad Haritaları Tarihi Yarımada

(K: Url-9)

1865 Hocapaşa Yangını, 1911 Beyazıt Yangını ve 1912-13 Sultanahmet Yangını sonrasında düzenlenen Divanyolu'nun ve Yeniçeriler caddelerinin genişletilmeleri sebebiyle birçok eski eser yok edilir. Sultanahmet Meydanı'ndaki Firuz Ağa Camii'nin yanındaki türbe ve sebil, Atık Ali Paşa Külliyesi'nin medresesi yok edilen yapılardan iki tanesidir (Kolcu, 2013, s. 85).

Şekil 1.31: 1789-1910 döneminde Demiryolu ve Köprü İnşa Faaliyetleri
(K: Kuban D.,2010, Y: Sağlam M.)

Suriçi' nin Haliç üzerinden köprüler ile bağlantısı ahşap köprüyle yapılır ve Tersane-i Amire'ye ulaşma maksadı hâkimdir. İlk Galata Köprüsü II. Mahmut döneminde ahşap olarak Bezmi Alem Valide Sultan tarafından yapılır. Galata Köprüsü'nün tadilata uğraması ve demir haliyle inşası 1878'de tamamlanır ve 1992 yılına kadar hizmet verir. 1992'de yeni köprü yapılır ve hala hizmet vermektedir. Diğer yapı faaliyetlerine Sultan Abdülaziz dönemiyle birlikte ilk toplu taşıma projeleri örnek verilebilir.1869'da Tramvay Şirketi kurulur (Kolcu, 2013, s. 85).(Şekil 1.31)

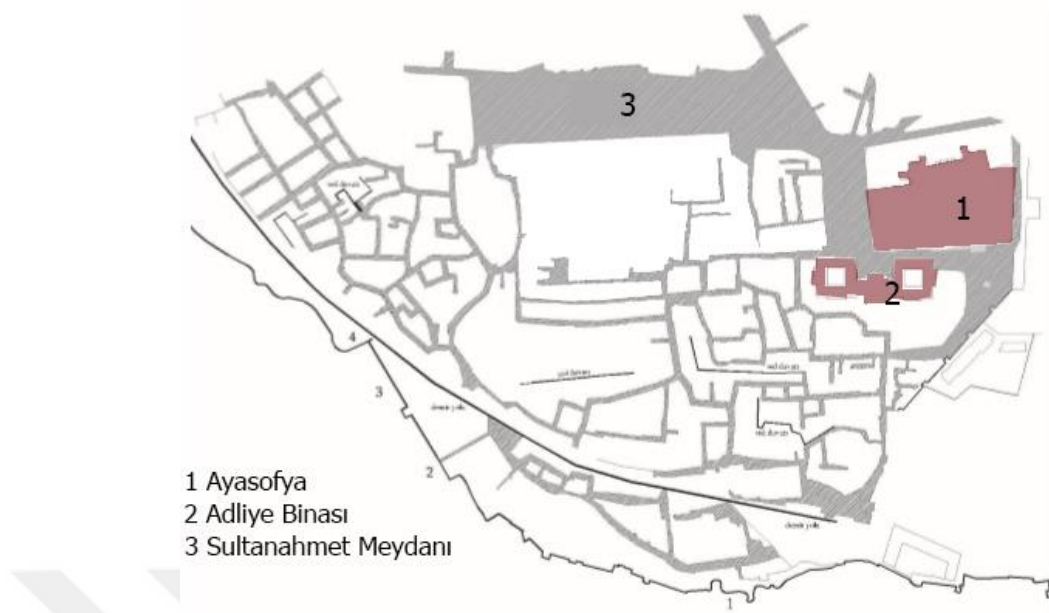
Bu dönemde kentin demiryolu ulaşım sistemi İstanbul ile Sofya arasında gerçekleşir. İlk demiryolu 1875'te açılır. Halkalı' dan başlayan ve Tarihi Yarımada'dan geçerek Sirkeci'ye kadar uzanan demiryolu sebebiyle birçok anıt eser zarar görür. Aynı zamanda demiryolları hala hasara sebep olmaktadır. Topkapı Sarayı ve Küçük Ayasofya Camii demiryolu sebebiyle en çok zarar gören yapılardır (Kolcu, 2013, s. 85). (Şekil 1.31)

1.4.5. II. Meşrutiyet (1908-1920)'den 1930'lara kadar Tarihi Yarımada

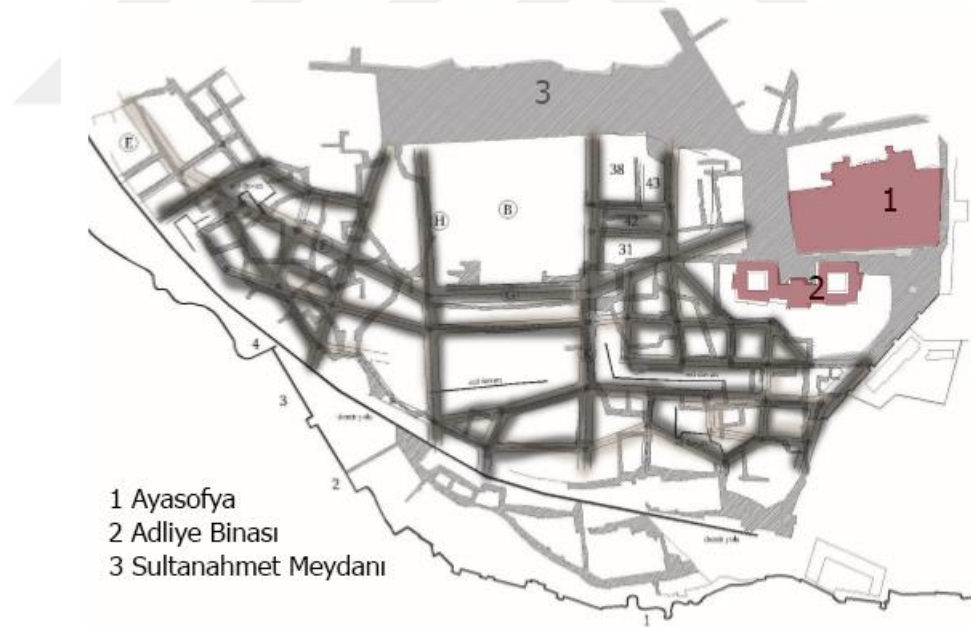
Sultan II.Abdülhamit sonrası(1909-1923) kaos dönemi yaşanır ve küçük imar faaliyetleri olsa da genel anlamda devlet fakirleşmektedir. İmparatorluğun son yıllarında inşa edilen yapıların mimarları Mimar Kemaleddin, Mimar Vedat Tek Birinci Ulusal Mimarlık akımının öncüleridir. İnşa edilen önemli yapılar; Yeşilköy Mecidiye Camii, Bostancı Kuloğlu Camii, Bebek Camii, Sultan V. Mehmed Reşat Paşa Türbesi, **Sultanahmet Defter-i Hakani Binası** (günümüzde Sultanahmet Tapu ve Kadastro Binası), Moda ve Haydarpaşa Vapur İskeleleri'dir (Gerim, 2010, s. 277).

1912 İshakpaşa Yangını ile çalışma kapsamındaki Sultanahmet Meydanı'nda büyük değişiklikler yaşanır. Dönemin günümüz adıyla Belediye Başkanı Cemil Topuzlu'nun Sultanahmet için düşündüğü meydan kavramı, İshakpaşa yangını ve sonrasında Kabasakal mahallesinin de yanması ile gerçekleşir. Yangın 12.600 m²'lik alanı kaplamaktadır ve 108 binanın yok olmasına sebep olur. Yangın sonrası itirazlara rağmen mahalle istimlak edilir ve meydan projesine eklenir. Meydan Projesi için yarışmalar düzenlenir. Projede Sultanahmet Camii ve dönemin Adliye Nezareti binası (eski adıyla Darülfünun Binası) arasında deniz ve meydan cepheli bir Belediye Binası'nın tasarımı olduğu düşünülmektedir. Bu projeyle birlikte Söğüt (2019)'a göre, "Yeni meydan düşüncesi, Bizans ve Osmanlı dönemlerinin büyük mabetlerini ortaya çıkaran, kendince korumacı, gösterişli bir belediye binasını ve dönemin nezaret binalarını içerecek, 20. yüzyılın modern bir projesi olarak ortaya konulmuştur" (Söğüt S. G., 2019, s. 268).

Yangından sonra şehrin denizle ilişkisi de değişir. Önceleri sadece sur kapılarının önündeki iskelelerle denize ulaşabilirken, büyük mabetlerin önünde oluşturulan meydanlardan kıyıya dik inen geniş caddeler tasarlanır, geometrik yapı adaları oluşturulur. Kent dokusunun denizle ilişkisi, ticari faaliyetler için de gerekmektedir ve yangınlar değişikliklere aracılık etmiştir (Söğüt S. G., 2019, s. 267).(Şekil 1.33)

Şekil 1.32: 1912 İshakpaşa Yangını öncesi Ayasofya çevresi ve sokak dokusu
(K: Gürses Söğüt S. Y: Sağlam M.)

Şekil 1.33: 1912 İshakpaşa Yangını sonrası Ayasofya çevresi ve sokak dokusu
(K: Gürses Söğüt S. Y: Sağlam M.)

1914 Birinci Dünya Savaşı nedeniyle imar faaliyetleri gündem dışı kalır ve belediyenin temel uğraşı kent halkının yeme, içme barınma ihtiyacını karşılamaktır.

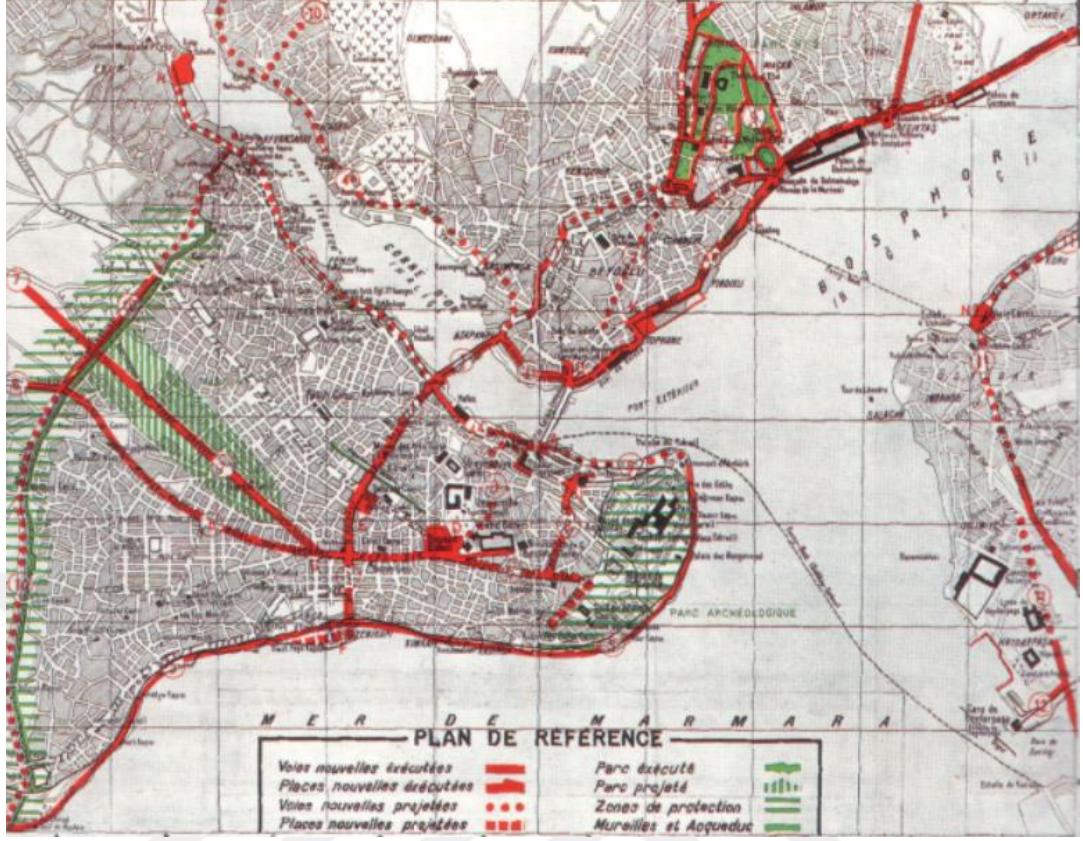
Cemil Paşa'nın ikinci şehreminiliğinde itfaiye şirketi kurular, yangın havuzları oluşturulur. Yangın havuzunun oluşturulması sırasında Beyazıt Meydanı tekrar düzenlenir.

1924-1928 yılları arasında da Operatör Emin Erkul'un şehreminliği dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde ilk kez ciddi yayınlar yapılmaya çalışılır, komisyonlar kurulur ve şehir planlaması yapılır. Bununla birlikte şehir büyüme göstermediği için yapılan faaliyetler daha çok yangın yerlerinin düzenlenmesi, yeşil alanlar oluşturulması, meydanların düzenlenmesi ve kent iç bağlantılarının kurulması şeklindedir. Yeşil alanlar oluşturulmasına Sultanahmet Meydanı çevresinde yer alan Gülhane Parkı örnek gösterilebilir. Mütareke zamanında Fransız kuvvetlerin işgali altında kalan Gülhane Parkı yeniden düzenlenmiş ve Sarayburnu'na Avusturyalı Krippel'e yaptırılan ilk Atatürk Heykeli konulmuştur (Tekeli, s. 75).

1.4.6. 1930 -1950 dönemi Tarihi Yarımada

1933 ve 1936 yıllarında Birinci Beş Yıllık ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında alınan kararla sanayileşmeye gidilmez. Sanayileşmenin yaşanmaması sebebiyle Tarihi Yarımada zarar görmez. Ancak, 19.yüzyılda başlayan yol genişletme faaliyetinin devamı olarak Atatürk Bulvarının açılması birçok çeşme ve tarihi yapının yıkılmasına sebep olur (Kolcu, 2013, s. 85).

1933'te İstanbul İmar Planları' nın oluşturulması amacıyla Almanya'dan Herman Elgözt getirilir. Çevresel analizlerle hazırladığı raporda, tarımsal toprakların korunması gerekliliğini vurgular fakat bu plan uygulanmaz.

Şekil 1.34: Prost Planı (1936-1951)
(K: Atatürk kitaplığı)

1936’da Henri Prost, şehrin Nazım Planı’nın çıkartılması için görevlendirilir. Prost’ un hazırlamış olduğu planı, kentin genel gelişme perspektifinde değerlendirilmediği görülmektedir. Bununla birlikte, Tarihi Yarımada’yı korumak için sunduğu bazı kararlar hala uygulanır ve yarımada’nın silüetini korumayı sağlamaktadır. Alınan kararlar şu şekildedir:

- Denizden 40 m yükseklikte olan yapılar en fazla 3 katlı inşa edilebilir. Bu karar 2011’de Sultanahmet bölgesinin çevresinde yer alan ve tarihi alanın silüetini bozan gökdelenlerin inşasına kadar uygulanır.
- Sultanahmet bölgesinin arkeolojik alan olması; korunmasını ve turizm işlevinin geliştirilmesini gerektirmektedir.
- Sarayburnu’nun yük taşımacılığından arındırılması önem arz etmektedir.
- Gülhane Parkı’nın oluşturulması Prost planı doğrultusundadır.

- İstanbul kara surlarının yeşil bantla çevrenmesi de alınan kararlar arasındadır.

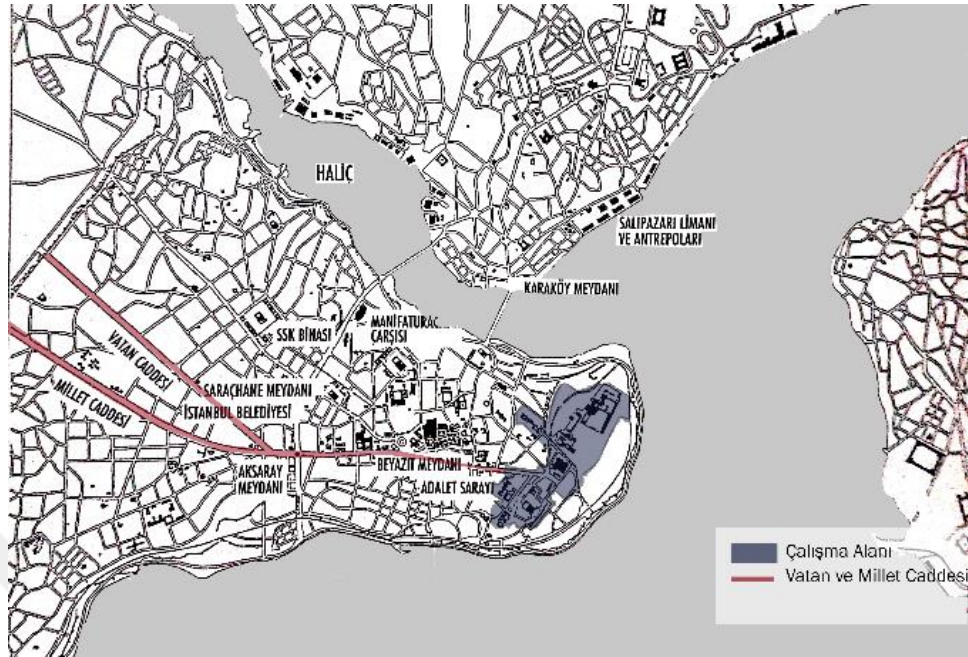
Prost'un aldığı kararların bazıları Tarihi Yarımada için fayda sağlamakta, bazı kararlar ise Yarımada'nın planlamasında olumsuz etki uyandırmaktadır. Olumsuz etkilerden biri; Haliç ve Marmara'nın sanayiye ve ticarete tahsisidir ki, uygulama sonrası Haliç ve Yedikule'de çevre kirliliğine yol açar. Tarihi Yarımada'yı olumsuz etkileyen diğer kararlar ise Sirkeci Gar'ının banliyö garı olarak kalması, Yenikapı'nın uluslararası gar olarak düzenlenmesi ve Vatan, Millet caddelerinin, Sirkeci-Florya Sahil Yolu'nun açılması şeklindedir ve alınan bu kararlar kentin tarihine, silüetine zarar verir (Kolcu, 2013, s. 88).(Şekil 1.34)

1.4.7. 1950-1965 dönemi Tarihi Yarımada

1950-1960 yılları arasında, Menderes Döneminde tarihi yarımada, ulaşımı rahatlatmak, meydan oluşturmak ve artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bazı imar faaliyetleri yapılır. Yapılan çalışmalar gerekli olmakla birlikte, tarihi yarımada ve eski yapılara zarar verir.

Şekil 1.35 :1923-1950 döneminde Tarihi Yarımada
(K: Kuban D.,2010, Y: Sağlam M.)

Şekil 1.36 :1950-1965 döneminde Tarihi Yarımada ve Vatan- Millet Caddeleri
(K: Kuban,2010; Y: Sağlam M.)

Yol açmak ve meydan oluşturmak amacıyla birçok imar adasına istimlak yapılır. Sirkeci'den Florya'ya deniz doldurularak sahil yolu yapılır ve Haliç surlarının rölevesi dahi alınmadan yok edilir. Menderes İstimlaklerinden en çok etkilenen bölge ise tarihi Suriçi bölgesidir. Suriçi bölgesinde yer alan Vatan ve Millet caddeleri ulaşımı rahatlatmak amacıyla açılır; fakat bu uygulama birçok eski yapının yok olmasına, bazılarının yerinin değiştirilmesine ya da yapıların küçülmesine sebep olur. Bununla birlikte dönem içinde Manifaturacılar Çarşısı gibi yeni oluşan yapılar da mevcuttur (Kolcu, 2013, s. 90). (Şekil 1.35, Şekil 1.36, Şekil 1.37)

Şekil 1.37 :1950'lerde Vatan Millet caddeleri
(K: sabah.com.tr)

1950-1960 yıllarında kente yoğun göçler olur. 1942 Varlık Vergisi, 1955 6-7 Eylül olayları sebebiyle terk edilen Tarihi Yarımada'nın ünlü mahalleleri, göçle gelen insanlara iskân edilir. Göçle gelen insanların, geldikleri alanı sahiplenmemeleri ve bu bölgelerde geçici kalma istekleri sebebiyle konut alanları; bekâr odaları, depo, küçük işyerleri ve atölye gibi işlevlerde kullanılır. Bununla birlikte, sur içinde önemli kamu yapıları kalır (Kolcu, 2013, s. 91)

Yine aynı dönemlerde L. Piccinato İstanbul'a davet edilir. Piccinato, Büyük İstanbul Nazım Planı'nda aldığı kararlarda, İstanbul'un betonlaşmasına karşı tarihi ve kültürel alanların korunması gerekliliğini, kentin potansiyel alanlarında parselasyonun ve ifrazın yasaklanmasını, meskûn yerlerde yapılaşmanın artmasına izin verilmemesini, metropoliten bir yönetim alanının oluşturulmasını ve yapılan uygulamalarda halkın katılımının sağlanmasının önemini savunur (Kolcu, 2013, s. 90).

Ayrıca bu dönemde imalat sanayiinin gelişmesinin sonucu olarak gecekondulaşmanın arttığı görülmektedir (Kolcu, 2013, s. 91).

1.4.8. 1965-1984 dönemi Tarihi Yarımada

Şekil 1.38: Müller- Wiener Haritası Çalışma Alanı
(K: Müller,1977)

1965-1970 döneminde Eminönü'nde bulunan yapı birimlerinde işlev ve yoğunluk farklılaşmaları yaşanır, konut alanları iş yerlerine dönüşür. Bu iş yerleri merkezden Vatan-Millet caddesine doğru yayılır. Ayrıca sanayileşme artar, bu artışla nüfusta ve sanayi bölgelerinin çevresinde gecekondulaşma da artar. 1976-1982 yılları arasında Eminönü ilçesinde 1-3 kat arasında değişen yapılar ve Fatih ilçesinde 1 katlı konut birimleri gecekondu statüsünde yapılır (Tekeli, s. 167). Yaşanan bu gelişmelerle eski doku hızla ortadan kaybolmaya başlar, buna karşın herhangi bir önleyici koruma kararı alınamaz (Kolcu, 2013, s. 23).

Tarihi kent merkezinde boş arazilerin az olması, ticari birimlerin merkezin dışına kayması, yolların taşıtlar için dar olması gibi sebeplerle tarihi alan cazibesini

kaybetmeye başlar. Kent merkezi konut ve ticari birimlerini kaybetmeye başlar (Kolcu, 2013, s. 24).

1970 yılından sonra araçların artması sebebiyle tarihi alanda otopark sorunu yaşanır. Otopark ihtiyacını gidermek için eski konut yapılarının bazıları yıkılır ve yollar genişletilir.

Suriçi’ nde kamu yapılarının artmasıyla birlikte, sürekli imar planları çıkartılır (Kolcu, 2013, s. 91).

1973 yılında Eski Eserleri Koruma Yasası ile sit alanı tanımı genişletilerek anıt eserler ve çevresinin birlikte korunması yönünde adım atılır. Bununla birlikte kaynakların yetersizliği ve kontrol eksikliği sebebiyle yasanın uygulaması sınırlı kalır (Kocabaş, 2006)

1982 yılında turizm teşvik yasasının hazırlanması ile turizm merkez ve donatılarının geliştirilmesinde devlet desteğinin sağlanması tarihi alanın silüetini bozan gökdelenlerin inşasına sebep olur. (Şekil 1.39)

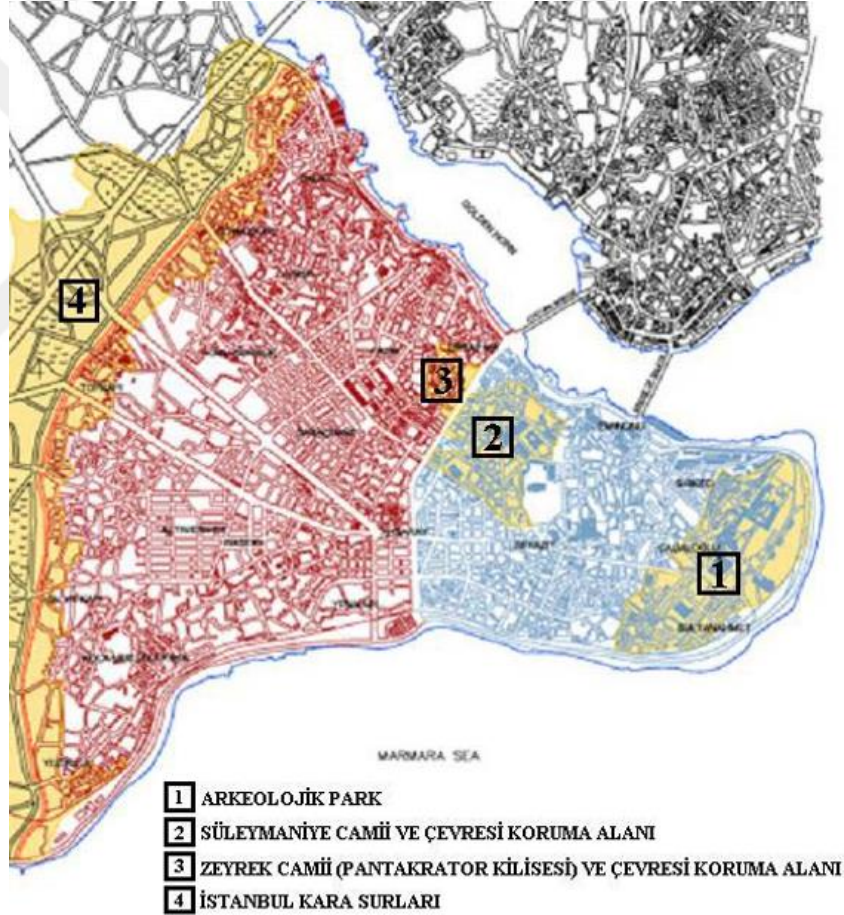

Şekil 1.39: Sultanahmet Camii ve arkasında gökdelenler
(K: Hürriyet Haber, 14 Eylül 2015)

1983 yılında ise yerel yönetimlere koruma amaçlı imar yasası hazırlama yükümlüğünün getirilmesi, Eski Eserleri Koruma Yasası’nı destekler; kültür varlıklarını koruma anlayışını mahalle ölçeğinden sit alanı ölçeğine doğru geliştirir. Ayrıca bu yılda Türkiye, UNESCO Uluslararası Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın

Korunması Sözleşmesini imzalayarak koruma amaçlı imar planlamasında büyük bir adım daha atmış olur.

Plan notlarında Dünya Mirası Alanları; Tarihi Yarımada'daki 23 Mayıs 1982 tarihinde onaylanmış ve 1983 yılında Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren UNESCO'nun 16 Kasım 1972'de "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme" gereği 6.12.1985 tarih ve 356 sıra no' lu İstanbul'un Tarihi Alanları'nı (Arkeolojik Park, Zeyrek, Süleymaniye, Kara Surları) belirtmektedir. Bu alanlarda; 1/1000 ölçekli koruma amaçlı uygulama imar planlarının uygulanması çerçevesinde mer'î mevzuat ve ilgili yönetmelikler kapsamında uygulama yapılacaktır. Planda gösterilen Dünya Mirası Alanları; korunması gerekli kültür varlığı eserler yoğun bölgeler ile eser yoğun olmamakla birlikte, doku, silüet ve alan bütünselliği açısından bir bütün olarak bu plan notlarının 1.Derece Koruma Bölgeleri'ne ilişkin hükümleri çerçevesinde değerlendirilecektir (İmar ve Şehircilik Müd., 2014). (Şekil 1.40)

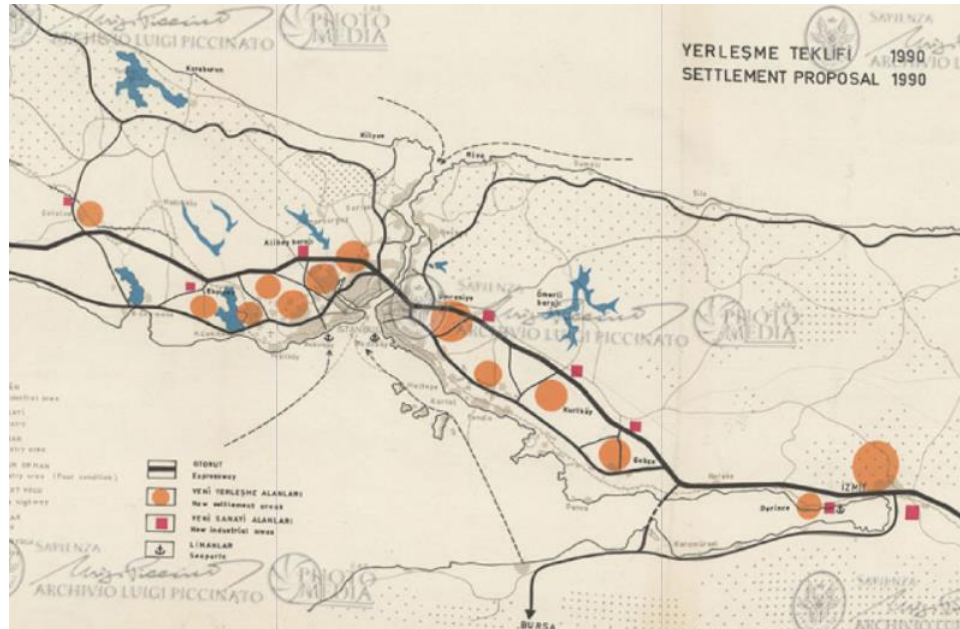
Şekil 1.40: İstanbul Dünya Kültür Miras Listesi
(K: İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı)

1.4.9. 1984'ten Günümüze kadar Tarihi Yarımada

1980'lerin devamında yerel yönetimlerin kent düzenlenmesinde ve tarihi binalar üzerinde etkisi büyük olur. Bu düzenlemelerden farklı bölgeler farklı açılardan etkilenir.

Haliç Düzenleme Projesi kapsamında Haliç kıyılarında yer alan sanayi bölgelerinin sur dışına çıkarılması ve bu sanayi bölgelerinin yerine yeşil alan düzenlenmesi birçok tarihi binanın yıkımına ön ayak olurken; Tarihi Yarımada'da yer alan Kapalıçarşı, Hanlar Bölgesi gibi yerlerin sur dışına çıkarılması kültür varlıklarını fiziksel olarak etkilemez. Ayrıca dönem içinde yönetimin ulaşım için almış olduğu radikal kararlar, Tarihi Yarımada'da bulunan tarihi dokuya ve yeraltında bulunan arkeolojik kalıntılara zarar verir (Kolcu, 2013, s. 25).

1983'ten itibaren yasal mevzuat değişiklikleri ve yeni yasalar ön planda olur. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası, 3194 sayılı İmar Yasası, 2638 sayılı Turizmi Teşvik Yasası İstanbul'un birçok açıdan etkiler. Zaman zaman çıkartılan yasalara uyulmadığı faaliyetlere girişilir. Haliç'in iki alanında açık alan oluşturmak amacıyla eski yapıların yok edildiği imar faaliyetleri buna örnektir. (Kolcu, 2013, s. 91).

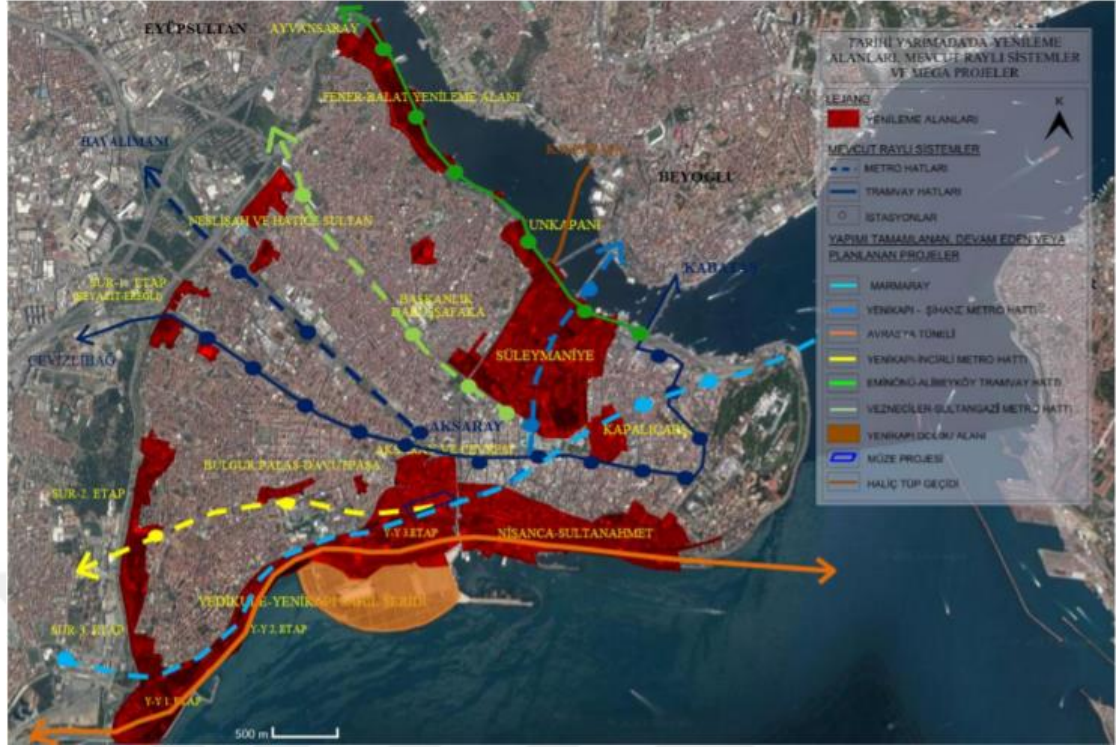
Şekil 1.41: Piccinato, 1990 yılı yeni yerleşme, yeni sanayi bölgeleri otoyol ve limanlar (K: istanbulurbandatabase.com)

Piccianato' nun hazırlamış olduğu haritada 1990'larda Tarihi Yarımada'nın dışında yer alan yeni sanayi ve yerleşme alanları, otoyol ve limanlar görölmektedir. (Şekil 1.41)

1995'te Tarihi Yarımada'nın tarihi bölgeleri Dünya Miras Alanı'na alınır ve Suriçi sit alanı ilan edilir (Kocabaş, 2006).

Tarihi Yarımadayı etkileyen ikinci proje ise; sur dışı bölgede (Zeytinburnu-Bayrampaşa aksı) yer alan fakat Tarihi Yarımada'nın silüetini etkileyen yüksek katlı binaların varlığıdır. Yarımada'nın yakın bölgelerinde geliştirilen gayrimenkul projelerinin bölgenin silüetini bozması mevzuu yakın zamanda kamuoyu gündemine oturmuş ve silüeti korumak amacıyla yakın bölgelerde yapılacak inşaatların yüksekliklerini kısıtlayıcı nitelikte silüet kararı alınmıştır (2014-2023 İstanbul Bölge Planı, s. 364).

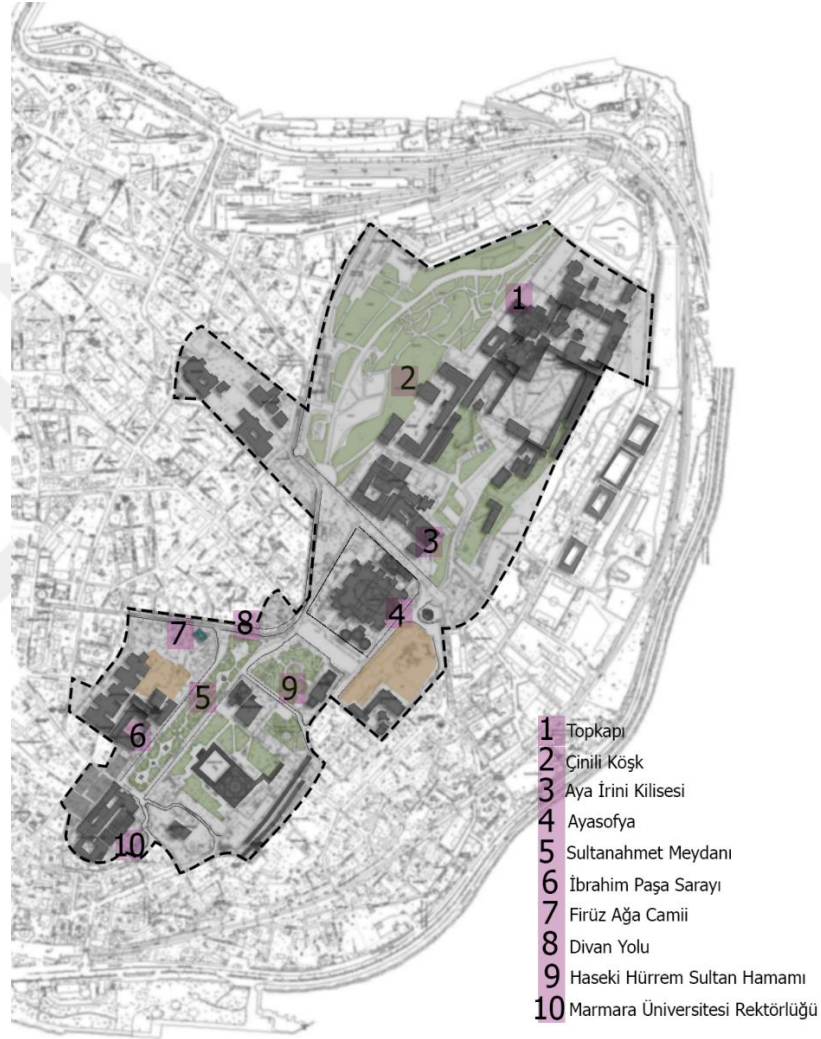
Günümüzde kentsel projeler de Yarımada'yı etkilemektedir. Kentsel projelerin çağdaş yaşam gerekleri açısından yapılması gerekmektedir; fakat yapılan projelerle bölgenin özgün dokusu bozulmamalı, projelerin kültürel miras üzerindeki etkilerine özellikle hassasiyet gösterilmelidir. Ayrıca Yarımada'yı etkileyen ve büyük ölçekte yatırım kararları alınan projeler şu şekilde sıralanabilir: Marmaray, Avrasya Tüneli-Lastik tekerlekli Tüp Geçiş Projesi, Karaköy-Salı Pazarı Limanı, Haydarpaşa Limanı Projeleri. 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılması Hakkında Kanun kapsamında tarihi alanlarda yeniden işlevlendirme ve koruma çalışmaları yapılmaktadır (2014-2023 İstanbul Bölge Planı, s. 364).(Şekil 1.42)

Şekil 1.42: Tarihi Yarımada Yenileme Alanları, 2005 yılı itibariyle mevcut raylı sistemler ve mega projeler (K: Aslan M., 2018)

İKİNCİ BÖLÜM

2. SULTANAHMET MEYDANI'NIN DÖNÜŞÜMÜ

Şekil 2.1: Sultanahmet Meydanı ve Çevresi
(K: Google Earth, Y: Sağlam M.)

Sultanahmet Meydanı, İstanbul kentinde Tarihi Yarımada'da bulunan ve yaklaşık 1600 yıldır var olan önemli bir tarihi alandır. Meydan'ın çevresinde meydana adını veren Sultanahmet Camii, Ayasofya Camii, Haseki Hürrem Sultan Hamamı, Tapu Kadastro Müdürlüğü, Türk ve İslam Eserleri Müzesi ve Marmara Üniversitesi

Rektörlüğü bulunmaktadır. Meydanı çevreleyen eserler; mimari ve turistik özellikleri, tarihi, dini anlamı ile meydanın biçimlenişini etkilemektedir. (Şekil 2.1)

Meydan, geçmişten günümüze farklı işlevlerde kullanılmakta, kapladığı alan bakımından değişiklik göstermektedir. Birçok medeniyetten izler taşıyan Meydan, çevresindeki yapılarla mekânsal olarak biçimlenmekte, kullanıcı kimliği ve yoğunluğuyla da sosyal açıdan şekillenmektedir.

Kentin kuruluş döneminde hipodrom olarak kullanılan meydan, halkın da katıldığı, törenlerin ve yarışmaların olduğu bir toplanma mekânı olarak kullanılmakta, alanın hemen güney doğusunda yer alan Büyük Saray yapısıyla da yönetim merkezi işlevi yüklenmektedir.

Osmanlı döneminde Meydan'ın çevresine farklı dönemlerde Firüz Ağa Camii, İbrahim Paşa Sarayı, Tapu Kadastro Dairesi, Sultanahmet Camii, Sanayi Mektebi (günümüzde Marmara Üniversitesi Rektörlüğü) ve Haseki Hamamı yapıları inşa edilir. Bu yapılar meydanı sosyal, kültürel ve ticari olarak aynı zamanda estetik açıdan etkilemektedir.

Meydan çevresinde inşa edilen yapıların her birinin konumunun ayrıntılı olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır. İlk olarak; Marmara Üniversitesi Rektörlüğü binası meydandaki konumu bakımından meydanı sınırlayan bir biçimleniş göstermektedir. Yapı, döneme ayak uydurmak ve dönem ihtiyaçlarını gidermek için inşa edilen bir eğitim kurumu olması ve batı üstünlüğünün kabulünü gösteren bir somut örnek teşkil etmesi bakımından önem arz etmektedir. Bununla birlikte bina ön cephe karakteri ve ölçeğiyle anıtsal özellik taşımaktadır.

Sultanahmet Camii, Sultan I. Ahmet'in isteği üzerine Ayasofya'nın anıtsal özelliğine ve dini ifadesine rakip olarak inşa edilmiştir. Konum olarak Ayasofya'nın karşısında yer alan ve Haliç silüetinde büyük bir etkiye sahip olan yapı 6 minaresinin olmasıyla da özel bir ifade taşımaktadır. Bununla birlikte yüklendiği anlamla meydana adını vermektedir. Camii mimari özellikleri ve dini anlamı sebebiyle yıl boyunca milyonlarca kişi tarafından ziyaret edilmektedir. Sultanahmet Külliyesi'nin bir birimi olarak inşa edilmiştir. Külliye'nin medresesi ve türbesi, imarethanesi, kileri ve mutfakı bulunmaktadır. Medrese ve türbe işlevini korumaktayken imarethane, kiler ve mutfak birimleri Marmara Üniversite Rektörlük binasına hizmet vermektedir.

İbrahim Paşa Sarayı; vezir sarayı oluşuyla meydana idari bir nitelik kazandırmakta ve At Meydanı'na yönelen konumu sebebiyle de meydanın hem sınırlarını belirlemekte hem de bölgenin önemli bir bölümünü içermektedir. Saray, Türk ve İslam eserlerini korumak amacıyla işlevsel dönüşüm geçirerek müze olarak kullanılmaktadır. Günümüzde Türk ve İslam Eserleri Müzesi olarak adlandırılan yapı, sergilediği eserlerle ilgi çekmekte Meydan'ın turizm potansiyelini arttırmaktadır.

Eski Adliye Sarayı'nın (günümüzde İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü) inşası ve meydana göre konumunun belirlenmesi birçok tartışmayı beraberinde getirir. Tartışmalar Adliye Sarayı'nın inşası için kazılan alanda arkeolojik kalıntılara rastlanması sebebiyledir. Eski döneme ait eserlere rastlanınca projenin yapımına ara verilir ve projenin sadece bir kısmı inşa edilir. Üzerine yarışma projeleri düzenlenen bina 1955-2012 yılları arasında Adliye Sarayı olarak kullanılırken, 2012 yılından sonra İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne devredilir. Özetle; İbrahim Paşa Sarayı'nın arkasında yer alan bu yapı, konumunun belirlenmesinde ve yapım sürecinin tamamlanmasında arkeolojik kazı sonrası bulgulardan, dönemin siyasi olaylarından ve bu döneme denk gelen II. Dünya Savaşı'ndan etkilenir.

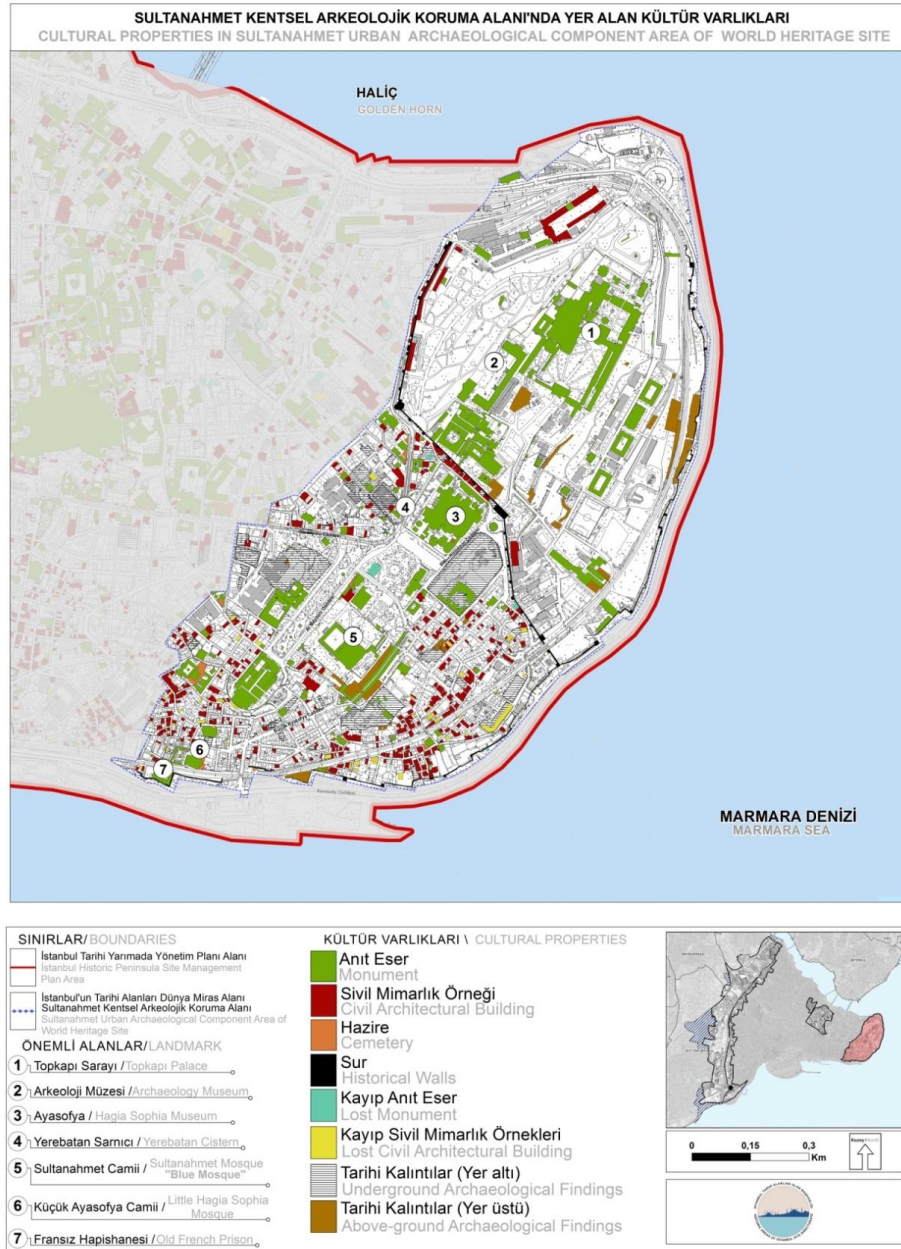
Özetle; Sultanahmet Meydanı ve meydanı çevreleyen yapılar açık hava müzesine benzetilebilir. Nasıl ki müze tasarımı eserlerin konumu, sıralanışı, sergilemedeki kurgusu önemliyse benzer şekilde Sultanahmet Meydanı'nda da her yapının konumlandırılması, meydana kattığı anlam ve kullanıcılarla ilişkisi de o kadar önemlidir. Yapılan çalışmada incelenen tarihi alanda inşa edilen her binanın konumunun belirlenmesine, yapımına, işlevine, mekân biçimlenişine ve işlevsel dönüşümüne; politika, din, dönemin ihtiyacı ve tasarım anlayışı gibi faktörlerin etki ettiği görülmektedir.

2.1. SULTANAHMET MEYDANI'NIN KONUMU

Sultanahmet Meydanı, Sultanahmet Arkeolojik Sit Alanı'nın içinde yer almaktadır.

Sultanahmet Kentsel ve Arkeolojik Koruma Alanı, Tarihi Yarımada'nın doğusunda, İstanbul'un birinci tepesi üzerinde yer almakta ve Topkapı Sarayı'nın yer aldığı Sur-i Sultani Bölgesi ile Sultanahmet Bölgesi olmak üzere kendi içinde iki farklı bölgeden oluşmaktadır. Sur-i Sultani Bölgesi; Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul Arkeoloji Müzesi, Aya İrini Müzesi gibi müzelerin yer aldığı bölge İstanbul I

Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 12 Temmuz 1995 tarih ve 6848 sayılı kararı ile I. Derece Arkeolojik Sit, Sultanahmet Bölgesi ise sahip olduğu anıtsal eserlerin yanı sıra kısmen konut kısmen de ticaret ve turizm işlevleriyle birlikte Kentsel Arkeolojik Sit Alanı olarak ilan edilmiştir. (İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı Mayıs 2018, s. 44)(Şekil 2.2)

Şekil 2.2: Sultanahmet Kentsel ve Arkeolojik Koruma Alanı
(K: İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı)

2.2. SULTANAHMET MEYDANI'NİN ÖNEMİ

Sultanahmet yöresindeki arkeolojik çalışmalar sonucu, tarihi alanda, M.Ö.2000'li yıllara uzanan yerleşmelerin bulunduğu anlaşılmaktadır (Kolcu, 2013, s. 41). Tarihi çok eski dönemlere dayanan ve kentin ilk yerleşim bölgelerinden olan meydan hakkında akademik, arkeolojik, tarihi ve sosyal açılardan birçok çalışma yapılmıştır ve yapılmaktadır. Meydanın önemi ve diğer meydanlardan farkı hakkında tarihçiler, akademisyenler, mimarlar görüşlerini bildirmişlerdir:

Dökmeci ve Dülgeroğlu (1996)'a göre, Sultanahmet Meydanı farklı dönemleri yaşamış ve çeşitli kültürlerin etkisinde kalmış, İstanbul'un tarihini oluşturması adına önemli bir meydandır. Meydanı Ayasofya, Sultan Ahmet Camii, İbrahim Paşa Sarayı ve Marmara Üniversitesi Rektörlüğü binası gibi önemli yapılar çevrelemiştir.

Öten (2010), “Orta çizgisine Mısır'dan getirilen dikilitaş ile Delphoi Apolion Mabedi'nden getirilen Surmalı Sütun gibi ünlü anıtlar dikilen bu meydanın, “Bizans'ta Tanrı Ayasofya'ya, imparator saraya, halk da Hipodrom'a sahiptir” sözüyle vurgulanan siyasi önemi Osmanlılar zamanında da devam etmiştir.” ifadesiyle meydanın önemini açıklamıştır” (s.286).

Tarihi Yarımada'da bulunan diğer meydanlar da kent tarihinde önemli bir konuma sahiptir fakat Sultanahmet Meydanı'nın diğer meydanlardan farklı bir önemi vardır. Bu farkı Tayşi (2006), “Aslında Tarihi Yarımada'ya bakıldığında, bugün bile bu forumlardan Augusteion, Constantinus ve Tauri' nin, Messe üzerinde izleri görülebilir ama Roma döneminin bu kentsel mekânları, ne Osmanlı, ne de günümüzde tam bir süreklilik oluşturamamış ve Sultanahmet Meydanı olarak anılan Augusteion ve Atmeydanı olarak kullanılan Hippodrom'dan başka hiçbir meydan anlamında bir işlev yüklenmemiştir” ifadeleriyle açıklamaktadır.

2.3. SULTANAHMET MEYDANININ TARİHÇESİ

Meydan, kuruluş döneminde Hipodrom, Fetih'ten (1453) Sultanahmet Camii'nin inşasına (1609) kadar At Meydanı ve Sultanahmet Camii'nin inşasından itibaren de Sultanahmet Meydanı olarak anılmaktadır. Bu tarihi alan, Bizans İmparatorluğu dönemi, Osmanlı dönemi ve günümüzde farklı işlevlerle kullanılmıştır. Meydan, ilk kuruluş döneminde gladyatör savaşlarının, araba yarışlarının, taç giyme törenlerinin, kutlamaların ve zafer alaylarının olduğu bir alan

iken; Osmanlı döneminde at yarışlarının, saray düğünlerinin, önemli merasimlerin, tarihi mitinglerin gerçekleştiği bir alan olmuş, günümüzde ise ramazan şenlikleri ile kentin toplanma yeri olmuştur (İBB, s. 60).(Çizelge 2.1)

Çizelge 2.1:4.yy-12.yy. döneminde meydanın kullanılışı

DÖNEMLER	KULLANILIŞI
ANTİK DÖNEM	Bahçe
BYZANTION	Bahçe
SEPTIMIUS SEVERUS (MS. 195-196)	Hipodrom Sporcu Büstleri
CONSTANTINUS (342-337) IULIANUS DÖNEMİ VALENS DÖNEMİ (364-379) I. THEODOSIUS (379-395)	Araba Yarışları Hayvan Avı Pantomim Oyunları İmparatorların Taç Giyme Törenleri Büyük Kutlamaların Yapıldığı Bir Merkez
ARKADIOS DÖNEMİ (395-408)	Hipodrom
JUSTINYEN DÖNEMİ (527-565)	Dövüşler ve Araba Yarışları
KONSTANTINOPOLIS (8-12.YY)	At Yarışı ve İmparatorluk Kutlamaları
OSMANLI (15-20.YY)	Çevresindeki yapılar için şantiye olarak kullanılmıştır. Yeniçeri ve Sipahi Ayaklanması yaşanmıştır. 1863'te Sergi-i Umumi-i Osmani (İlk Osmanlı fuarı) kurulmuştur.
CUMHURİYET DÖNEMİ	Ayasofya'nın Müze olması ve Ayasofya ve Sultanahmet Meydanı'nın düzenlenmesi, Yerebatan Sarnıcı'nın ziyarete açılması ile turizm ağırlıklı bir bölgeye dönüşmüştür.

*Tez kapsamında ilgili konuda yapılan literatür çalışmalarından üretilmiştir.

Megara kolonilerinin kenti keşfetmesiyle, meydan bahçe olarak kullanılmaya başlanır. Septimus Severus döneminde ise tarihi alan hipodrom olarak inşa edilir ve sınırları, kalıntıları günümüzde hala belirgindir.

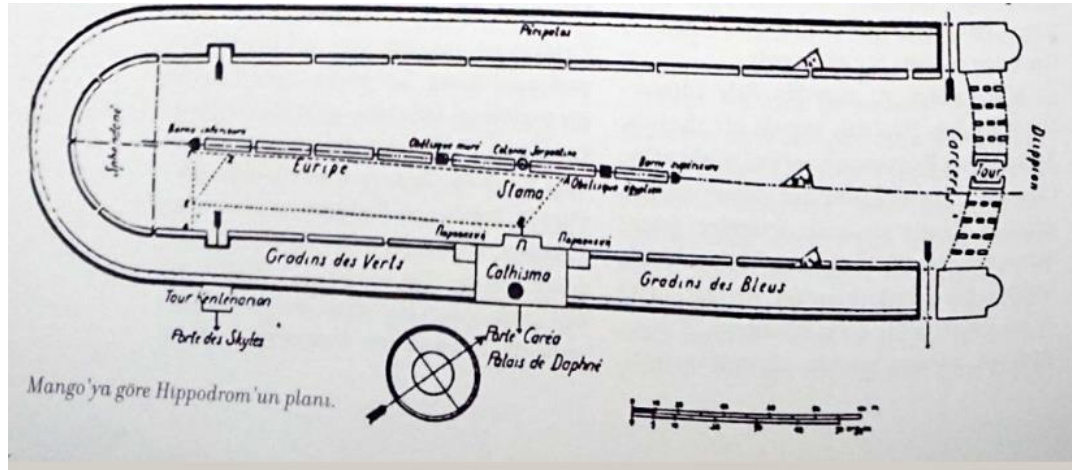
Şekil 2.3 'de de görüldüğü gibi dönem içinde meydan ve çevresinde **Zeuxippos** Hamamı, **Kneion** adlı anfiteatro, vahşi hayvanların gösteri alanı olan **Akropol**, Meseyolu'nun son noktası Tetrastroun (sütunlu meydan) ve tapınaklar yer almaktadır

Şekil 2.3: Septimius Severus Dönemi
(K: Müller- Weiner)

I. Constantinus döneminde ise Sultanahmet Meydanı ve çevresinde inşa edilen yapılar şu şekilde sıralanabilir: Konstantiniyye Hamamı, Ayasofya, Büyük Saray, Aya İrini kilisesi, Million Anıtı, Zeukpissos Hamam inşasının devamı ve tapınaklar.

Ayrıca I. Constantinus döneminde Severus'un inşa ettirdiği hipodrom sphendore bölümünün de inşasıyla genişletilir. Yapımı bitirilen hipodromun kapladığı alan 420-440 m uzunluğunda ve 117-125 m genişliğindedir. Alanın basamakları ve taşıdığı sütunlar büyük kazık temeller üstüne oturtulmuştur ve bu temeller üzerine 25 bölüm yapılır. İki katlı ve sütunlu olan koridorları ve 30.000 kişilik oturma birimleri mevcuttur. Hipodrom'un ortadaki aksı Mese'ye kadar uzanırken anıtsal bir giriş kapıyla sona ermektedir. Bu alana giriş yan cephelerden de sağlanabilmektedir ve doğuda Kathisma kapısı, batıda Lausos Kapısı bulunmaktadır. Kathisma, Büyük Saray'a bağlanan bir yapıyken, yapının önünde imparatorun arenaya bakan tribünü yer almaktadır. Arenanın ortasında anıt ve heykeller alçak bir duvarın üstünde bulunmaktadır. Hipodrom, hayvan yarışlarının, Pantomim oyunlarının ve imparatorluğun politik yarışlarının sahnelendiği bir yerdir (Müller-Weiner, 2016, s. 64). (Şekil 2.4)

Mısır Dikilitaşı; Constantinus zamanında Mısır'dan getirilen fakat İskenderiyye limanında bir süre kalması sebebiyle ancak I. Theodosius (379-392) zamanında meydana dikilen bir anıttır. Şekil 2.7'de anıtın kaidesinde yer alan kabartmalı figürlerde I. Theodosius' un halkla birlikte yarışları izleyişi betimlenmektedir (Aydın, 2013, s. 34).

Şekil 2.6: III. Tutmosis'e ait Dikilitaş İstanbul Sultanahmet Meydanı
(K: Sağlam M., 2019, sonbahar)

Şekil 2.7: Dikilitaş'ın Kaide Bölümü
(K: Sağlam M., 2019, sonbahar)

Meydanın orta aksında yer alan diğer bir anıt da Burmalı Sütun (birbirine sarılı üç yılan)dur. Constantinus zamanında dikilen bronz bir anıt olduğu rivayet edilmektedir. Bununla birlikte Delphi-Apollon Tapınağı'ndan getirildiği söylenmektedir. Bugün yılan başları yerlerinde değildir; üçlü yılan başı figürünün bir tanesi İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir (Aydın, 2013). Bizans döneminde çeşme olarak kullanılan Burmalı Sütun' un altında 1700'lü yıllarda su yolu olduğu ortaya çıkarılmış ve sütun parmaklıklarla çevrelenmiştir (Müller-Weiner, 2016, s. 65). (Şekil 2.8)

Şekil 2.8: Burmalı Sütun ve arkasında Mısır Dikilitaşı
(K: Url-5)

Meydanda yer alan son anıt ise taşların örülmesinden oluşan, 32 metre yüksekliğindeki “Örme Sütun” dur. Sütunun diğer adı “İmparator VII. Konstantinos Porfirogennetos Sütunu” dur ve 10.yy.’da yenilenmiştir (Aydın, 2013, s. 35).(Şekil 2.9)

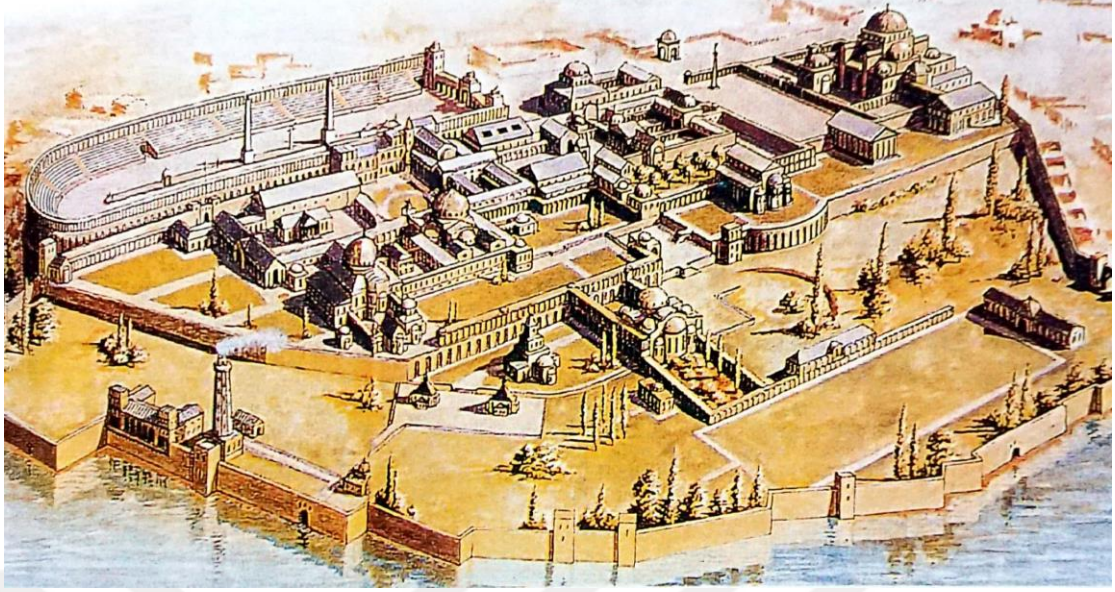

Şekil 2.9: Örme Sütun’ un meydanla ilişkisi
(K: mimarizim.com)

Arkadius zamanında (395-408) yangından zarar gören hipodromun oturma birimleri inşa edilir. I. Anastasios döneminde ise halk ayaklanması ile Hipodrom yapısı büyük zarar görür. Ahşap oturma yerleri bu ayaklanmadan sonra tekrar yapılır ve 500’lü yılların sonunda porfir anıtlar yerleştirilir (Müller-Weiner, 2016, s. 65).

II. Theodosius döneminde meydanın çevresinde Üniversite inşa edilir (Müller-Weiner, 2016, s. 22).

Iustinianus döneminde ise İmparatora karşı çıkan ve ayaklanan birlikler hipodromda toplanarak öldürülür ve bu olaydan sonra hipodromdaki hasarlar giderilir. Kathisma sarayının da zarar görmüş kısımları yenilenir ve olayın etkisiyle arenada bir süre gösteriler olmaz (Müller-Weiner, 2016, s. 65).

Şekil 2.11: Büyük Saray rekonstrüksiyon denemesi
(K: Kuban D.,2010)

9.yy. da ise meydanın güney doğusunda yer alan Büyük Saray yapısı genişletilir. (Şekil 2.11)

10.-11.yüzyıllarda meydana gelen şiddetli fırtına sonrası hipodromun oturma yerleri zarar görür. Örne Sütunun zarar gören kısımlarına altın yaldızlı kaplama bronz plakalar yerleştirilir.

Kommenos Hanedanlığı dönemindeyse Büyük Saray iyice önemini kaybederek dönem içinde inşa edilen Blekhernai Sarayına geçilir. Blekhernai Sarayının kalıntıları günümüzde hala mevcuttur.

1203-1204 yıllarında ise gerçekleşen Latin İstilasıyla hipodromun büyük kısmı zarar görür ve istila sonucunda sadece 35-40 kişilik mermer kaplamalı oturma birimleri kullanılabilmektedir. İstila sonrası hipodrom, araba yarışları yerine turnuvaların yapıldığı alana dönüşür. 13.-15.yüzyıllarda hipodrom toplanma yeri olarak az da olsa kullanılmaktadır, bununla birlikte turnuvalar için kullanıldığından yapısal değişikliklere uğrar (Müller-Weiner, 2016, s. 68).

2.4. SULTANAHMET MEYDANI'NDA FETİH (1453)'TEN SONRA İMAR FAALİYETLERİ

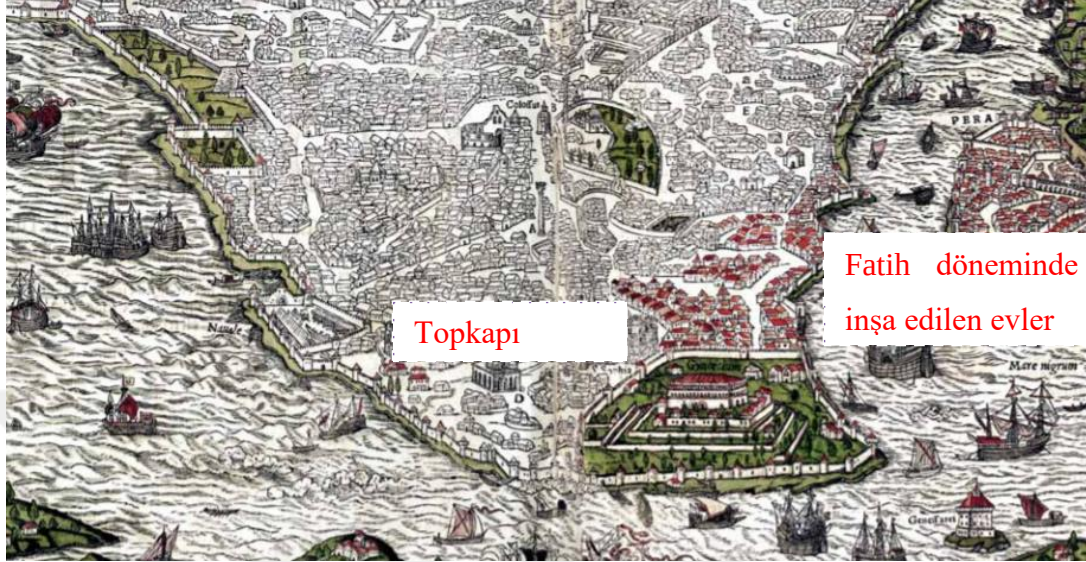
Fatih Sultan Mehmet kenti fethettiğinde; günümüz Sultanahmet Meydanı ve çevresinde Ayasofya, Aya İrini, Büyük Saray kalıntıları, Yerebatan Sarnıcı, Küçük Ayasofya Camii, Blekhernai Sarayı, hipodrom, hipodromun spina bölümünde anıtlar, bulunmaktadır; fakat yıllarca süren istilalar, çeşitli saldırılar sebebiyle kent harap durumdadır. Fatih dönemiyle birlikte imar faaliyetleri hız kazanır.

Şekil 2.12: Fetih'ten sonra Meydan ve çevresi (1453-1520)
(K: Kuban D., Y: Sağlam M.)

İlk olarak Eski Sarayı inşa ettiren Fatih, Eski Saray'ın çevresinin yapılaşması sebebiyle yönetim birimini ayırmak ister ve Bizantion mevkiinde (Sarayburnu) Yeni Saray'ın (Topkapı Sarayı) ilk kısımlarını inşa ettirir. Ayrıca eskiden Zeytinlik denilen alana yapılan Topkapı Sarayı'nın içinde yer alan İstanbul Arkeoloji Müzesi

bahçesinde Çinili Köşkü inşa ettirir. Fetihle birlikte inşa edilen Topkapı Sarayı, onarımı yapılan Ayasofya ve önemini her zaman koruyan At Meydanı imparatorluğun ve şehrin mutlak merkezi olur (T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı).

Şekil 2.13: Çalışma Alanı, Sebastian Munster (1488-1552)
(K: Beyoğlu Belediyesi Haritalar Sergisi)

Fatih döneminde surların dışında 35 ev inşa edilir. Bu evler genellikle ahşap yapılarıdır ve tek katlı ya da iki katlı olmaktadır. Din ayrımı olmaksızın Müslüman, gayrimüslim birlikte yaşarlar (Kuban, 2010, s. 263). (Şekil 2.13)

Osmanlı'da kent merkezi oluşturmak için çarşı, saray ve camii kurulan yapı birimleridir. Ticari birimler için çarşılar inşa ettiren Fatih, Ayasofya Çarşısı'nda 48 dükkân yaptırır (Kuban, 2010, s. 263).

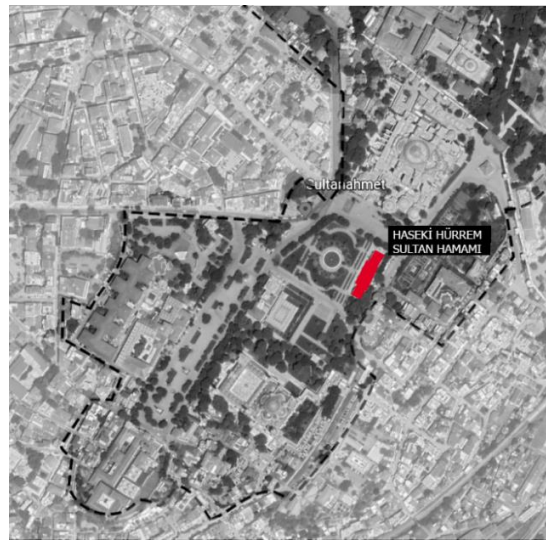
Hipodromu oluşturan taşlar, bazı inşaatların yapımında kullanılır. Topkapı Sarayı'nın yapımında, hipodromdaki porfir kaidenin kullanımı ve İbrahim Paşa Sarayı'nın ve Süleymaniye'nin yapımında, hipodromun sütunlarının kullanımı bunlara örnektir. (Müller-Wiener, 2016, s.68).

II. Beyazıd (1481-1512) döneminde ise meydanın yakın çevresinde bulunan aynı zamanda Divanyolu hat üzerinde yer alan önemli yapılardan biri olan Firüz Ağa Camii inşa edilir. Caminin yeri Bizans İmparatorlarının At Yarışlarını izledikleri locanın bulunduğu yer olması sebebiyle özeldir. Bu arazide Camii inşa etmek için Firüz Ağa, dönemin Maliye Bakanı, padişah izni alır (Taylan, 2016).

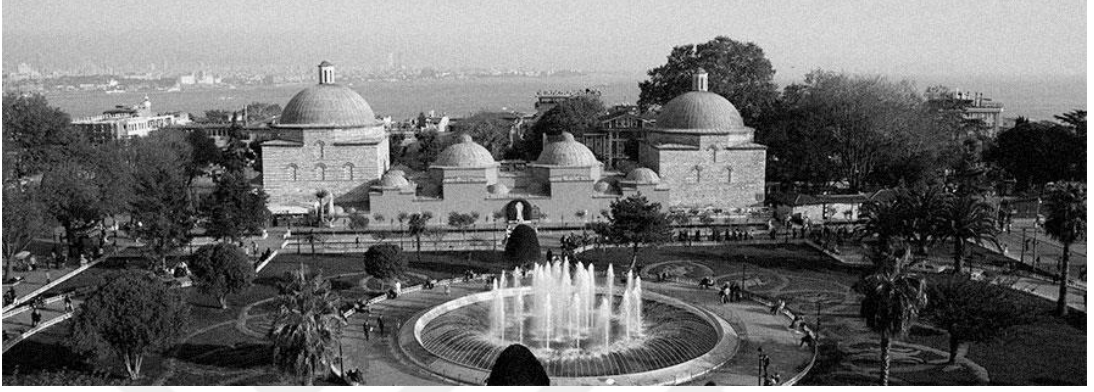
Şekil 2.14: Firüz Ağa Camii ve Çevresi
(K: Google Earth, Y: Sağlam M.)

Camii tarihsel süreçte dönemin önemli olaylarından etkilenir. 1865 yılı Hocapaşa yangınında Camii'nin etrafındaki dükkânlar kül olur. 1871 yılında Divanyolu'nun genişletilmesinden sonra Camii'nin avlusu küçültülür ve harap türbe yok edilir (Eyice, 1996, s. 135). Camii, minaresinin kibleye göre sol tarafa yapılmasıyla diğer camilerden farklıdır. Tek kubbeli yapılar içerisinde günümüzde en fazla tanınan mimari eserlerdendir (Eyice, 1996). (Şekil 2.14)

Şekil 2.15: Hürrem Sultan Hamamı
(K: Google Earth, Y: Sağlam M.)

16.yy.'da imar faaliyetleri hız kazanır. Meydan'ın deniz tarafında, Ayasofya'nın güneyinde yer alan Haseki Hürrem Sultan Hamamı bu dönemde inşa edilir. Hamamın inşası için bu bölgenin seçimi, bölgede önceden Zeuksippos hamam binalarının ya da Ayasofya ile Yerebatan arasında sarnıçların varlığı sebebiyle su temini imkânından kaynaklanmaktadır. Hürrem Sultan Hamamı, hamam mimarisi açısından önem taşımaktadır (Bektaş, 2011).(Şekil 2.15)

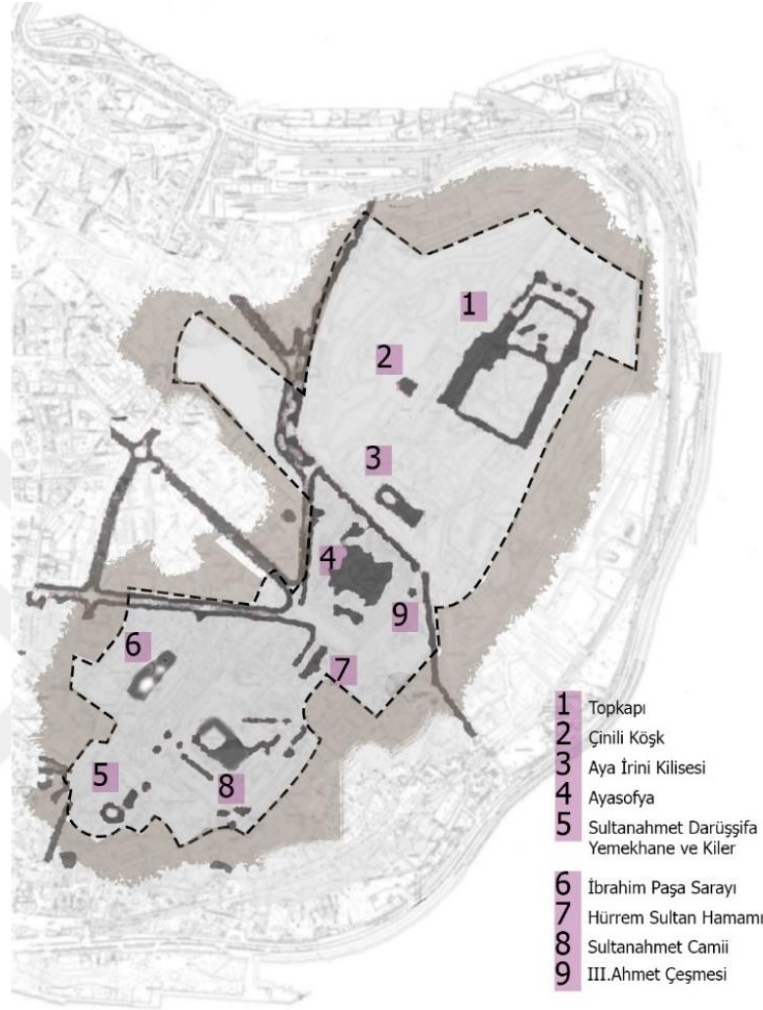

Şekil 2.16: Hürrem Sultan Hamamı
(K: Url-6)

Yapı, Ayasofya ile Sultanahmet Camii arasında yer almaktadır. Hamam, Mimar Sinan'a yaptırılır. Sinan, hamamın kadınlar ve erkekler kısmını sırt sırta vererek 75 metre uzunluğunda bir plan tasarlar. Uzunlamasına sıralanan bir plan tipi kullanan Sinan, hamamda oluşan fazla ısı kaybı sebebiyle bu plan tipolojisini tekrarlamaz. Girişi belirgin hale getirmek için revak uygulamasını tercih eder. Soyunmalık kısmının inşasında tuğla taş örgü, bunun dışındaki kısımların inşasında ise kaba yontulmuş taş örgü yapım tekniği tercih edilir. Kurşun üst örtü ve kubbe altı merkezinde fiskiyeli soyunmalık bölümü mimari özellikleri arasındadır (Bektaş, 2011).(Şekil 2.16)

20.yy başlarında hamamın etrafı yerleşmenin yoğun olduğu bir bölge halini alır. 1913'te çıkan yangın sebebiyle hamamın etrafındaki mahalle ortadan kalkar. 1916-1917 yıllarında hamam tamir edilerek asıl işlevini yerine getirir. Bir süre sonra yapı depo ya da ambar şeklinde kullanılır. 1956-57 yıllarında tekrar onarım geçiren bina, 1986-89 yıllarında restore edilerek günümüze ulaşır. Son yapılan tamir hamam işletmek amaçlı olmadığından yapıda binanın alt yapısı değişime uğrar. Yapı, 2008 yılına kadar halı satış mağazası olarak kullanılır (Bektaş, 2011). Günümüzde yap-işlet-devret modeliyle işletmeye alınan Yapı, dev bir yatırımla gerçeğe uygun restore edilir.

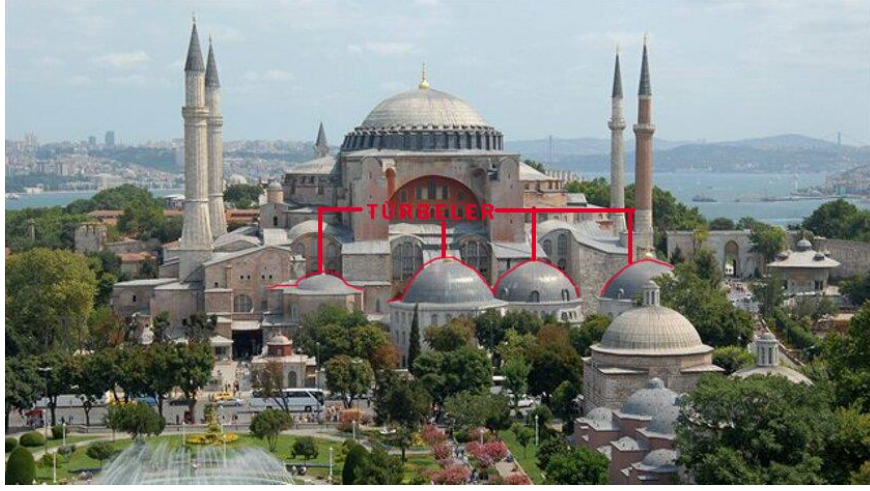
Ayrıca Hürrem Sultan Hamamı; restoran ve kafe bölümlerini de içermektedir (Vikipedi, 2015).

Şekil 2.17 :1603-1730 döneminde çalışma alan
(K: Kuban D., Y: Sağlam M.)

17.yy. da Sultanahmet Meydanı ve çevresinde var olan yapıların isimleri ve konumları Şekil 2.17’de gösterilmiştir.

Ayasofya’nın minareleri ve Ayasofya’nın güneybatısında yer alan Şehzadeler, II. Selim ve III. Mehmed türbeleri bu dönemde inşa edilir. (Şekil 2.18)

Şekil 2.18: Ayasofya ve Türbeler
(K: cnntürk.com, Y: Sağlam M.)

Osmanlıda harap durumda olan yerleri yıkıp yeni binalar inşa etme kültürü, mimaride yenileme, fetihten itibaren olagelmıştır. 17.yy. da Sultanahmet arkeolojik sit alanında yer alan Topkapı Sarayı'nda da mimaride yenilemeler mevcuttur. Örneğin; Saray'ın III. Avlusunda, II. Selim için yapılan Havuzlubahçe köşkü yerine Lale Devri'nde Yeni Saray'daki kitapları bir araya toplamak amaçlı III.Ahmed Kütüphanesi inşa edilir. (Şekil 2.19)

Şekil 2.19: III. Ahmed Kütüphanesi'nin Çalışma Alanındaki Konumu
(K: Google Earth, Y: Sağlam M.)

Kütüphanenin mimarisi incelendiğinde; giriş kısmında sahanlığa sahip olduğu ve iki taraftan merdivenle bu sahanlığa ulaşıldığı görülmektedir. Giriş kısmı dört sütun ve 3 sivri kemerle tanımlanmaktadır. Yapının orta bölümü kurşun kaplı kubbe ile örtülüdür ve yan kanatları ise tonozlar örtmektedir. Bütün cepheler mermer kaplı ve çok sayıda pencereye sahiptir. Üst sıradakiler renkli camlı alçı pencerelerdir. Ayrıca, kitapları rutubetten korumak için yapının bodrum katının yüksek olmasına, pencerelerin varlığına ve yapının etrafının açık olmasına dikkat edilir. Kütüphanenin dış mekânında bir çeşme bulunmaktadır. Çeşme; rumi kabartmalara ve zarif musluklara sahiptir (Eyice, 1989).(Şekil 2.20)

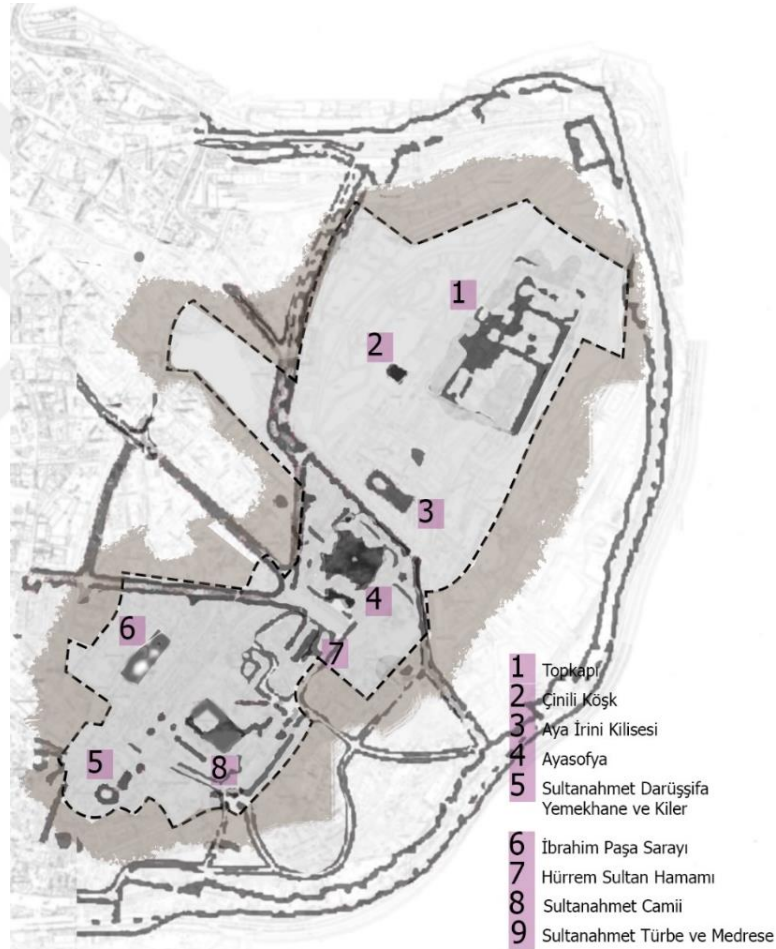

Şekil 2.20: III.Ahmed Kütüphanesi (K: TDV İslam Ansiklopedisi)

17.yy’da Sultanahmet Camii, Sultan I. Ahmet’in isteği üzerine hipodromun güneydoğusuna inşa edilir ve Camii’nin inşası için bazı paşaların sarayları yıktırılır. Ayrıca Camii’nin çevresine imaret, türbe, medrese, sebilhane, darülkurra, darülhadis, darülşifa, hamam gibi külliye yapıları yaptırılır (Müller-Weiner, 2016, s. 68). İnşaatta yapılan kazılardan elde edilen toprakla Meydan’ın yükseltildiği Carbognano’nun yaptığı araştırmalar sonucu belirlenir (Yazıcı, 2010, s. 68). Sultanahmet Külliyesi’nin yapımından sonra ekonomik sebeplerle uzun bir süre külliye yapılmaz.

17.yy.'da sivil mimari yapılar da inşa edilir. Sivil mimari yapı örneklerine bu dönemde yapılan ve Topkapı Sarayı'nın içinde bulunan Revan ve Bağdat Köşkleri örnek gösterilebilir (Gerim, 2010, s. 265).

At Meydanı Sultanahmet Cami'nin inşasıyla birlikte yazışmalarda 'Sultanahmet Meydanı' adıyla kaydedilir (Yazıcı, 2010, s. 65). Bu dönemle birlikte meydanın adı dışında işlevselliği de değişir ve tarihi meydan, kanlı olayların yaşandığı, yeniçerilerin, sipahilerin ayaklandığı, devlet erkânından önemli kişilerin idamlarının gerçekleştiği bir yer haline gelir (Müller-Weiner, 2016, s. 68).

Şekil 2.21 :1730-1789 döneminde Çalışma Alanı
(K: Kuban D., Y: Sağlam M.)

18.yy.'da çalışma alanımızda yer alan yapılar Şekil 2.21'de gösterilmiştir. Geçmiş dönemlerden farklı olarak; bu dönemde padişahların yazın Topkapı Sarayı'nı kullanmadıkları ve farklı bölgelerde inşa edilen saray yapılarında zaman geçirdikleri

rivayet edilmektedir. Dönem içinde sivil mimari eserlerin yaygınlaştığı ve insanların gözüne hitap edecek yapıların inşa edildiği görülmektedir. III.Ahmed Çeşmesi; dönemin mimari üslubunu yansıtan sivil mimari eserlerdendir. Batı sanatının yavaş yavaş kendini gösterdiği bir yapıdır. Çatısı geniş saçaklı ve dışı kurşun kaplı ahşapla örtülüdür fakat çatıda ek olarak 8 kasnaklı kubbecik bulunmaktadır. Çeşme'nin diğer dönemlerdeki çeşmelerden farkı; dört tarafının da kullanılmasıdır. Zengin bezemeleri ile yeni bir akımı temsil eden Çeşme, güzelliğiyle yabancı seyyahlar tarafından hayranlıkla tasvir edilir (TDV İslam Ansiklopedisi, s. 38). (Şekil 2.22, Şekil 2. 23)

Şekil 2.22: III. Ahmed Çeşmesi'nin Meydan'daki Konumu (K. Google Earth)

Şekil 2.23: III.Ahmed Çeşmesi
(K: TDV İslam Ansiklopedisi)

II. Mahmut döneminde (1808-1839) resmi yazışmalarda kentsel planlamalarla alakalı görüşler dikkat çekmektedir. Bu dönemde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılıp Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kurulmasıyla Sultanahmet Meydanı yeni talim alanı olarak kullanılır.

Şekil 2.24: Millet Bahçesi, 1853 tarihinde Çalışma Alanı
(K: Kuban D., Y: Sağlam M.)

Şekil 2.24'e baktığımızda 19.yüzyılın yarısında çalışma alanımızda Topkapı Sarayı, Ayasofya, Alay Köşkü, Bab-ı Ali, Sultanahmet Camii ve Sultanahmet Külliye'nin diğer yapıları, daha tamamlanmamış Darülfünun Binası, Arslanhane Kapısı, Bab-ı Hümayun ve Sarayburnu'nda sahile uzanan köşkler olduğunu görmekteyiz.

Şekil 2.25: Millet Bahçesi, Firüz Ağa Camii
(K: eskiistanbul.net)

Tanzimat döneminde (1839-1876) kent önemli değişikliklere uğrar. Sultanahmet Meydanı'nda da çeşitli uygulamalar gerçekleşir. 1854 yılında Sultanahmet Parkı kurulur ve bir süre sonra 'Yeni Millet Parkı' adını alır. Park, Sultanahmet Camii ve meydanla bütünleşmiştir. Günümüzde Sultanahmet Külliyesi ve Ayasofya arasında kalan park alanı, bu dönemde tek ya da iki katlı ahşap yapılarla kaplıdır. Bu dönem için park alanı Divan Yolu'na yakın ve paralel uzanan, köşesi Firüz Ağa Camii'ne dayanan kısımdan ibarettir. Park, ahşap pergolalarıyla köşk bahçelerine benzemektedir (Aksoy & Yılmaz, s. 27) . (Şekil 2.25)

1890 yılında Millet Bahçe alanının genişletilmesi için projeler yapılır fakat meydanın bahçeye dönüştürülmesinin uygun olmayacağı düşünülerek vazgeçilir (Yazıcı, 2010, s. 67).

1868'de, Hoca paşa yangınından sonra ihtiyaca cevap vermeyen yolların genişletilmesi için rapor hazırlanır. Divan yolu genişletilir, Firuzağa Camii ile hipodrom arasında kalan binalar yıkılır. Ayrıca Ayasofya'nın önündeki binalar da yıkılarak bu alanda meydan yaratılır (Çelik, 1993). (Şekil 2.25)

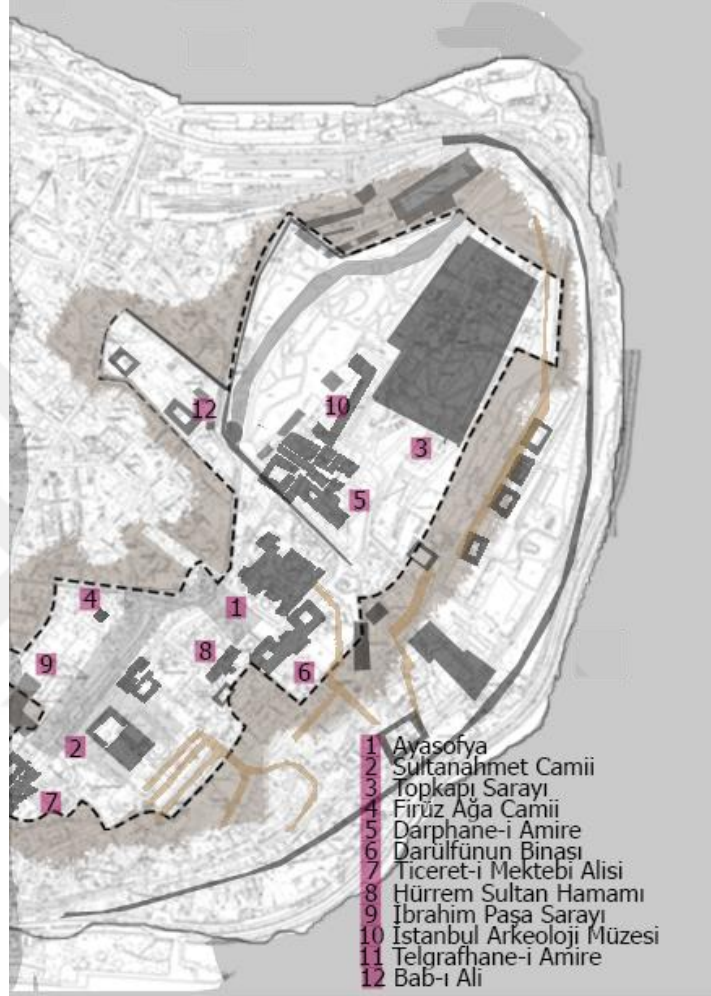
19.yüzyılın ortalarından itibaren meydanaaki anıtlar için koruma çalışmaları yapılır. Anıtların etrafları kazınarak çevreleri açılır ve parmaklıklarla çevrenir. 19.yüzyıl sonlarında ise Alman İmparatoru II.Willhelm' in anısına Meydan'ın carcares bölümüne Alman Çeşmesi inşa edilir, hipodrom alanı düzenlenerek, ağaçlandırma çalışmaları yapılır. 1939'da Ayasofya'nın önü ve yakın çevresindeki parklar düzenlenir. Ayasofya ile Sultanahmet Camii'nin arasındaki havuz bu dönemde inşa edilir. Havuz, günümüze kadar üç kez yenilenir. 1980'li yıllarda Ayasofya ile Sultanahmet arasındaki büyük alan yeniden düzenlenir (Aksoy & Yılmaz, s. 27).

Şekil 2.26: Sultanahmet Park Alanları
(K: Aksoy Y., Yılmaz E.)

Meydanda oluşan parklar 4 tanedir. İlk park; ortasında havuzun bulunduğu alandır. İkinci park; hipodrom alanını kapsar. Üçüncü park; küçük olmasına rağmen özellikle yaz aylarında rağbet gören ve Külliye'nin yanında yer alan havuzlu alanın ses ve ışık gösterisinin izlenebileceği bankların bulunduğu alandır. Dördüncü park alanı ise; Firüz Ağa Camii ile Adliye Sarayı (günümüzde İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü) arasındaki arazidir. Park Bizans dönemi saray kalıntılarının üzerindedir (Aksoy & Yılmaz, s. 27). (Şekil 2.26)

Tanzimat dönemiyle birlikte gerçekleşen reformlarla Sultanahmet Meydanı ve çevresinde inşa edilen yapılar dönemin mimarisini yansıtmaktadır. Babıali, I. Darülfunun Binası, Hazine-i Evrak, Hamidiye Ticaret Mektebi dönemin ünlü yapılarıdır. (Şekil 2.27)

Şekil 2.27: Tanzimat Dönemi Yapıları
(K: Kuban D., Y: Sağlam M.)

İlk olarak bu dönemde inşa edilen **Babıali** binasının mimarisine ve kimliğine bakıldığında inşa edildiği dönemden günümüze kadar idari bir öneme sahip olduğunu görülür. Öncelikle; ilk inşa edilen kamu binasıdır. Saray erkanının Dolmabahçe Sarayı'na geçişinden sonra bile Tarihi Yarımada'nın önemini koruması Babıali'nin varlığındandır. Tarihi bina, 1600'lü yıllardan itibaren sadrazam konutu ve aynı zamanda diğer devlet adamları ile çalışma mekânı olarak kullanılır. Yapı 1839 yılına kadar ahşap olarak inşa edilir ve defalarca yangın sebebiyle yıkılır. 1839'daki

yangından sonra Stefan Kalfa tarafından sadece resmi bir büro olarak tasarlanan kâgir bina 1844'te kullanıma açılır. Haliç'ten bakıldığında yatay kütlesiyle dikkat çeken ve Yarımada'nın silüetine etki eden binanın merkezinde kolosal kemerler ve iki yanında üçgen açıklıklarla neo-klasisizm akımı etkilidir. Günümüze ulaşan ve orjinallliğini koruyan kısmı Gaspare Fossari'nin Neo-klasik tarzda iç mekânını dekore ettiği arz odasıdır (Çelik, 2018, s. 32).Yapı ilk zamanlarda tek ve uzun bir yapıyken, yangın sonrası ortadaki Şura-yı Devlet dairesinin yanması üzerine bu bölüm yeniden inşa edilmez, bağımsız 2 ayrı bina olarak kullanılır. Günümüzde bina İstanbul Valiliği olarak kullanılmaktadır (Gündoğan, 2011, s. 346). (Şekil 2.28)

Şekil 2.28:1867 yılı Babı Ali Binası
(K: Gündoğan S.A.)

Fossati'nin tasarladığı diğer Tanzimat dönemi yapısı Hazine-i Evrak binasıdır. Meydanda Babı Ali'nin arazisinde yer almaktadır. Hazine-i Evrak binası modern arşivliğin başlangıcıdır. Yapı inşa edilmeden önce Topkapı Sarayı, Mahzen-i Atik, Tomruk Dairesi ve Çadır Mehterleri Kışlası yapılarında evraklar biriktirilmektedir; fakat bir evrak gerektiğinde bulunması zaman almaktadır. Hazine-i Evrak binası bütün evrakların bir araya toplanması için inşa edilen bir yapıdır ve işlevi sebebiyle önemlidir (Boyacıoğlu, 2011).(Şekil 2.29)

Şekil 2.29: Hazine-i Evrak Binası (K: Boyacıoğlu D.)

Yapı, yeni tuğladan iki katlı kâgır bir yapı olarak inşa edilir. Neo-rönesans akımı hâkimdir. Simetrik olarak inşa edilir. Yapıda yuvarlak kemerli pencereler, plan tipolojisini gösteren çıkmalar, yataylık etkisini arttıracak kat silmeleri bulunmaktadır. Yapının ön cephesinde dorik kolonlarla taşınan saçaklı bir giriş yapının tam ortasındadır ve ana kubbeli mekâna açılmaktadır. Kubbeli mekân tepeden ışık alan pencerelere ve kubbeye geçişte işlevine uygun süslenen pendentiflere sahiptir. Yapıda arkadlı bir giriş, merkezinde ise kubbe yer almaktadır. Dahiliye ve hariciye evraklarına özel odalar bulunmaktadır. Bununla birlikte kütüphane olarak da bir oda yer almaktadır. Cumhuriyet döneminde Başbakanlık Devlet Arşivleri 1 No'lu Depo olarak kullanılan bina, 2008 yılında restore edilerek Ulusal ve Uluslararası Araştırma, Arşiv, Belgeleme ve Okuma Salonu olarak kullanıma açılır (Boyacıoğlu, 2011). (Şekil 2.29)

19.yy.'ın sonlarına doğru inşa edilen ve meydanı etkileyen yapılardan biri de **I. Darülfünun Binası**'dır. Gaspere Fossati Tanzimat döneminde tanınan ünlü mimarlardandır ve bu dönemde birçok yapı inşa eder. I. Darülfünun Binasını (1846-1863) tasarlayan Mimar, Ayasofya ile Sultanahmet Camii'nin arasındaki bölgeye yapıyı inşa eder. Yapı ilk olarak üniversite binası olarak tasarlanmışsa da

konferansların, meclislerin ev sahipliğini yapar. Meşrutiyet döneminde parlamentonun toplandığı yer olarak kullanılan bina, adliye dairelerini ve mahkemelerini de barındırır. Bulunduğu arazide dikkat çekecek hatta Ayasofya ve Sultanahmet Camii'yi de ezecek büyüklüktedir. Yapı neo-klasik tarzda tasarlanan dört katlı simetrik bir yapıdır ve orta avluya sahiptir. Denize bakan ve Yarımada'nın silüetine etkisi olan cephe kolosal sütunlar ve üçgen alınlıklarla tasarlanmıştır. Kara cephesinde ise arkadlı bir zemin katı Ayasofya Meydanı'na açılır (Çelik, 2018, s. 32).1933 yılında çıkan yangın sonucu kül olur (Vikipedi, 2015). (Şekil 2.30)

Şekil 2.30: Darülfünun Binası
(K: islamansiklopedi.org.tr)

Başkentte ilk açılan meslek okulu, III. Selim döneminden itibaren yeniçeri kılıçlarının imalatının yapıldığı Kılıçhane binasının çevresi istimlak edilmesiyle inşa edilen 'Mekteb-i Sanayi-i Şahane-i Ulum' dur ve Sultanahmet'te yer almaktadır. 33 sene mektep olarak kullanılır; fakat 1894 depremi sonrası hasar görmesi sebebiyle Sultanahmet Vakfı'nın imaretinde ve çevresinde bulunan yapılarda yeniden açılır. Bu mekteplerle sanayiler arasında iş birliği yapılır ve tuğla, kiremit fabrikaları ve debbağcılık, boyacılık sanatları için öğrenciler yetiştirilir.

1908 yılında Sultanahmet Meydanı'nda büyük bir etkiye sahip olan İbrahim Paşa Sarayı'nın bir kısmının önüne Defterhane binası (günümüzde Tapu Kadastro Bölge Müdürlüğü) inşa edilir. (Şekil 2.31)

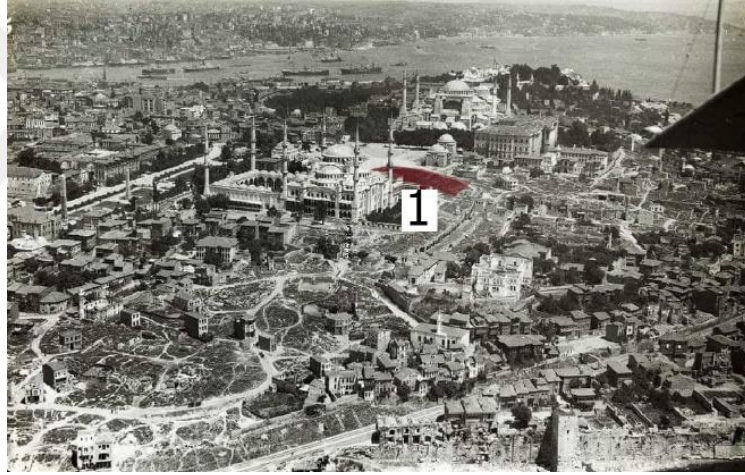

Şekil 2.31:1908 Defterhane Binası
(K: tkgm.gov.tr)

1912 İshakpaşa Yangını sonrası Meydan'ın çevresinde büyük bir düzenleme olur. Ayasofya ile Sultanahmet arasındaki yapıların yok olması üzerine bu mahalle istimlak edilerek yerine meydan düzenlenir. Meydana eklenen alan sonrası kalan arazi ızgara plan şemasına uygun tasarlanır. Ayrıca sahile inen sokaklar genişletilir (Söğüt S. G., 2019, s. 267) .(Şekil 2.32, Şekil 2.33)

Şekil 2.32 :1912 İshakpaşa Yangını Öncesi (K: eskiistanbul.net)

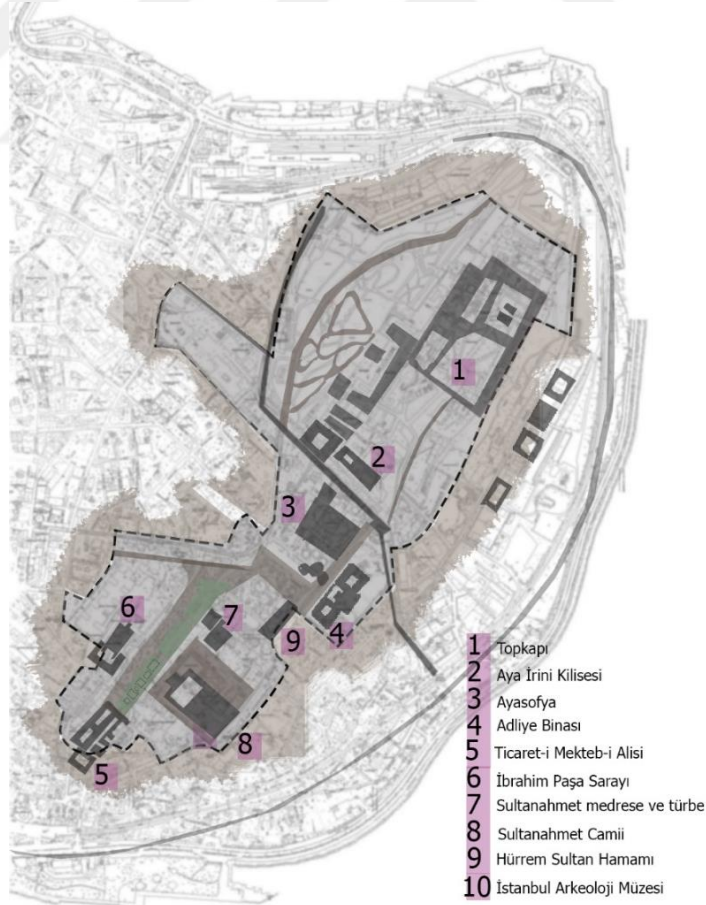
Şekil 2.33 :1912 İshakpaşa Yangını Sonrası (K: eskiistanbul.net)

“19. yüzyıl boyunca Sultanahmet semti şehrin konaklarının da bulunduğu seçkin bir semtti. Sultanahmet Meydanı da İstanbul’un en büyük meydanıydı. 20.yüzyıla gelindiğinde çevresindeki konaklar, anıtlar Sultanahmet Külliyesi ile önemini koruyan semt, 1919–20’li yıllarda ünlü Sultanahmet mitinglerine sahne olmuştur” (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,7, s.65). (Şekil 2.34)

Şekil 2.34:20.yy. başlarında Sultanahmet Mitingleri (K: Atatürk Kitaplığı)

Şekil 2.35 ve Şekil 2.36’da 1920-1933 döneminde Sultanahmet meydanı ve çevresinde yer alan yapılar gösterilmiştir.

Şekil 2.35 :1922 tarihinde Çalışma Alanı
(K: istanbulurbandatabase.com, Y: Sağlam M.)

Şekil 2.36 :1920 tarihinde Sultanahmet Meydanı ve yakın çevresi
(K: eskiistanbul.net)

1923 yılında Ankara'nın başkent ilan edilmesi ve nezaret binalarının da Ankara'ya taşınmasıyla Sultanahmet bölgesinde olan idari binalar boşaltılır. Bununla birlikte bölgelerde idari kurumlarda çalışan bürokrat kesim, gelirlerinin düşmesiyle konaklarını boşaltır ve konaklar el değiştirir. Genellikle nezaret binalarının yerlerini yüksek okullar almaya başlar (Burma, 2017, s. 34).

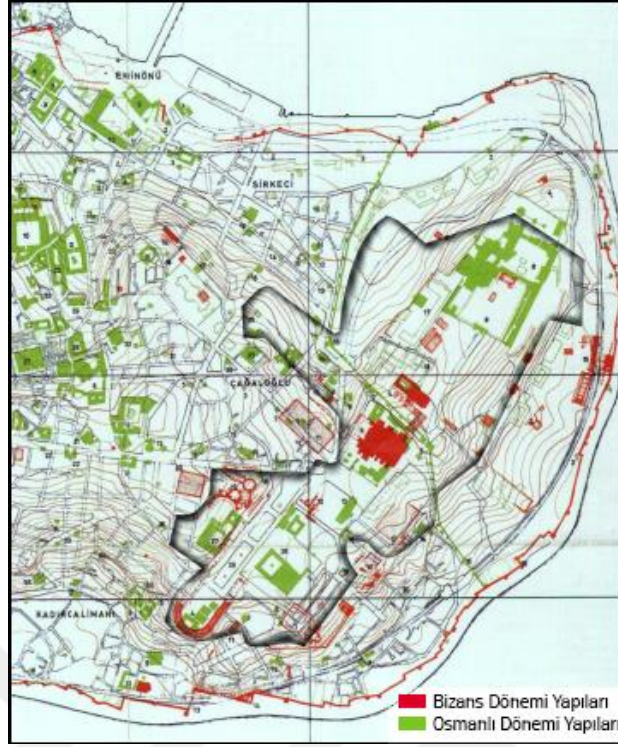
1933'te Hükümet uluslararası imar planı yarışması düzenler ve yarışmaya Alfred Agche, Herman Ehlgötz ve Henri Prost davet edilir. Yarışma sonucunda Herman Ehlgötz'ün plan kararı kabul edilir ve alınan plan kararları şöyle sıralanabilir: Şehrin planlanması denize dönük yapılmalı, silüet özellikleri korunmalı, Haliç'e bakan tepeler ticaret, Topkapı ağır sanayi, Sultanahmet kültürel işlevlere ayrılmalı ve mevcut yollar geliştirilmelidir. Bununla birlikte Haliç ve Marmara kıyılarına sahil yolu ve Haliç üzerine üç köprü yapımı önerilir. Alınan kararlar dikkate alınırsa uzun bir dönem de olsa genel anlamda uygulandığı görülebilir (Burma, 2017, s. 36).

Şekil 2.37 :1934 tarihinde Sultanahmet Meydanı ve yakın çevresi
(K: Url-7)

Şekil 2.36 ve Şekil 2.37 kıyaslandığında Darülfünun Binası'nın yerinin boşaldığı fark edilmektedir. Aynı zamanda Ayasofya ile Sultanahmet Meydanı arasındaki park alanının düzenlendiği belirgin bir şekilde görülmektedir.

1936 yılında Prost kent nazım planının hazırlanması için davet edilir. Prost'un hazırladığı planda alınan kararlara istinaden Sultanahmet civarındaki arkeolojik ve turistik alanlar korunup geliştirilir. Sarayburnu ile Küçük Ayasofya arasında arkeolojik park yapılması sağlanır. Prost' un arkeolojik park alanı için önerdiği alan günümüzde I. Derece arkeolojik sit ve kentsel ve arkeolojik sit statülerindedir. Aynı şekilde +40 kotu ve 9.50 m sınırlaması da günümüz plan kararlarında yer almaktadır. (Şekil 2.38)

Şekil 2.40 :1977 tarihinde Çalışma Alanı
(K: Müller Wiener, 1977)

1977 tarihinde Müller, İstanbul haritasını hazırlar. Hazırlanan haritaya bakılarak binaların birbiriyle ilişkisi anlaşılabilir. Ayrıca haritada yapılmış olan renklendirmeye yapıların hangi dönemde inşa edildiği de ifade edilmektedir. (Şekil 2.40)

1982 yılında Sultanahmet turizm merkezi ilan edilir. İlandan sonra Eski Sultanahmet Cezaevi, Four Season Otelı'ne dönüştürülür. Hatta otel binasının hemen yanında arkeolojik kazılar sonucunda çıkan saray kalıntıları üzerine ek bir otel yapısı düşünülür. Açılan dava sonucunda ek otel yapısı iptal edilir.

Sultanahmet Kentsel ve Arkeolojik Alanı, Dünya Miras Listesi'ne 1985 yılında kaydolmuştur. Bölgenin Dünya Miras Listesi'ne alınması için belirlenen on kriterden birine sahip olması gerekmektedir. Sultanahmet Kentsel ve Arkeolojik Alan bu on kriter içerisinde 'kültürel kriterler' e uygun olması sebebiyle listeye alınmıştır.

2005 yılında da Tarihi Yarımada için planlama kararları alınır fakat 2005 yılı koruma planları açılan davalarla iptal edilir. Bununla birlikte planlama kararlarına

güncellemeler yapılarak 2012 Tarihi Yarımada Koruma Planı çıkartılır. 2005 ve 2012 yıllarında alınan planlama kararlarının ortak özelliği çalışma alanı kapsamında turizm işlevli bir dönüşüm düşünülmesidir. İki tarihte alınan plan kararlarının farkı ise 2012 yılı alınan planlama kararındaki ‘yenileme’ kavramıdır (Burma, 2017, s. 88).

İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı(2012) çalışma alanı için alınan kararlar şu şekildedir: Gülhane Parkı ve Topkapı Sarayı bahçesi içinde yer alan ve planda gösterilmeyen “Askeri Alanlar” ile ilgili; mevcut korunması gerekli kültür varlıkları envanterinde yer alan yapıların korunacağı, ek yapı yapılmayacağı, askeri alan kullanımlarının tamamının veya bir kısmının kalkması halinde bu alanlarla ilgili KVK Bölge Kurulu’nun uygun kararı alınarak Topkapı Sarayı ve Gülhane Parkı ile bütünleştirilerek kültür, müze, gezi ve dinlenme alanları ve yeşil alanlar olarak düzenleneceğidir.

Sultanahmet Meydanı eskiden konut tipi yoğun olan bir bölgeyken, günümüzde bu konutlar ve farklı bina türleri otel, pansiyon amaçlı dönüştürülmektedir. Meydan ve çevresi daha çok turizm ve ticaret açısından kullanılmaktadır. Günümüzde çalışma alanımızda yer alan yapıların fonksiyon analizi yapılmış ve Şekil 2.41’de gösterilmiştir.

TUİK’e göre Sultanahmet Meydanı çevresindeki çok sayıda dükkân, restoran, kafe ve farklı işletmeler, Ayasofya (yılda yaklaşık 2,2 milyon ziyaretçi), Sultanahmet Camii (yılda yaklaşık 2 milyon ziyaretçi), saraylar (yılda 1,6 milyon ziyaretçi) gibi meşhur tarihi yapılara yakın olmasıyla en önemli turistik alandır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SULTANAHMET MEYDANI VE ÇEVRESİNDE BELİRLenen ANITSAL YAPILARIN DÖNÜŞÜMÜ

3.1. SULTANAHMET CAMİİ

Son derece dindar olduğu bilinen Sultan Ahmet, tahta çıktıktan sonra Klasik dönemin son külliyesi olan Sultanahmet Camii ve Külliyesini inşa ettirir. Camii'nin yapımı ve konumu hakkında ciddi sıkıntılarla karşılaşılır. Maddi sıkıntılar sebebiyle babaannesi Safiye Sultan'ın başlattığı Yeni Camii inşasını durdurur ve kendi adıyla inşa ettirdiği Camii'ye öncelik tanır. Camii'nin arazi seçiminde de bazı kararsızlıklar yaşanır. İlk önce Külliye'nin inşa edileceği arazi Cağaloğlu semti çevresinde düşünülür fakat Sultan, Külliye'nin Ayasofya'nın karşısında inşasına emir verir (Kaya,2015, s.156). (Şekil 3.1)

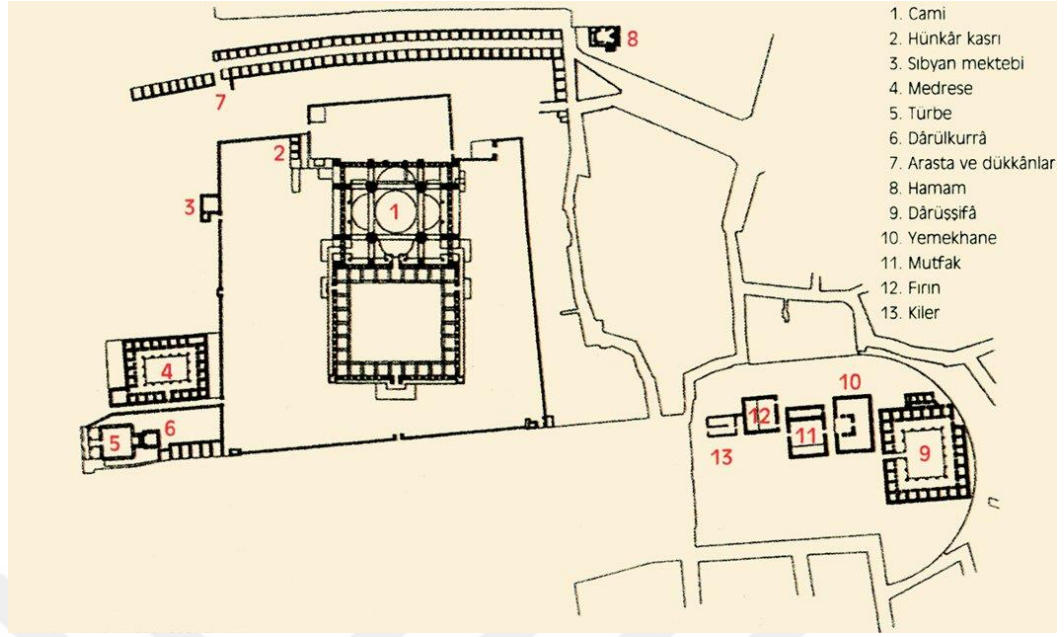
Şekil 3.1: Tarihi Yarımada'da Ayasofya, Sultanahmet Camii ve surların görünümü
(K: Url-10)

Külliye'nin arazi seçiminin doğru olup olmadığı konusunda kararsızlık hakimdir. Kaya (2015)'e göre, kent silüetine hâkimiyeti, müslüman mahalleleriyle çevrili ve Saray'a yani devlet erkânına yakın olması sebebiyle doğru bir karardır (s.157). Kuban (2010)'a göre, külliye'nin arazi seçiminde Sultan Ahmet'in kişisel kaprisi etkilidir. Ayrıca Kuban, Külliye'nin araziyle ilişkisinin doğru kurulmadığını, tasarımında zorlanıldığını ifade etmiştir (s.338). Bazı rivayetlere göre de Camii'nin arazi seçiminde İslam eserinin Bizans eseriyle açık olarak karşılaştırılabilmesi amacı güdülür. Külliye'nin inşası bazı din adamlarının karşı çıkışına rağmen engellenemez. Seçilen arazide Camii'nin yapımı için Sokullu Mehmet Paşa Sarayı, Ahmet Paşa Sarayı gibi bazı mevki sahiplerinin yeri istimlak edilir. Temelinin atılmasında rivayetlere göre Aziz Mahmud Hüdayi ve bazı önemli devlet erkânı bulunur. Sultan Ahmet de temel kazısında yorulana kadar çalışır (Kaya,2015, s.157). Çıkartılan toprakla Hipodromun doldurulduğu belirtilir.

3.1.1. Sultanahmet Camii'nin Mimarisi

Külliye'yi tasarlama ve inşa etme vazifesi Mimar Sedefkar Mehmet Ağa'ya verilir. Bu önemli yapıtın mimarı, hocası Mimar Sinan'ın inşa ettiği camileri örnek alarak ve kendi yorumuyla harmanlayarak bir tasarım gerçekleştirir (Kuban,2010, s.339).

Külliye'nin içinde Darül Hadis, Medrese, Darüşşifa, Tabhane, İmaret, Dört Sebil, Dörtkurra, Arasta, Hamam ve Sultanın Türbesi inşa edilir. Bu anıt yapı 1609-1619 arasında inşa edilir ve Sultan Ahmet'in ölümünden sonra da türbe eklenir (Kantar,2014, s.446)(Şekil 3.2)

Şekil 3.2: Sultanahmet Külliyesi ve Külliye'nin Meydanla İlişkisi
(K: Url-8)

Şekil 3.2'de Külliye'nin planında görüldüğü gibi medrese(4), külliye'nin kuzey doğusunda ve türbenin(5) güneyinde yer almaktadır. Sıbyan Mektebi(3) ise dış duvarlara bitişik olarak inşa edilir. Arasta(7), caminin kible yönünde yer almaktadır. Burada bulunan dükkânlar, külliye'nin eski mevcut dükkânlarının yarısını oluşturmaktadır. Külliye'nin hamamı(8) harap durumdadır. İmaret yapıları bugün yok olan Darüşşifa ile birlikte Hipodrom' un batı ucunda yer almaktadır. Darüşşifa' nın hücreleri ve revakları 1866 yılında Mithat Paşa'nın girişimi ile yapılan Sanat Okulu inşası sırasında yıkılmıştır ama temele ve dış duvara dokunulmamıştır. Binanın giriş kapısı ve hamam korunmuştur. (KANTAR,2014)

Sultanahmet Camii'nin en önemli özeliği altı minareli tek Türk Camisi olmasıdır. Caminin dört köşesindeki minareler üçer şerefeli, avlu duvarının köşelerindekiler ise ikişer şerefelidir (Dökmeci ve Dülgeroğlu,1996). Ayrıca Hünkâr Kasırlarının ilk örneği Sultan Ahmet Külliyesi içinde yer almaktadır (Nayır, 1975).

Camii'nin mimarisini incelediğimizde, merkezi bir plana sahip olduğu görülmektedir. Mimar tasarımını yaparken, Ustası Mimar Sinan'ı örnek alır ve bütüncül bir mekân hedefler. Mimar Sedefkâr Mehmet Ağa, Mimar Sinan'ın tasarım anlayışına ek olarak, Camii'nin aydınlatılması ve genişliği açısından daha gelişmiş bir

mekân sunmaktadır. Bununla birlikte Camii'nin dört köşesinde ve avlunun köşelerinde olmak üzere daha önce hiçbir sultan camisinde görülmeyen altı minareye sahiptir (KANTAR, 2014, s.445).

Camii yüksek bir zemine oturmaktadır. Alanı yaklaşık 4600 m²'dir ve yaklaşık olarak kare bir plana, dört tarafı yarım kubbelerle desteklenen bir kubbeye sahiptir. Bu merkezi kubbeyi dört büyük kemer ve dört büyük fil ayağı taşımaktadır. Ayrıca kare planın dört köşesinde de bağımsız kubbeler yer almaktadır. İç mekânında dört eyvan ve Camii' de ikinci bir katta yan salonlar oluşturularak gizlenen payandalar mevcuttur. Camiinin iç mekânı mavi çinilerle bezenir, mükemmel ahşap işçiliğinin sergilendiği kapı ve pencerelerle donatılır. Oymalar korunmuş durumdadır fakat çizimler 1883'te sıvanır ve kapatılır. Camii'nin içindeki mavi rengin bütün tonlarının bulunduğu çiniler sebebiyle turistler tarafından Mavi Cami (Blue Mosque) diye anılmaktadır (KANTAR, 2014, s.447).

Camii, İbadet yeri ve avlu olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Avlunun ortasında altı mermer sütunun üzerine oturan bir çeşme bulunmaktadır. Çeşmenin kemerleri Camii'nin iç mekânında da görüldüğü gibi lale ve karanfil motifleriyle süslüdür. Avludan Camii' ye üç giriş olmak üzere Camii' ye toplam altı giriş tasarlanır. Bir giriş kapısı da Sultan için tasarlanır. Bu kapıdan giriş yapan Sultan, bu Camii'nin gizli mekânlarından biri olan Sultan Köşküne (Çilehanesine) çıkar. Sultan Çilehanesinden Camii'nin içine bir rampayla ulaşabilmektedir. Sultanın odaları Marmara Denizi'ni gören güzel bir manzaraya sahiptir (Kantar, 2014, s.448).

3.1.2. Sultanahmet Camii'nin Tarihi Süreçteki Dönüşümü(1609-Günümüz)

Şekil 3.2: Sultanahmet Camii güneybatı görünüşü
(K: kvmgm.gov.tr)

1700'lü yıllarda 'Yeni Camii' diye anılan Sultanahmet Camii Sultanın ve Sadrazam Halil Paşa'nın bulunduğu bir törenle açılır. Medrese, İmaret, Türbe ve Dış Avlu duvarı dışında külliye yapıları biter. Kalan yapılar Sultan I. Mustafa tarafından bitirilir. 1617 yılında ölen Sultan 1620 yılında bu türbeye gömülür (Müller-Wiener, 2016, s.472).

1700'lü ve 1800'lü yıllarda gerçekleşen çok sayıdaki kent yangınlarından bulunduğu konumdan dolayı çok etkilenmez ve 1700'lü yıllarda türbenin yanına bir muvakkithane eklenir (Müller-Wiener, 2016, s.472).

Şekil 3.4: Sultanahmet Külliye yapıları ve park düzenlemeleri
(K: Google Earth, Y: Sağlam M.)

1900’lü yıllarda Camii yeni onarımlar geçirir ve 1935 yılında medrese arşive dönüştürülür. Damlar onarılır ve avlunun üzeri cam ile kaplanır.1955 yılında ise kuzeydoğudaki minare onarılır (Müller-Wiener, s.473).

Şekil 3.4’te görülen 8 numaralı hamam yapısı günümüzde harap durumda bulunmaktadır. Ayrıca 7 numaralı yapılar da günümüzde Marmara Üniversitesi Rektörlüğü binasına hizmet vermektedir. 9 numaralı yapı Sultanahmet Hünkâr Kasrı olarak inşa edilir. Bununla birlikte 1979 yılında Halı Müzesi olarak kullanılır. Daha sonra tarihi yapının halı sergisi için uygun mekâna sahip olmaması sebebiyle Hünkar Kasrındaki eserler Ayasofya imaret binasına taşınır (turizm aktüel, 2014).

Şekil 3.4’te görülen 2 numaralı Sultanahmet Camii’nin 2017 de başlayan restorasyon çalışmaları hala devam ediyor. Camii’nin platformunun 8 m üstünde kurulan çelik iskelerle restorasyon çalışması bir yandan devam ederken bir yandan da Camii’ye ziyaretler devam edebiliyor. Restorasyon çalışmalarında ise ana kubbenin

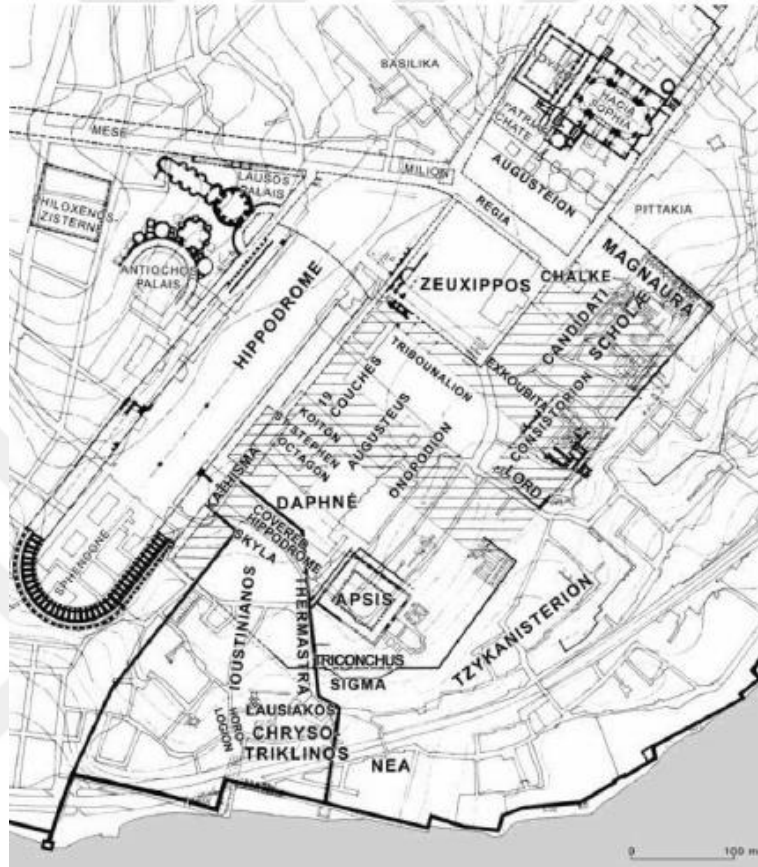
içerisindeki 17.yy.'a ait desen ve renkler temizlenerek süslemeler yapılıyor (Hürriyet, tarih yok).

Çizelge 3.1: Sultanahmet Camii arazisinin ve Sultanahmet Camii'nin tarihi süreçte geçirdiği değişimler

YÜZYIL	DÖNEMİNDE ARAZİSİNDE BULUNAN YAPILAR
SEPTIMIUS SEVERUS DÖNEMİ	Hipodrom mekânı (Hipodromun kuzey doğusu)
BİZANS İMP. LATİN İMP. KOMMENOS	İmparatorluk Sarayının bir bölümü
OSMANLI İMP.(15-17.YY.)	Sadrazam III.Murad Sarayı
	Semiz Ahmed Paşa Sarayı
	Sokullu Mehmed Paşa Sarayı
İ.AHMED DÖNEMİ (1609-1617)	Sultanahmet Külliyesi
	Cami
	Sultan Köşkleri
17.YY.	Sebil
	Sıbyan Mektebi
	Darüşşifa
	Tımarhane Yapıları
	Arasta Sokağındaki Çarşı
	Sebilhane
	Hamam
SULTAN I. MUSTAFA (17.YY)	Medrese yapısı eklenir.
	Türbe yapısı eklenir.
	İmaret yapısı eklenir.
	Dış Avlu Duvarı eklenir.
18.YY.	Muvakkithane ilave edilir. (Astronomi çalışmalarının yapıldığı odalar)
19.YY.	İç Donatım yenilenir.
20.YY.	Medrese arşive dönüştürülmüş
	Damların onarımı
	Avlunun camla kapatılması
	Minare onarımı

*Tez kapsamında ilgili konuda yapılan literatür çalışmalarından elde edilmiştir.

3.2. BÜYÜK SARAY KALINTILARI VE MOZAİK MÜZESİ

Şekil 3.5: Büyük Saray bölge haritası
(K: Denker A.)

Günümüzde Büyük Saray'ın kalıntılarının tamamının bulunamaması sebebiyle Büyük Saray hakkında kesin bilgelere ulaşılamaz ve bazı arkeologlar, tarihçiler tarafından varlığı kanıtlanmaya çalışılır. Mamboury ve Wiegand (1934) tarafından tespit edilen çeşitli duvar ve bina kalıntıları, dehliz ve mahzenler bir yapı topluluğunun varlığını göstermektedir. Bununla birlikte, hipodroma ait taş oturak kalıntıları ve Zeuksippos Hamamları 1920'lerin sonunda, İstanbul kanalizasyon sistemi inşaatı sırasında İngiliz bir keşif heyeti tarafından bulunur (Cosson ve Rice, 1928). *De Cerimoniisaulae Byzantinae* adlı eserden Saray'ın varlığıyla alakalı kesin bilgiler alınabilmektedir. Bazı bilgi eksiklikleri eserde bahsedilen saray eğlencelerinin betimlemelerinden tamamlanmaktadır. Bulunan bilgilerle yapının rekonstruksiyon denemeleri yapılır (Yalçın ,2000).

Sultanahmet Camii'nin güney tarafında, arastanın bulunduğu konumda, St. Andrews Üniversitesi, Prof. Baxter'in başkanlığında 1935-1938 yılları arasında kazılar yapılır. Torun Sokağının altında, geçmişte de arasta gibi kullanılan karşılıklı dükkânların bulunduğu bir yol, apsise sahip sütunlu revakların olduğu dikdörtgen bir avlu, meydanın kalıntıları, mozaikle süslenmiş koridorlar bulunur. Mozaikle süslü bu koridorların altında çanak ve çömlekler bulunulduğu rivayet edilir. Araştırmalardan ve bulunan kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla yapı 3.yy'ın başlarında inşa edilir fakat 4.yy.'ın yarısında tekrar yapılır. "Orijinali 1872 m2'lik bir alanı kaplayan mozaik döşemeden günümüze ancak 250m2'lik bir bölüm kalmıştır"(Şentürk,2015' da atıfta bulunduğu gibi).

3.2.1. Büyük Saray'ın Tarihsel Süreçteki Dönüşümü (4.yy-Günümüz)

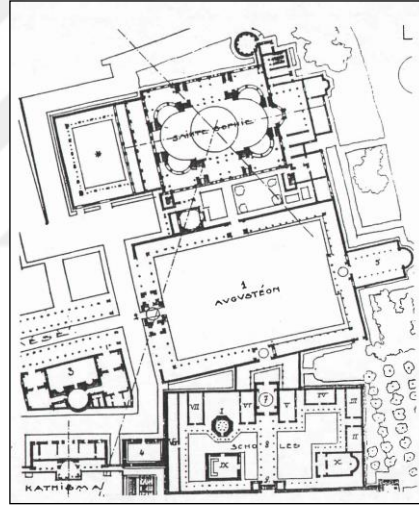
"Büyük Saray 4. Yüzyıldaki kuruluşundan 11. yüzyılın sonuna kadar devletin, soyluların ve idarecilerin yaşadıkları fiziki mekândır ve çok sayıda farklı işleve sahip yapı topluluğundan oluşmuştur" (Şentürk,2010'da atıfta bulunduğu gibi). Kuruluşundan itibaren birçok yöneticinin kullandığı bu saraya, gelen her yöneticiyle birlikte farklı yapı birimlerinin eklendiği görülmektedir. Sarayın önce kuzey birimlerinin inşa edildiği düşünülmektedir ve araştırmalar sonucunda sarayın güney birimlerinin teraslanarak saraya eklemlendiği anlaşılmaktadır (Şentürk, 2015).

Doğu Roma'nın ilk imparatorluk sarayı, İmparator Konstantinus ile ailesinin resmi ikametgâhı ve aynı zamanda imparatorluğun yönetim merkezi "...*Kuzeybatıda Hippodrom ve Zeuksippos Hamamı, kuzeydoğuda Augousteion Meydanı ve Ayasofya ile çevreleniyor, doğuda ve güneyde ise denize kadar uzanıyordu... Denize dik inen bu alan üç ana terastan meydana gelmekte, küçük yapılar için oluşturulan ana teraslar ile bu sayı altıya ulaşmaktaydı*". (Şentürk, 2015' de atıfta bulunduğu gibi)

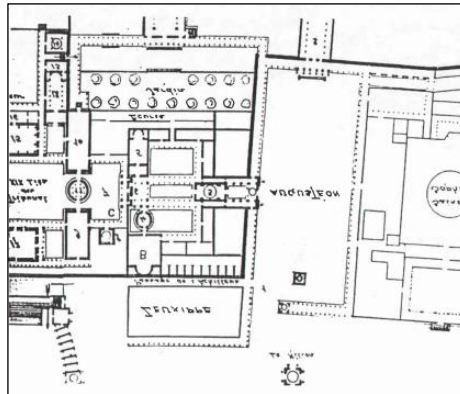
Günümüzdeki kalıntıların, yönetim birimleri ve dini yapıların bir kısmı olduğu, sarayın güneydoğu kısmının olduğu düşünülmektedir. Özel konut alanlarının yapımının 5.yy' da başladığı tahmin edilmektedir (Şentürk, 2015' de atıfta bulunduğu

gibi). Bu yapılar dışında, taht, tören ve yemek salonları, hamam, kışlalar, saray çalışanları için barınma mekânları, hazırlık, bakım, depo, sarnıç, ahırlar ile avlular, oyun salonu ve imparator için darphane, kuyumcu ve değerli kumaşları ve giysileri hazırlayan atölyeler olduğu kaynaklardan öğrenilmektedir (Eyice, 1982: 519).

Saray'ın siyasi gücünü belirtmek amacıyla Büyük Saray adı verilir ve imparatorluk konutu anlamına gelmektedir. Bununla birlikte Kutsal Saray ifadesi de kullanılır. Erken Bizans döneminde İmparatorluk konutlarında oturmak sadece İmparator ve ailesine tanınmış bir durumken, 5.yy'dan itibaren bu konutların arttığı gözlemlenmektedir. Boukoleon, Blakhernai Sarayları bu saraylara örnek gösterilebilir. Arkeolojik çalışmalarda saray sınırlarını ve saraydaki mekânları belirleyebilecek kesin kanıtlara ulaşılamamıştır. Kesin olan tek şey; Saray, Hipodrom ve Augestion meydanlarıyla topografik açıdan bağlantılıdır (Müller-Wiener,2016, s.229).

Şekil 3.6: Ayasofya ile Büyük Saray'ın ilişkisi (K: Yalçın, 2000)

Şekil 3.7: Büyük Saray Giriş Bölgesi (K: Yalçın, 2000)

Büyük Saray 4.yy'dan 11.yy'a kadar farklı İmparatorların yapılar eklemesiyle genişler. Sarayın doğusunda ve güneyinde deniz uzanmaktadır ve batısında Hipodrom alanı mevcuttur. Kuzey doğusunda Augusteon Meydanı ve bu meydanla birleşen Ayasofya tarihi yapıt bulunmaktadır. Anıtsal giriş Mese Yoluyla bağlanırken, anıtsal girişin karşısında Magnaura Sarayı bulunmakta ve yabancı elçilerin kabul salonu olarak hizmet vermektedir. Girişin güneyinde ise İmparatorların resmi konutunun ve bir kilisenin yer aldığı Daphne Sarayı yer almaktadır (Müller-Wiener,2016, s.229).(Şekil 3.6, Şekil 3.7)

4.yy'da Büyük Konstantinus Büyük Sarayı, Rönesans Saraylarından farklı olarak; merdiven, avlu, koridor gibi mekânlarla, yapılar arasında geçiş imkânı sunan birimler inşa eder ve sarayın bahçelerini, parklarını yapılarla iç içe tasarlayarak aralarında bağlantı sağlar (Müller-Wiener,2016, s.229).

6.yy'da **Nika İsyanıyla** sarayın kuzey bölgesinde tahribatlar görülür ve inşaat faaliyetlerinin fazla olduğu Iustinianus döneminde onarımlar gerçekleşir. Khalke'nin yeniden yapımı ve mozaiklerle süslenmesi de bu döneme aittir. Khrysotriklinos ve ona bağlı alan konutlara galeri sistemli yapılar eklenir ve imparatorun adı verilir (Müller-Wiener,2016, s.230).

Khalke' deki İsa İkonasının uzaklaştırılması ve İkonakırıcılık döneminin başlamasıyla yapı çalışmalarına bir süreliğine ara verilir (Müller-Wiener,2016, s.229).

9.yy'da Daphne ve Khrysotriklinos yapıları civarında yeni birçok yapı inşa edilir. Aynı zamanda bu yapılara yakın kutsal eşyalarla donatılan bir kilise inşa edilir ve hamam yaptırılır. Eski Magnaura Sarayında Üniversite yeniden kurulur.

9.yy'da Büyük Saray'a yeni bölümler eklenir. Bunlar arasında, Trikonkhos adındaki üç yapraklı yonca planlı kabul salonu, girişindeki yarım daire şeklindeki revak (Sigma) ve avlu (Phiale), Tetraseron, Mysterion, Pyksites, Eros, Karianos, Margarites, Kamilas, Mousikos ve Saksideimo yapıları bulunmaktadır (Köroğlu, 2006, s.17). Bu dönemde sarayın mimarisinde ve süslemelerinde doğu etkisi görüldüğü kaynaklarda ifade edilir. Bağdat Sarayları ile Konstantinopolis arasında hediyeleşmelerden söz edilmektedir ve Halife Harun Reşid'in sarayındaki mekanik aygıtların benzerleri bu sarayda görülmektedir ve görenleri hayrete düşürmektedir (Müller-Wiener,2016, s.229).

9.yy'ın diğer yarısında ise yerleşim alanları genişletilir. Meryem, Nea kiliseleri ve şapellerle birlikte bu gruba ait yapılar inşa edilir. Bununla birlikte kiliselerin doğusunda yeni bir arazi alınarak polo sahaları ve ahır yaptırılır. Khalke'nin onarımı ve Adliye sarayına dönüşümü de bu dönemde gerçekleşir. Magnaura sarayı ve hipodrom davaların görüşüldüğü yerler olarak kullanılır.

11.yy'da kütüphane inşası gerçekleşir ve Bukoleon sarayı dışında inşa işlemleri durur.11.yy'ın sonlarına doğru Komnenoslar Hanedanlığıyla birlikte Büyük Saray önemini kaybeder ve ıssızlaşmaya başlar (Müller-Wiener,2016, s.235).

12.yy'da Blakhernai Sarayının yapımı gerçekleşir fakat; Eski saray da kullanılır; önemli devlet adamlarının ağırlandığı ve konakladığı bir yer haline gelir. Eski saray Latin istilasıyla birlikte yağmalanır ve Blekhernai Sarayının yanı sıra kullanılmaya başlanır. Etkisini ve önemini kaybetmeye başlayan Büyük Saray gittikçe eskir ve zindan olarak kullanılır (Müller-Wiener,2016, s.236).

1420'lere doğru Cristoforo Boundelmonti'nun Ege Adalarına ilişkin kitabında İstanbulla alakalı bir görsel mevcuttur. Görselde Ayasofya ve Hipodrom belirgin olarak resmedilmişken, Büyük Saray'ın sadece birkaç yapısı gösterilir. Bu görsel kaynakla 15.yy başlarında Büyük Sarayın birçok yapısının yok olduğu anlaşılmaktadır (Çakmak,2018, s.64).

İstanbul'un fethinden hemen sonra, Fatih Sultan Mehmed' in Ayasofya'nın kubbesine çıktığında okuduğu aktarılan; "Kayzer'in sarayında örümcek perdedarlık ediyor, Efrasiyab'ın sarayında da baykuş nevbet çalışıyor" Farsça beyitten, Büyük Saray ve şehrin harabe halini kastettiği düşünülmektedir. (Köroğlu G., 2006, sf.18) Fetihle birlikte Büyük Saray'ın yapılarının olduğu arazide yeni yapılar inşa edilir. Akbıyık Mescidi, İshak Paşa Camii, Kanlı Mescid ve Nalband Mescidi Büyük Saray yerine inşa edilen yapılardır ve yapıların inşası için Büyük Saray'ın yapı malzemeleri de kullanılır. Bu dönemde barut deposu olarak kullanılan Güngörmez Kilisesine çarpan yıldırım sebebiyle yapının kendisi ve çevresi harap olur (Müller-Wiener,2016, s.236).

16.-17.yüzyıllarda At Meydanı'nın güneyinde devlet erkânından kişiler saraylarını yaptırır fakat Sultan I. Ahmet 1609 yılında Ayasofya'nın karşısındaki bu alana 18.yy'a kadar Yeni Camii diye adlandırılan daha sonra Sultan'ın adı verilen Sultanahmet Camii' yi ve külliyesinin diğer yapılarını inşa ettirir (Müller-Wiener,2016, s.236).

Büyük Saray'ın kuzeydoğusunda yer alan Khalke, Magnaura saraylarının ortadan kalkmasıyla 1918 yılında Darülfünun Binası'nın yanına Sultanahmet Eski Cezaevi inşa edilir. Bu tarihi yapı günümüzde otel (Four Season Hotel) olarak kullanılmaktadır. (Şekil 3.8 ve Şekil 3.9)

Çizelge 3.2: Büyük Saray'ın ve bulunduğu arazinin tarihi süreçteki geçirdiği değişimler

YÜZYIL	İNŞA FAALİYETLERİ
İLK YERLEŞMELER	Hipodrom ve Augestion meydan
4.YY	Daphne Sarayı
	Magnaura ve Augusteus Sarayı
	Konsistorium
	Tribunal (Mahkeme)
	Akubia (Tören Salonu)
	Khalke Sarayı
5.YY	İmparatorluk ailelerinin özel villaları
	Boukoleon Sarayı (İmparator Iustinianos)
	İmparatorlara özgü iskele
	Hormisdas Mahallesi
	Blakhernai Sarayı
	Pharos Kilisesi
6.YY	Tzykanistretion
	Khalke'nin yeniden yapımı
	Muhafız Kıtasının harap olmuş kışla bölümleri Tribunal'e kadar
	Hormisdas evi Büyük Saray'a dahil edilmiştir.
7.YY	Khrysotriklinos Salonu
	Triklinos Salonu
9.YY	Lausiakos Salonu
	Iustinianos Salonu
	Trionkhos Salonu
	Revak ve Avlu
	Tetseron, Mysterion, Pyksites, Eros, Karianos, Margarites
	Kamilas, Mousikos ve Saksidemio
	İmparator I.Basileos (867-886) Hagos Elias ve Nea Kiliseleri

Çizelge 3.2'nin devamı:

10.YY	Khalke Sarayının yanına Khalkes Şapel (920-944) (I.Romanos)
	İmparator İonnes mezarı
	Ünlü mozaiklerin yapımı
11.YY	Büyük Saray terkedilmiş ve Blekhernai Sarayı'na geçilmiştir.
13.YY	Latin İsyanı
15.YY	1453 Fetihten sonra Bahçeli ahşap evler ve kıvrılan dar yollar
	Akbıyık Mescidi
	İshak Paşa Camii
	Kanlı Mescid
	Nalband Mescidi
18.YY	Khalke Şapel, Arslanhane ve Nakkaşhaneye dönüşmüştür.
19.YY	Arslanhane ve Nakkaşhane Darülfünun ve Adliye Sarayı'na dönüşmüştür. (1933'te yanmıştır.)
20.YY	Cankurtaran ve Sultanahmet Mahalleleri Sultanahmet Camii

*Tez kapsamında ilgili konuda yapılan literatür çalışmalarından üretilmiştir.

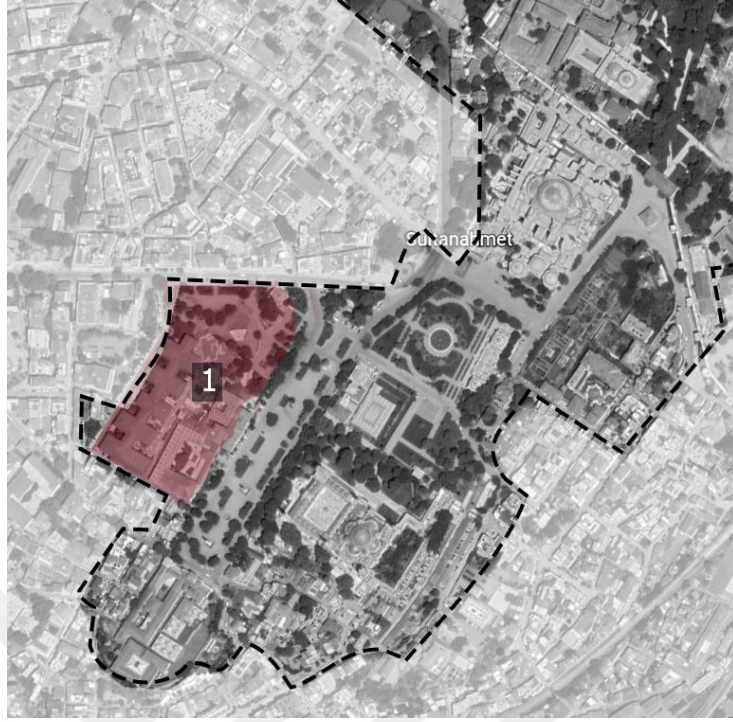
3.3. İSTANBUL İL MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ

Şekil 3.10: Eski Adliye Sarayı, günümüz İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Günümüzde İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü Binası olarak adlandırılan bina Bizans Döneminde, Osmanlı İmparatorluk Döneminde ve Cumhuriyet Döneminde değişimler yaşar. (Şekil 3.10)

İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü binasının olduğu arazide Bizans döneminde Antiokhos Sarayı ve Lausos Sarayı yer almaktadır. Osmanlı döneminde Saray Kalıntıları ve İbrahim Paşa Sarayı konumlanmaktadır. Cumhuriyet döneminde Eski Adliye Binası'nın yanmasıyla birlikte Adliye Binası'nın yeni yeri için İbrahim Paşa Sarayı'nın bir kısmını da içine alan bu arazi uygun görülür ve yeni Adliye Binası için 1949 yılında yarışma projesi düzenlenir. (Şekil 3.11) Yarışmada Sedat Hakkı Eldem ve Emin Onat'ın projesi seçilir ve kazı sırasında Saray kalıntılarının bulunmasıyla binanın inşası sekteye uğrar. En son alınan kurul kararlarına istinaden binanın sadece belli bir kısmı inşa edilir ve 1955 yılında Adliye Binası olarak hizmete açılır. Daha sonra Adliye için gerekli mekân ihtiyaçlarını karşılayamayan Adliye Binası Çağlayan'a taşınır. Boş kalan bina da İl Milli Eğitim Müdürlüğü için bina ihtiyacı sebebiyle İl Milli Eğitim Müdürlüğüne devredilir.

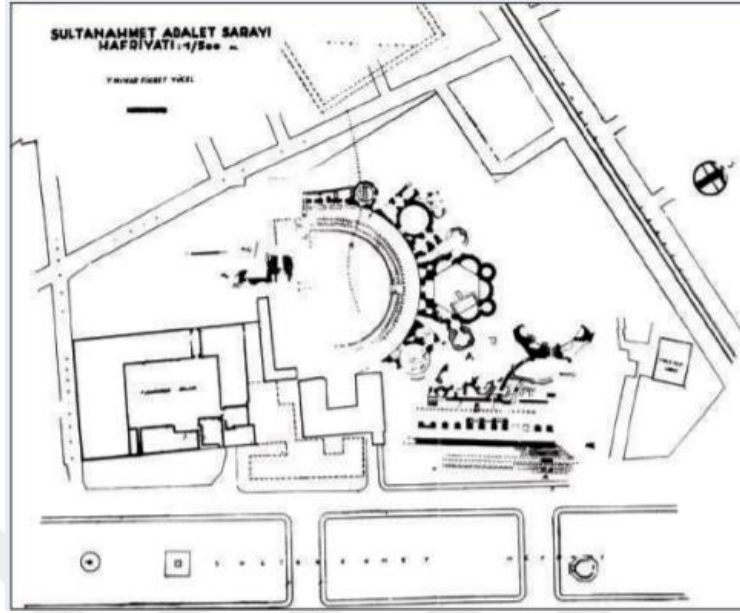

Şekil 3.11: İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü, İbrahim Paşa Sarayı, Tapu Kadastro Müdürlüğü, Firüz Ağa Camii ve Saray Kalıntıları'nın bulunduğu arazi

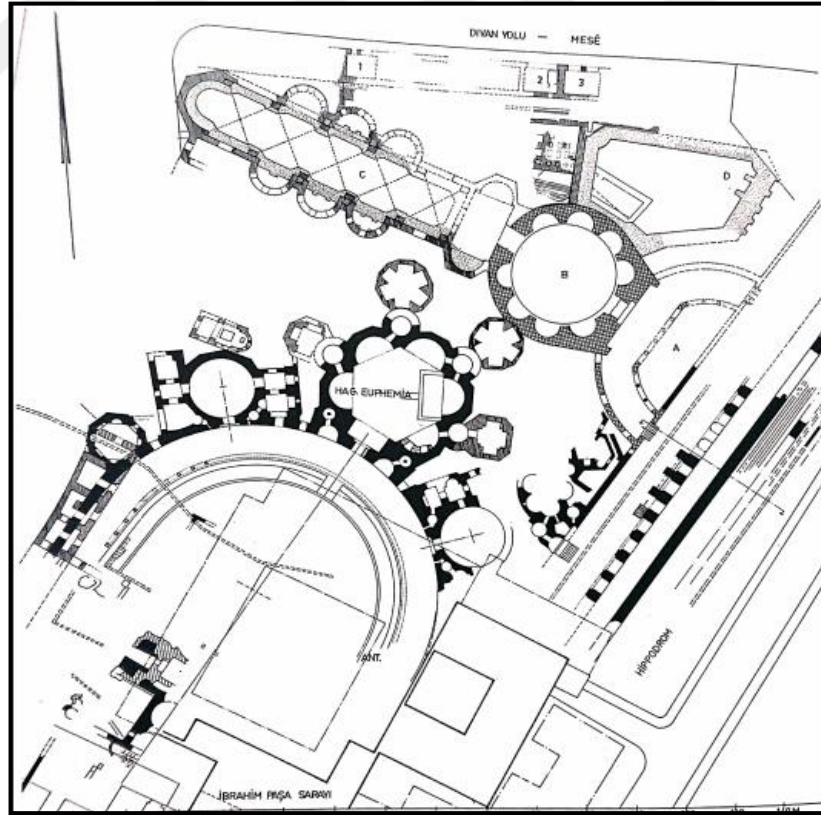

Şekil 3.12: Saray Kalıntıları (1), Eski Adliye Sarayı (2), İbrahim Paşa Sarayı (3), Tapu Kadastro Müdürlüğü (4) (K: Google Earth, Y: Sağlam M.)

3.3.1. Antiokhos Sarayı ve Lausos Sarayı

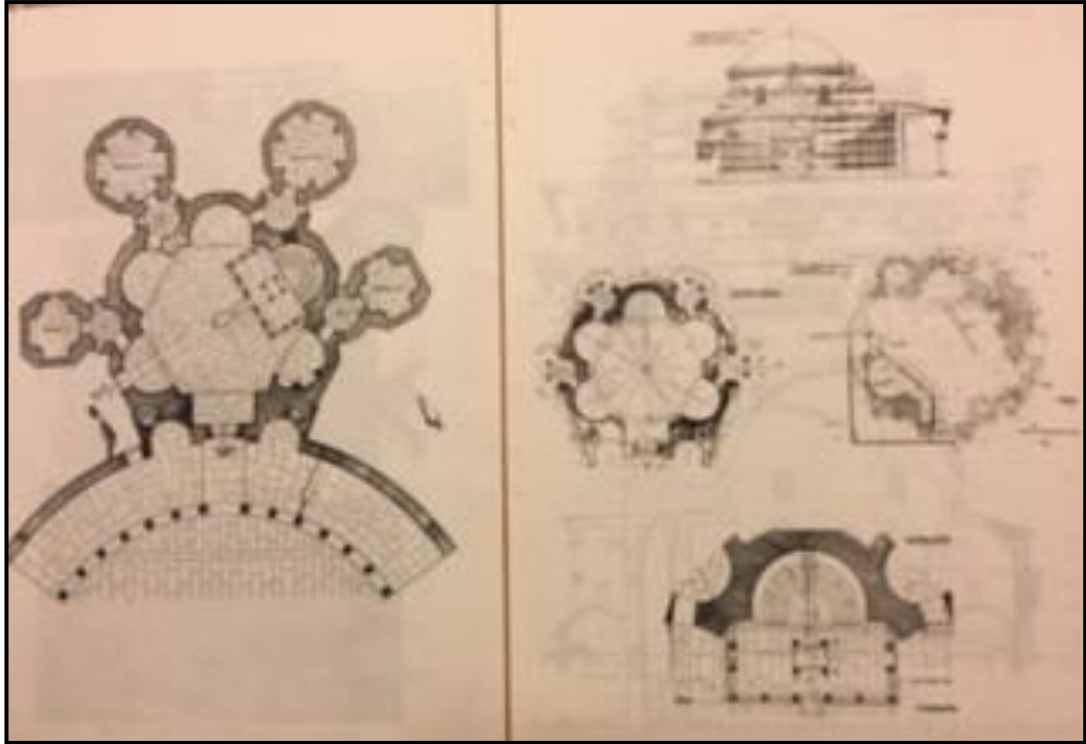
Şekil 3.13: Antiokhos Sarayı ve Yakın Çevresindeki Kalıntılar (K: Duyuran R.)

Şekil 3.14: 1 no'lu arsada Antiokhos ve Lausos Sarayı (K: Müller Wiener W.)

5.yy. 'da sarayda etkin bir konumda olan Antiokhos tarafından yapılan Antiokhos Sarayı, binanın kurucusunun gözden düşmesiyle birlikte, imparatorluğun mülkiyetine dâhil edilir. Günümüzde bu yapıdan kalan izler sadece yarı yuvarlak sütunlu giriş ve bu yapıya bağlı olan dört yapıdır (Müller-Wiener,2016, s.122). Yonca yaprağı planlı kalıntı; Roma döneminde inşa edilişi, Bizans'taki ilk büyük merkezi kubbeli yapı oluşu, yapım tekniği ve geçirdiği evreler bakımından dikkat çekicidir. Bazı kaynaklarda yapının Küçük Ayasofya hatta Büyük Ayasofya'dan da önce var olduğu belirtilir (Yazıcıoğlu, 1986).

6.yy.'la birlikte I. Iustinos tarafından bu sarayın ana mekânı kiliseye dönüştürülür ve Saray imparatorluk temsilcileri tarafından köklü değişikliklere uğrar. Yapıdaki değişiklikler kilise kullanımında yön sorununa sebep olur. Eksen doğu batı yönüne doğru yani Adliye Sarayı tarafından giriş alacak şekilde çevrilir. Mekânda doğuya yönlendirilmiş nişe de rahiplerin oturmalarına yarayan yerler yapılır (Yazıcıoğlu, 1986).

Şekil 3.15: Kilise'nin Planları (K: Yazıcıoğlu M.L)

7.yy'la birlikte Perslerin Kadıköy'e kadar gelmesi sebebiyle Azize Euphemia'nın eşyaları bu kiliseye taşınır. Ayrıca bu dönemde kiliseye dört yapı eklenir. Bu

yapılar iki sekizgen ve iki on iki kenardan oluşan mozolelerdir. Bu mozolelerden biri de bu dönemde yıkılmış olan Lausos Sarayı'na uzanmaktadır (Müller-Wiener,2016, s.122). (Şekil 3.15)

8.yy'da bir ara kilise dünyevileştirilir ve kutsal eşyalar Lemnos'a taşınır. İrini tarafından kutsal eşyalar, kilisenin ana salonunun altına gömülüp korkulukla çevrelenir ve templan bölümü eklenerek boyanır. 9.yy. da kilise Kadıköy Metropolitliğinin hâkimiyeti altına girer. 10.yy.'la birlikte saray olarak nitelendirilmez. Hatta bir dönem güvenli olması sebebiyle ahır ve silah deposu olarak kullanılmaya başlanır (Müller-Wiener,2016, s.122).

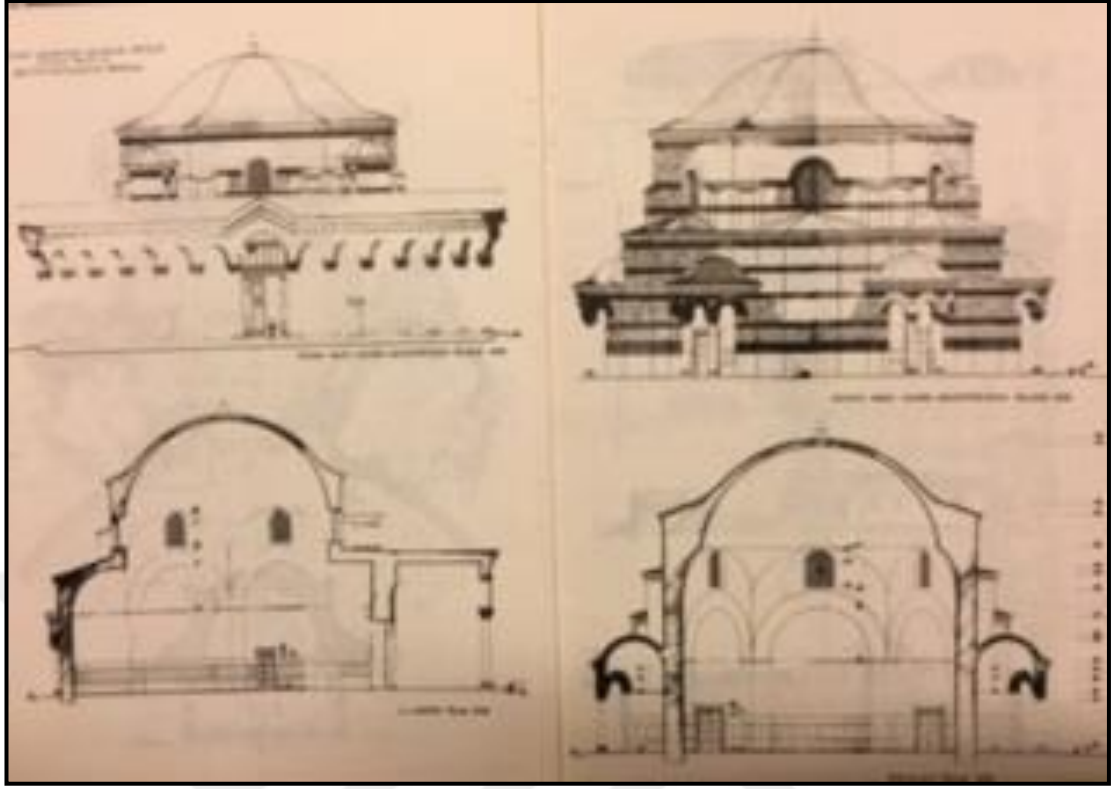
1203 yangınıyla Euphymia Kilisesi de etkilenir. Ayrıca bu dönemde Kilise'nin dış koridorlarına bir mezar nişi inşa edilir. 13.yy. da yapının restorasyonu ve resimlendirilmesi yapılırken, kilise üstü beşik tonozlu mezar yapılarına sahiptir ve ziyaret yeri olarak önemsenmektedir (Müller-Wiener,2016, s.123).

1453'te tarihi yarımada Türklerin eline geçer. Türkler, 16.yy.'da bu tarihi alana saraylar yaptırır. Bunlardan biri de İbrahim Paşa Sarayı'dır. İbrahim Paşa Sarayı Antiokhos Sarayı'nın üzerine inşa edilir ve kilisenin kalıntıları yıkılır. Kutsal kalıntılar ise patrikhanede durmaktadır. 18.yy'da Nuru Osmaniye Camii yapılırken temellerinden çıkan topraklar kilisenin üzerine boşaltılır. Hatta, kiliseden bazı parçalar alınıp inşa faaliyetlerinde kullanılır (Müller-Wiener,2016, s.125).

Şekil 3.16: Hapishane-i umumi kalıntıları
(K: Atasoy N.)

19.yy’da bu araziye küçük evlerle birlikte bir hapishane yapısı inşa edilir; fakat Hapishane yapısı 1939 yılında yıkılmaya yüz tutunca kilise kalıntıları ortaya çıkmaya başlar. M. Schneider ve R. Naumann tarafından arkeolojik kazılar yapılmaya başlanır. Bu kazılar 1950-1952 yılında Adliye Sarayı’nın inşasıyla birlikte R. Duyuran tarafından devam ettirilir (Müller-Wiener,2016, s.125). (Şekil 3.16)

Şekil 3.17: Kilise'nin Kesitleri (K: Yazıcıoğlu M.L.)

Yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda yapıların rölevelleri alınır. Kazı sonrası buluntulardan vaziyet planı tam olarak belirgindir. Adliye Sarayı'na yönelen kapının 6 m yüksekliğine kadar ayakta olduğu görülür ve bu sebeple sadece bu kısmın kesiti geri kalan kısımların kuş bakışı görünüşü çizilir. Ayrıca, yapının yaklaşık 1,5 m büyük bloklar, üstüne 9 sıra tuğla ve sonra tekrar 80 cm kabayonu taş, en son olarak da 5 sıra tuğlayla inşa edildiği görülür, yani yapım tekniği de belirgindir. Bununla birlikte buluntulardan rahip oturma yerlerinin ve döşemelerin hala var olduğu görülmektedir (Yazıcıoğlu, 1986).

3.3.2. Adliye Sarayı'nın İnşa Süreci

Şekil 3.18: Günümüzde İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Türk İslam Eserleri Müzesi ve Tapu Kadastro Müdürlüğü (K: Url-9)

Günümüzde Türk İslam Eserleri Müzesi olarak adlandırılan yapı, konum olarak Fatih İlçesinin Sultanahmet Meydanı'nda, Pargalı İbrahim Paşa Sarayı'nın arkasında yer almaktadır. (Şekil 3.18) Baya çalkantılı bir süreçte inşası gerçekleşir. Bu önemli yapının inşasında gerçekleşen olaylar kronolojik açıdan şu şekilde sıralanabilir: Darülfünun Binası'nın (Eski Adliye Sarayı'nın) yanması üzerine yapılacak Adliye Binası için yer aranır ve ilk önce Sultanahmet Eski Cezaevi'nin yeri düşünülür; fakat bilinmeyen bir sebeple buradan vazgeçilir. Daha sonra İbrahim Paşa Sarayı'nın tamamen yıkılması ve yerine Adliye'nin inşası düşünülür; ancak bu düşünce de tartışmalara sebep olur. Son karar olarak; İbrahim Paşa Sarayının bir kısmının da yer aldığı alan Yeni Adliye Sarayı'nın yeri olarak belirlenir. Daha sonra Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından Adliye Sarayı için yarışma düzenlenir (Tanju ve Tanyeli, 2009, s.244-249).

Adliye Sarayı için düzenlenen yarışmayı Sedat Hakkı Eldem ve Emin Onat kazanır; fakat tasarlanan yapının sadece bir bloğu inşa edilir, tamamlanamaz. Sebebi,

Adliye Binası için kazılan yerde Hipodrom kalıntılarının çıkmasıdır. Arkeolojik kazılarla ve buluntularla birlikte olaya, devletin birçok merciisi katılır ve birçok kurul kararı alınır. Kurul kararı gereğince; bulunan kalıntılara saygı duyulması, korunması ve inşaatın durdurulması gerektiği ifade edilir (Tanju ve Tanyeli, 2009, s.244-249).

Farklı tarihlerde alınan kurul kararlarını incelendiğinde; 8.11.1965'te toplanan kurulda, Hipodromun amfi kademelerinin inşaatın dışında kalması ve St.Öfemi topluluğunun bina altında kalan kısmının muhafaza edilerek teşhirin sağlanması ve belirlenen kısımların da tadil edilmesi şartıyla inşasında bir sakınca olmadığına karar verilir. Bu kararlar doğrultusunda tadilatı yapılan projenin gerekli metrekaresi yeterli olmadığına, Ağır Ceza Bloğu'na kat ilave edilebileceği kararlaştırılır. Kurulun Karar Mercii'nde seçilen projenin mimarı Sedat Hakkı Eldem de vardır; buna rağmen alınan karar uygulanmaz. Kurul Başkanı Orhan Alsaç imzalı yazı, Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu'na, İstanbul Belediye Başkanlığı'na ve İmar ve İskân Bakanlığı Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü'ne soru yöneltir ve Adliye Sarayı için belirlenen yerin sakıncalı olup olmadığı kararının alınmasına öncülük olur (Tanju ve Tanyeli, 2009, s.244-249).

9 Mayıs 1978'te alınan karar gereğince; Eldem'in yapmış olduğu iki teklif incelenerek, yapının günümüz anlayışına uygun projelendirme ile tamamlanması gerektiği belirtilir. Bununla birlikte, binaların ayaklar üzerine alınması, zemin üstündeki kalıntıların serbest bırakılarak arkeolojik park olarak tasarımı, yola dik bloklarda uzatma yapılabileceği ve kat sayısının bir kat arttırılabileceği beyan edilir. Alınan kararlarla 1963 kararına da riayet edilmektedir (Tanju ve Tanyeli, 2009, s.244-249).

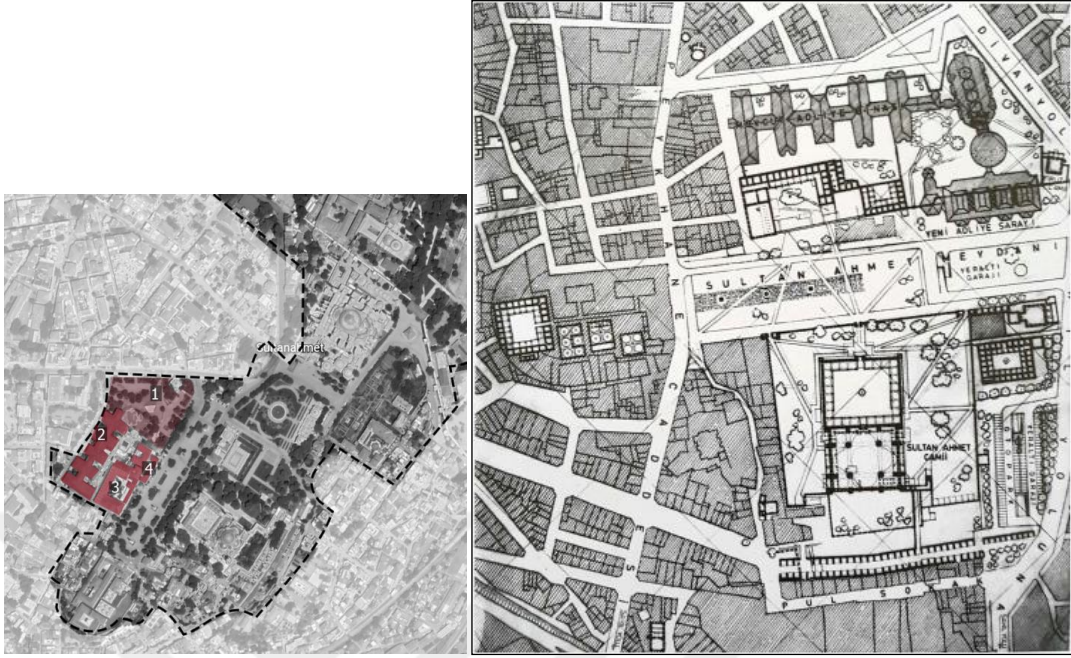
23 Haziran 1978'te de, Cumhuriyet Savcılığı'nın başvurusunu değerlendirmek için özel bir heyet oluşturulur, heyette kimlerin bulunduğu karışıktır. Kurulda; arkeolojik parkın yapılma fikri desteklenir ve arkeolojik kalıntılara yön, aks açısından statik bir çözümleme getirilerek yeni inşaatı izin verilebileceği kararlaştırılır. Kurula katılmayanların da kararları değerlendirmesi için 30 Haziran'da tekrar toplanma kararı alınır. Toplantı sonucunda, Sayın Eldem'in iki teklifinin incelendiği, kolonlar üzerine yapılan ikinci bloğun arkeolojik araştırmalara da engel olmayacağı, kalıntıların bulunduğu kısmın arkeolojik park olarak tasarlandığı ve iki adliye büro girişinin de uygun yerlerde planlandığı kararı alınmıştır (Tanju ve Tanyeli, 2009, s.244-249).

Baro Adliye Sarayı inşaatının devamı için Şehircilik Enstitüsü'ne bazı soruların olduğu bir metin iletir ve iletilen metnin cevabını Enstitü şu şekilde verir: Adliye Sarayı'nın şehrin en önemli binalarından biri olması, şehrin önemli ve değişmeyen bir konumunda yer almasını gerektirir. Bununla birlikte, bu yerin trafik açısından sıkıntılı olmaması ve insanların kolayca ulaşabileceği bir noktada olması tercih edilir. Bu sebeplerle, Sultanahmet Meydanı'na yakın ve Divan yolunun bitişiğindeki mevcut yer doğru bir seçimdir. Ayrıca mevcut durumda yarım kalan inşaa faaliyetleri bu önemli ve tarihi meydana çirkin bir görüntüye sebep olmaktadır, bir an önce projenin tamamlanması gerekir (Tanju ve Tanyeli, 2009, s.244-249).

Kurul kararları incelendiğinde, her kurulda farklı kişilerin imza attığı görülür. Kurul üyelerindeki değişiklik, alınan kararlarda merkezi idarenin görüşünün büyük etkisi olduğunu gösterir. Devlet yapılarının inşasında, bürokratik hiyerarşi etkisiyle kararlar alınır. Kurul sadece arkeolojik kalıntılarda mümkün olanların korunması açısından etki göstermektedir (Tanju ve Tanyeli, 2009, s.244-249). Özetle; Adliye Binası'nın inşası kolayca gerçekleşmez ve farklı disiplinlerin tartışmalarıyla bir karara bağlanır.

Emin Onat'ın ölümünden sonra tamamlanması gündeme gelen kompleks ile ilgili süreci, Edhem Eldem arşivinde bulunan bir grup belge üzerinden özetlemek hem Sedat Hakkı Eldem'in farklı toplumsal personaları olan mimar, akademisyen, koruma kurulu üyesi ve tarihçi formasyonlarının birbirleri ile nasıl tehlikeli bir karışıma dönüşebildiğini göstermesi açısından, hem de Eldem'in, bu toplumsal rolleri oynayan diğer özneler ile birlikte oluşturduğu toplumsal grubun tarih, mimarlık ve kent ile 1960'lı ve 70'li yıllardaki ilişkilenme biçimini anlamak açısından anlamlı olabilir (Tanju ve Tanyeli, 2009,s.244-249).

3.3.3. Adliye Sarayı'nın Mimarisi

Şekil 3.19: 2 no'lu yapı, İstanbul Adliye Binası 1948, Sedat Hakkı Eldem ve Emin Onat Tasarımı (K: Bozdoğan S.)

Yapının mimarları Sedat Hakkı Eldem ve Emin Onat, Adliye Sarayı için zemin seviyesinin altında bir kat ve zemin seviyesinin üzerinde dört kat olmak üzere beş katlı iki blok tasarlar.

Adliye Sarayının tasarımı ve inşası Sedat Hakkı Eldem'in kariyerinde önemli bir yer tutar. Yarışma kapsamında yayınlanan metinde, tasarlanacak Adliye Binası'nın Cumhuriyet devrinin ölmez bir abidesi olması gerektiği vurgular. Eldem bu yapının tasarımında o döneme kadar ki tasarım anlayışından farklı bir tarzı benimser. Tasarımında uluslararası rasyonalizm akımının savunduğu fonksiyonel, yalın bir mimari anlayış hakimdir. Yapının iç mekânı için koridorlar(sokaklar) ve bu koridorlara saplanan dik ofis blokları tasarlar. Blokların arasında açık avlular oluşturur. Bir eksen boyunca tekrarlanan bloklar güçlü bir düzen duygusu yaratmaktadır. (Şekil 3.19) Bununla birlikte tarihi bina işlevselliği, modülerliğiyle her ne kadar uluslararası akımın etkisinde olsa da, Eldem'in uzun saçaklar, düşey pencere oranları ve yüksek revaklar gibi mimari bileşenlerini de projeye eklemlemesi yapının

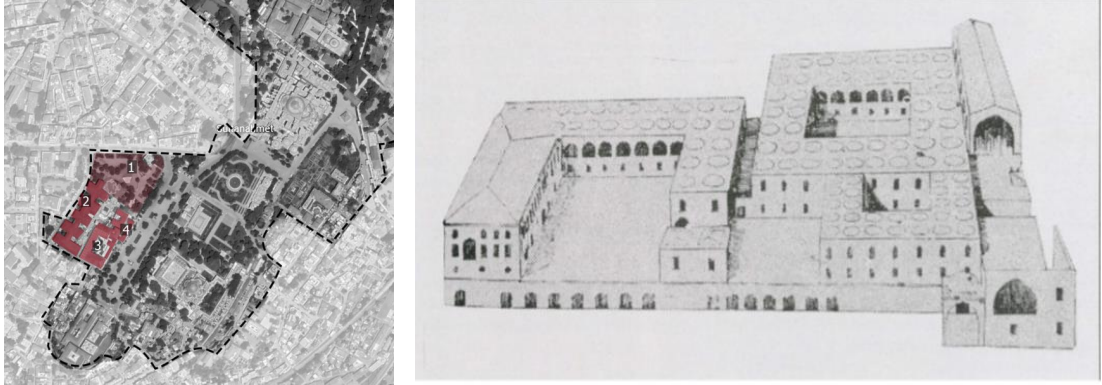
tarihsel bir canlandırma olduğuna işaret eder (Google Arts&Culture, Sedat Hakkı Eldem'i Anlatmak).

3.4. TÜRK İSLAM SANATLARI MÜZESİ

İbrahim Paşa Sarayı'nın müzeye dönüşümü, tarihi yapıların müze olarak işlevlendirilmesine anlamlı ve yararlı bir örnektir. Avrupa'nın köklerini aramak amacıyla yaptığı araştırmalarda bulduğu eserleri yağmalamaları ve gözlerini İslam eserlerine dikmeleri sebebiyle Osmanlı sıkıntılı dönemine aldırmadan kültürel ve tarihi eserleri korumak ve sergilemek amacıyla müze yeri arayışlarına girer. Müze yeri olarak ilk Süleymaniye Külliyesi İmarethanesi seçilse de eserlerin fazlalığı sebebiyle tekrar yer aranır.

İbrahim Paşa Sarayı tarihi bir öneme sahiptir ve farklı birçok amaçla kullanılır. Saray yapısı bu dönemde atıl haldedir. Bu sebeple hem eseri restore edip geleceğe taşımak, hem de işlevlendirirken zarar vermemek ve kültürel, tarihi eserleri sergilemek için müze işlevi uygun görülür (Sunter ve Nuhoglu, 2016).

3.4.1. İbrahim Paşa Sarayı

Şekil 3.20 :3 no'lu yapı, İbrahim Paşa Sarayı'nın Mimar Sedat Çetintaş tarafından çizilmiş kuşbakışı görünümü

İbrahim Paşa Sarayı günümüze kadar kalan tek vezir sarayıdır ve vezir saraylarının en büyüğü olmasından dolayı önemli bir yapıdır (Atasoy, 2012; Sinanlar, 2005). Bizans döneminde Hipodrom, Osmanlı döneminde At Meydanı ve günümüzde Sultanahmet Meydanı adıyla bilinen alanda yer almaktadır. (Şekil 3.20)

avlude kıyafet müzesi olarak kullanılan bir girinti de görülmektedir; fakat bu müze yanar ve yerine Defterdar Sarayı yapılır (Sunter ve Nuhoğlu,2016, s.2424).

1908’de birinci avluyla bağlantılı Tapu ve Kadastro Binası inşa edilir. Son dönemlerde yapının bölümleri Maliye Evrak Hazinesi, Kolordu Anbarı, Genel Hapishane gibi farklı işlevlerle kullanılır. Adalet Sarayı yapılırken Saray’ın dördüncü avlusu yıkılır ve meydana yönelen bölüm askerlik şubesi olarak hizmet verir. Askerlik şubesi, 1965 yılıyla birlikte restore edilir ve 1983 yılında restorasyonu tamamlanarak Türk ve İslam Eserleri Müzesi’nin kullanımına sunulur (Sunter ve Nuhoğlu,2016, s.2424). (Şekil 3.22)

Şekil 3.22: İbrahim Paşa Sarayı, yanında Tapu Kadastro Müdürlüğü ve arkasında İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü (K: Atatürk Kitaplığı)

Osmanlı’nın son müzesi olan Türk ve İslam Eserleri Müzesi’nin inşası, ekonomik olarak sıkıntılı bir döneme denk gelir; fakat Müze’nin inşası zorunludur. “Öyle ki Avrupa, kökenlerini araştırmak amaçlı bu bölgelere yönelmektedir ve araştırmalar sonucunda bulduklarını kendi ülkelerine götürmeyi hak görmektedirler (Shaw W., 2004)”. Avrupa’nın İslam Eserlerini de esas alan ilgisiyle birlikte, kurulan

müzedde İslam seksisyonu oluşturulur ve daha sonra bu eserler Çinili Köşk'e taşınır (Sunter ve Nuhoğlu,2016, s.2425).

Müzedde sergilenen en önemli eserler; halılar ve el yazmalarıdır. 2012'ye kadar aynı teşhirle sergilenen eserler, iki yıl restorasyon çalışmasıyla 2014'te yeni teşhirle sergiye açılır. Teşhir edilen eserler arasında hipodrom kalıntıları da yer almaktadır. Müzedde sergilenen bu kalıntılar, tarihi atmosferi yakalamayı sağlamakta ve hipodrom duvarı üzerine inşa edilen bu sarayın geçmişini hatırlatmaktadır (Sunter ve Nuhoğlu,2016, s.2430).

Çizelge 3.3: Şekil 3.12' de gösterilen 1 no'lu arsanın ve yapıların tarihsel dönüşümü

YY	ARAZİDE YER ALANLAR	KULLANIŞI
5.YY	Lausos Sarayı	Saray
	Antiokhos Sarayı	Saray
6.YY	Antiokhos Sarayına Euphemia kilisesi eklenir.	Saray + kilise
7.YY	Mozole yapılır	Kilise + dua yeri
8.YY	Kiliseye templon eklenir	Kilise + dua yeri
13.YY	Dış koridorlara mezar nişi	Ziyaret yeri
16.YY	İbrahim Paşa Sarayı	Özel konut
18.YY	Nuru Osmaniye Camii İnşası' nda bölgenin üzerine toprak dökülür. Kilisenin kalıntıları inşaat eylemlerinde kullanılır.	Kalıntıların başka yapılarda kullanılması
19.YY	Hapishane Yapısı	Kamu yapısı
	Saray kalıntıları	Özel konut
	İbrahim Paşa Sarayı	Kamu yapısı
	Adliye Sarayı	Kamu yapısı
20.YY	İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü	Kamu yapısı
	Türk İslam Sanatları Müzesi	Kültürel yapı
	Saray kalıntıları	Arkeolojik kalıntı

*Tez kapsamında ilgili konuda yapılan literatür çalışmalarından üretilmiştir.

3.5. AYASOFYA MÜZESİ

Ayasofya, 4.yy'da inşa edilen ve hala ayakta kalabilen tahminen tek yapıdır. Ziyaretçi sayısının bazı zamanlar günde 14.000'e ulaştığı bilinmektedir. 4.yy'dan beri hiç değişmeyen bir değere sahip kutsal addedilen bir semboldür. Yüzyıllardır değişmeyen önemi ve değeri, Tarihi Yarımada'daki konumu, ibadet mekânı olarak kullanımı, simgesel bir sembol ve anlam içermesi sebebiyledir.

Kilise olarak inşa edilen, Fetih (1453) ile Camii'ye dönüştürülen ve 1934 yılından itibaren müzeye dönüştürülen yapı, 24 Temmuz 2020 itibarıyla camiye dönüştürülür ve ibadete açılır. Yani inşa edildiğinden beri birçok defa yeniden inşa ve tadilat süreci geçiren yapı önemini hiçbir zaman kaybetmez. Bizans mimarisinde kubbe formunun ilk görüldüğü yapılardandır ve II. Constantinus döneminde geçilebilecek geniş açıklık oranının en yüksek olduğu yapıdır. Yapı için birçok efsanevi hikâyeler yazılır ve söylenir. Dönemindeki yapım tekniğiyle büyüleyici görülür ve yapıyı Tanrı'nın inşa ettiği düşünülür (Müller-Weiner, 2016, s.84).

3.5.1. Ayasofya'nın Tarihsel Süreçteki Dönüşümü

“İlk inşa edildiğinde Megale Ekklesia (Büyük Kilise) olarak adlandırılır” (Erdoğan, 2012). Ayasofya'nın ilk inşasının 4.yy.'da olduğu rivayet edilmektedir.

Kilisenin I. Constantinus tarafından inşa edildiği düşünülmektedir ve II. Constantinus tarafından yapımı tamamlanır. Yapı 4.yüzyılın yarısında deprem ve daha sonra Aranların kundaklamalarından zarar görür. Yapının planı hakkında kesin bilgilere ulaşılamamakla birlikte uzun bir yapı olduğu rivayet edilmektedir. Tek kesin bilgi Psikoposluk Sarayı'nın, kilisenin güneybatısında olduğudur (Müller-Weiner, 2016, s.84).

5.yy.'dan itibaren Sofia olarak adlandırılan kilise, bu adını hristiyan üçlemesinin ikinci ögesi olan Theia Sophia yani Kutsal Hikmet' den almaktadır (Erdoğan, 2012, s.2).

“Üstü ahşap çatılı basilikal planlı bir yapıya sahip olduğu düşünülen ilk yapının fazla uzun ömürlü olmadığı görülmektedir. Konstantinopolis patriği İoannes Khrysostomos ile İmparator Arakadios arasında çıkan anlaşmazlık sebebiyle sürgün edilen patriği destekleyen halk, ayaklanma çıkarmıştır” (Erdoğan, 2012). Keşişler tarafından patrikhane ve senato binası kısa süre içinde ele geçirilir. Bununla birlikte

ardından çıkan bir yangınla kilise harap hale gelir. Arkadios tarafından yapının inşası başlanır; fakat II. Theodosios tarafından bitirilir ve kutsanır (Müller-Wiener,2016, s.85).

Yapı sütunlu bir avluya sahip beş nefli bir bazilikadır. Yapının doğusunda Skeuphylakion (Hazine Alanı), bitişiğinde ise Olimpiyas Manastırı, Aziz Nikolaus Kilisesi ve sadece zemin katı görülen yuvarlak küçük yapılar vardır (Müller-Wiener,2016, s.85).

1935 yılında yapılan kazı çalışmaları sonucunda yapının girişinde yer aldığı tahmin edilen, üzerinde kuzu kabartmalarının olduğu frizler bulunur (Erdoğan,2012, s.2).

6.yy.'da Nika İsyanıyla yıkılan kilise İmparator I. Iustinianos'un kararlılığıyla ve önceki hallerinden daha güzel bir yapı yapma isteğiyle tekrardan inşa ettirilir. Yapının inşasında ünlü mimarlar ve bilim adamları çalışır. Yıkıntılar tesviye edilir, iyi durumda olanlar yeni yapıya eklenir. Günümüzdeki Ayasofya, bu dönemde inşa edilen kilisedir.

3.5.2. Ayasofya'nın Mimarisi ve Günümüze Kadar Geçirdiği Onarımlar

Önceden ahşap çatıyla örtülen yapı, Ayios Polieuktos Kilisesi örnek alınarak kubbeyle kapatılmaya karar verilir; fakat örnek alınan kiliseden çok daha büyük bir kubbe gerekmektedir. Bu amaçla kubbe, dört büyük payeyle taşınır ve kuzeybatı, güneydoğu yönlerinden yarım kubbelerle desteklenir. Uzun kenarları ise basık kemerlerle taşınır. Kubbe, narteksler, nefler ve galeri tarafından çevrelenir. Kubbenin olduğu mekânın su tesisleriyle bağlantısı olduğu düşünülmektedir (Müller-Wiener,2016, s.86).

Yapı köşelerde rampalara sahiptir. İmparatorluk Sarayı'na sütunlu bir girişle bağlanan bir bölge güneyde yer almaktadır. Güneybatı kısmında ise bir vaftizhane yer almaktadır ve daha sonra burası türbe işlevi görecektir (Wiener-Müller,2016, s.87). Yapı nartheks ve apsis dışında yaklaşık 74 metre uzunlukta, 70 genişliğindedir (Erdoğan E.G, 2012).

Yapının inşası için yerel yapı taşları, tuğlalar ve Marmara adasından gelen mermerler ayrıca İmparatorluğun farklı yerlerinden; Zeus Tapınağından, Mısır'dan, Thessalien' den sütunlar getirilir. Yapı için sınırsız malzeme tanınır ve yoğun

çalışmayla yapı 5 yılda bitirilir. Bununla birlikte Patrikhane, vaftizhane ve Augusteion gibi yapılar da bu dönemde inşa edilir (Müller-Wiener,2016, s.16).

6.yüzyılın sonuna doğru deprem meydana gelir ve yapının kubbesi çöker. Çökme kubbenin yapısından kaynaklanmaktadır. Basık bir kubbeye sahip olan kilise, depremden kaynaklı sıkışma ve kubbe ayaklarının deforme olması sebebiyle çöker. Daha sonra Genç İsidoros yönetiminde yapı tamir ettirilir. Pandantifler yan kemerlerle desteklenerek taşıma gücü artırılır. Yapı hafifletilerek, yükseltilir (Müller-Wiener,2016, s.16).

Yapılan açılışta Ayasofya'nın güzelliğini gören Paulos Silentarios manzum destan yazacak ve bu destanlaşan yapının mimarisi hakkında detaylı bir bilgi verecektir (Erdoğan,2012, s.3).

II. Iustinos (565-578) döneminde yapı, mozaiklerin İncil'den sahneleriyle bezenir. Günümüzde bu döneme ait kalıntılara az da olsa rastlanır. 7.yy.'da I. Thomas kendi adıyla kiliseye geçitlerle bağlanan ve çok katlı, kubbeli bir yapı inşa ettirir. 8.yy.'da yapıya çok zarar vermeyen bir deprem yaşanır. İkonakırıcılık düşüncesinin hâkim olduğu bu dönemde yapıdaki bazı mozaikler kapatılır, bazıları ise kaldırılır. Dönemin sonuna doğru kilisenin Thomaties yapısı ve kütüphanesi yanar. 9.yy.'ın sonlarına doğru ikonakırıcılık dönemi son bulur. Yapı, düzenli bir şekilde mozaiklerle, süslemelerle donatılır. Dış narteksin önündeki payandalar inşa edilir. Bu yüzyılın sonlarına doğru da yapının mozaikle donatımı devam eder. Bu dönemde de bir yangın meydana gelir ve mum dükkânları, Augusteion ve atrium arasındaki patrikhane sarayı harap olur (Wiener-Müller,2016, s.87).

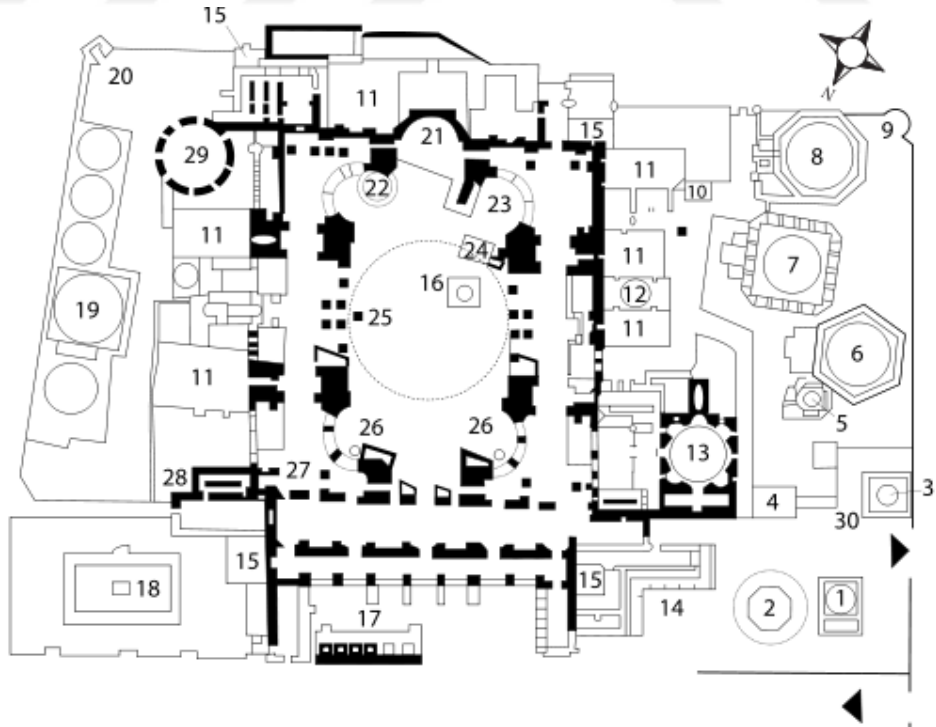
10.yy.'ın sonuna doğru şiddetli bir deprem yaşanır ve kubbe tekrar deforme olur, hatta bazı parçaları düşer. Kapsamlı bir restorasyon çalışmasına başlanır, kubbenin kaburgası yenilenir ve kemerlerle desteklenir, ayrıca bu yapı bileşenlerinin süslemeleri hazırlanır. Depremden sonra restorasyon çalışmaları sebebiyle beş yıl kapalı kalır ve çalışmaların bitimiyle beş yıl sonra tekrar açılır. Ayasofya, Bizans dünyasının sahip olduğu en büyük kilise olması sebebiyle törenlere ev sahipliği yapmaktadır.11.yy.'da da iç kısımda süslemelere, mozaikle bezemelere devam edilir. Dönemin sonlarına doğru Kommenos'un başkanlığında konsil toplanır ve konsilde alınan kararlar mermer levhalara yazılarak, girişe konulur. Bu mermer levhalar daha sonra Sultan Süleyman Türbesi' nde saçak olarak kullanılır.1960 yılında bu mermer

levhanın bir kısmının alçıyla kopyaları alınır ve levhalar eski yerlerine yerleştirilir (Wiener-Müller,2016, s.88).

13.yy.'ın başında ünlü Latin İstilasası yaşanır ve kilise yağmalanır. Yine bu dönemde papazların karşı çıkmalarına rağmen kilise Venedikli din adamlarının yeri olur. Latin dönemiyle birlikte kilisenin içi yeniden dizayn edilir. Payandaların üzerindeki kulelerin de bu dönem inşa edildiği düşünülür. Bu dönemin ikinci yarısında tekrar Bizanslıların eline geçen kent, Ortodoksların adetlerine göre tekrar dizayn edilir. Yapıya, altar, ambo ve solea eklenir. Civarındaki binalar, Milion Anıtı ve Augusteion kiliseye tesis edilir (Wiener-Müller,2016, s.89).

14.yy'da ise kilisenin uzun yönündeki payandalar yaptırılır. Bu dönemin sonlarına doğru deprem felaketi yaşanır ve yapının kubbesi tekrar büyük zarar görür. Kubbelerde yarıklar oluşur ve zorunlu olarak onarılması gereken alanlarda onarım çalışmaları yapılır (Wiener-Müller,2016, s.89)

15.yy.'da batılı seyyahlar Ayasofya'nın harap durumundan bahseder. Bu rivayetlerle, Yapı'nın etrafının harabelerle dolu olduğu ve kapılarının düştüğü anlaşılır.

Şekil 3.23: Ayasofya'nın zemin planı (K:wikipedi)

Ayasofya'nın zemin planında yer alan birimler şu şekilde sıralanır:

1. Sıbyan mektebi, 2. Şadırvan, 3. Muvakkithane, 4. Mütevelliler dairesi, 5. Şehzadeler Türbesi, 6. III. Murad Türbesi, 7. II. Selim Türbesi, 8. III. Mehmet Türbesi, 9. Sebil, 10. Mermer sarnıç, 11. Türk payanda duvarları, 12. Kütüphane, 13. Vaftizhane (günümüzde Sultan Mustafa ve Sultan İbrahim Türbesi), 14. Sebil, 15. Minareler, 16. Omphalion, 17. İkinci Ayasofya kalıntıları, 18. Ayasofya Medresesi (günümüzde mevcut değildir), 19. Ayasofya İmaret (günümüzde mevcut değildir), 20. İmaret Kapısı, 21. Mihrap, 22. Hünkar mahfili, 23. Minber, 24. Müezzin mahfili, 25. IV. Murad'ın yaptırdığı mermer kürsü, 26. Bergama'dan getirilen küpler, 27. Terleyen sütun, 28. Üst kata çıkış rampası, 29. Alt kata iniş rampası, 30. Hazine dairesi (K: vikipedi)

Fetihle birlikte Ayasofya Kilisesi, Ayasofya Camii' ye dönüştürülür. Dualarla açılarak müslümanların ibadet yeri olarak kullanılır. Kentin ana camisi olarak ilan edilen yapının iç mekânı, bezemelerle, süslemelerle ve sıvayla kaplanır, resimler kaldırılır. Camii'nin yanına medrese inşa edilir. Fetihden sonra da yapı önemsenir ve korunma gerekliliği düşünülür, bu sebeple Ayasofya Camii'ne bazı yapılar vakfedilir. Camii'de bulunan en önemli mimari bileşenlerden biri olan minare, yapının Camii olarak ilanından sonra, merdiven kulesinin güneybatı köşesine inşa edilir. II.Bayezid zamanında bu minarenin tam çaprazına yani yapının kuzeydoğu köşesine inşa edilir (Wiener-Müller,2016, s.91).

16.yy. başlarında minarelerden biri depremde yıkılır. Bu yüzyılın sonunda yapının sadece doğu ve batı köşelerinde minare olduğu görülür. Sultan II. Selim zamanında Mimar Sinan'a Ayasofya'yı restore etme görevi verilir. Öncelikle yapının bitişiğinde payandalar arasında bulunan bazı yapıları yıktırır ve yapının 24m yakınına inşa faaliyetleri yasaklanır. Eski minareler yıktırılarak yenileri inşa edilir ve payandaların üstleri kaplanır (Wiener-Müller,2016, s.91).

Sultan III. Murad döneminde iki yeni minare eklenir. Altın alem, kubbe üzerine yapılır. Kilisenin güney köşesindeki Patrikhane yıkılarak yerine II.Selim için türbe yapılır. III. Murad döneminde altıgen bir türbe mimar Davut Ağa tarafından yapılır. Bu türbede Safiye Sultan, şehzade ve hanım sultan gömülür. Camii'nin içinde ve bitişiğindeki medresede 16.yy'ın sonuna doğru küçük çapta inşa çalışmaları olur (Wiener-Müller,2016, s.91).

17.yy.'da birçok onarım, kurşun damlar, kapılar ve iç dekorasyon ilgili çalışmalar devam eder. Camii'nin yanına I. Ahmed için türbe yaptırılır, Sultan I.Mustafa için vaftizhane türbeye çevrilir. Güney köşesine sınır oluşturacak şekilde sebil yaptırılır. Aynı zamanda Sultan IV. Murad zamanında ise Camii içine Kur'an Süreleri, ilk halife adları yazdırılır ve mermerden yeni bir kürsü yaptırılır.18.yy.'da Mahfil-i Hümayun (Padişahların namaz kılması için alan) yaptırılır. Dönemin başlarında Camii içinde açık kalan mozaikler kapatılır. Mozaiklerin kapanması çok eleştirilse de müzeye çevrildiği dönemlerde yapılan restorasyon çalışmalarıyla mozaikleri gizlemenin faydaları görülür. Çünkü; bazı Camii içindeki görevlilerin, mozaikleri, yurt dışından gelen ve bu taşlara mucizevi anlamlar yükleyen insanlara sattığı görülür (Wiener-Müller,2016, s.93).

Şekil 3.24: 19.yy.'da Ayasofya Külliyesi
(K: Ahunbay Z.)

Sultan I. Mahmut Döneminde Camii' ye külliye mantığıyla yaklaşılır. Ön avluya şadırvan, güney kısmına kütüphane, kuzey sınırına imaret, dış avluya okul ve çeşme inşa ettirilir. Bu dönemin sonlarına doğru yapı bakımsız kalır ve bu dönemlerde

meydana gelen depremden zarar görmeyen yapı bakımsızlıktan zarar görür (Wiener Müller,2016, s.93). (Şekil 3.24)

19.yy.'da yapı araştırılmaya başlanır. Sultan Abdülmecid döneminde din adamlarının karşı çıkmasına rağmen yapı onarılır, güçlendirme çalışmaları yapılır, eski mozaiklerin yerleri bulunur, onarımlar yapılır ve tekrar kapatılır. Muvakkithane eklenir ve minareler aynı yükseklikte olacak şekilde onarılır. İlk defa W. Salzenberg tarafından yapının içi ve dışı görüntülenir (Müller-Wiener,2016, s.93).

Korumanın ilk adımı sistematik belgelendirmenin, röleve ve restorasyon çalışmalarının ilk kez bu dönemde yapıldığına dair bilgiler Gaspare Fossati ve Schuler tarafından belirtilmiştir.

Restorasyonla birlikte sistematik belgeleme çalışmaları 19. yüzyıla, Sultan Abdülmecit dönemine dayandırılabilir. İtalyan mimarlar Gaspare ve Giuseppe kardeşlerin 1847-1849 yılları arasında, 800 işçi ile içerde ve dışarda çalışarak yaptıkları onarım Ayasofya'nın bugünkü biçimini almasında etkili olmuştur. Fossati onarımı öncesi ve sonrasını gösteren tablolar, yapılan çalışmaların anlaşılmasına yardımcı önemli belgelerdir (Fossati 1980). Bu resimlerden onarımın kapsamı ve niteliği hakkında genel bilgiler edinilmektedir. Ayrıca G. Fossati ayrıntılarla ilgili eskizler, küçük rölöveler çizmiştir (Schlüter 1999). (Şekil 3.25)

Şekil 3.25: Fossati onarımı öncesi
(K: Ahunbay Z.)

Şekil 3.26: Günümüzde Ayasofya

Fossati bu dönemde bütünlük sağlamak için iç mekânın görünümünde uygulamalarda ve taşıyıcı sisteme yönelik müdahalelerde bulunur. İç mekânda sıvalı alanlarda önce araştırmalar yapar, daha sonra kapatılacak mozaiklerin dökülen kısımlarını sıvar ve sarıya boyar. Mozaiklerin üzerlerini stampajla kapatarak mozaik etkisi vermeye ve mekânda bütünlük sağlamaya çalışır (Ahunbay,2017, s.40).(Şekil 3.27)

Şekil 3.27: Ayasofya İç Mekânında Pendentifin Görünümü (K: Ahunbay Z.)

Taşıyıcı sistemi güçlendirmek amacıyla eğri kolonları düz hale getirir, cephesinde kötü bir görünüme sebep olan uçan payandaları kaldırır. Bu ayıklamayla birlikte kubbenin taşınması için kubbenin kaidesine ve kasnak seviyesine demir kuşaklamalar ekletir (Ahunbay,2017, s.40).

Bu dönemin sonuna doğru meydana gelen depremle birlikte Ayasofya’da oluşan hasarlar İstanbul’da çalışan mimar R. D’ Aronco’nun hazırladığı raporla belirtilir ve öneriler getirilir. Raporda belirtilen tespitlere göre, yapının kubbe ayakları ve batı yarım kubbesi tehdit oluşturmaktadır. Ayrıca; kuzeybatı pandantifinde derin çatlak, batı yarım kubbenin eteğindeki pencerede ışınsal çatlak ve kubbe kaburgalarında birçok çatlak mevcuttur. Deprem sonrasında yapının iç mekânı sıvanır; fakat Fossati’nin onarımlarından farkı belirgindir ve 20.yy.’da bu onarım İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı uzmanları tarafından tarihlendirilir (Avşar ve Özil, 2010).

20.yy.’da yapıda sistematik ve arkeolojik çalışmalar devam eder. Yapı Dünya Mirası statüsünde olduğu için sürekli korunması gerekmektedir. Bu çalışmalar Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yapılmaktadır.20.yy.’ın başlarında kütüphane onarılır, diğer onarımlar için planlar yapılır; fakat balkan ve dünya savaşları sebebiyle uygulanamaz.

1932 yılında mozaiklerin üstünün açılması kararı alınır ve 1934’te Camii, müzeye çevrilir. Medrese yıkılır ve kazı çalışmalarıyla Theodosios dönemine ait kalıntılar çıkartılır. Mimar R.L Van Nice anıтта yaklaşık 30 yıl çalışır ve çok kapsamlı, mimari açıdan önemli detaylar sunan belgeleme çalışması yapar (Van Nice 1965 ve 1986).

1943 yılında vaftizhane temizlenir ve büyük vaftiz teknesi ve yağ kapları çıkartılır. Bu dönemde yapının horologionunda, nartekstinde, bekçi odasında kazı çalışmaları ve bahçesinde sondaj çalışmaları yapılır.

Ahunbay (2017), Ayasofya’nın korunması için yürütülen çalışmaları dört başlıkta toplar. Bu başlıklar; taşıyıcı sistem, iç mekânın değerli yüzeylerinin korunması ve sunumu, dış cephelerinin korunması ve sunumu, çatının korunması çalışmalarıdır. Bu çalışmalardan ilki olan taşıyıcı sistemlerle alakalı olarak, deprem performansı konusunda çalışmalar yapılır. Uzman Prof. Ahmet Çakmak ve Prof.

Mustafa Erdik tarafından deprem kayıtlarının izlenmesini sağlayan bilgisayar modeli geliştirilir. (s.40)

1999 depremiyle 2000 yılında UNESCO ve Kültür Bakanlığı tarafından İstanbul'da bir toplantı  zenlenir. Hasar tespitleri ve taşıyıcı sistemiyle alakalı problemler değerlendirilir. Bu toplantıdan sonra Prof. F. Wenzel konu üzerine eğilir, Almanya Bilimsel Araştırma Kurumu'na başvurarak anıtın ayakları ve kubbesinde hasar vermeyen teknikleri inceler ve araştırmalar için iskele kurar (Ahunbay,2017, s.40).

Üç mekânın korunması amacıyla yapılan çalışmalarda, ilk olarak değerli yüzeylerinin korunması gerektiği tespiti yapılır.    mekânın büyüleyici görünmesini sağlayan, ünik eserler olan mozaiklerin temizlenmesi ve bakımının yapılması UNESCO desteğiyle gerçekleştirilir ( zil 2001, Gökçe 2010).

   mek ndaki diğer bir çalışmada, döşemelerde eski dönemde yapılan uygun olmayan onarımlar tespit edilerek, koruma ve onarım amacıyla projeler hazırlanır ve Koruma Kurulu'nda onanarak uygulamaya geçilir. Cephe onarımlarında yapılan çalışmalarda öncelikli olarak, batı cephesinde galeri seviyesindeki mermer levhalar, çatlamış ve taşıyıcı elemanları zayıflamış olduğundan levhaların düşme tehlikesi vardır, sökülmesi istenir. Bununla birlikte, İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Kurulu bu karara karşı çıkararak, uzmanlarının çalışmalarıyla levhaları sağlamlaştırarak yerlerinde tutar (Ahunbay,2017, s.43).

20.yy.'ın sonlarına doğru  imento harcının anıtın cephesine verdiği zarar tespit edilir ve cephenin güneybatı köşesi seçilerek yapının harçtan arındırılması sağlanır. Arındırma çalışmasında geçmiş dönemlerle alakalı bazı bilgiler de edinilir. Denizden taşınan tuzlu, aşındırıcı tuzlar nedeniyle cephe horasan harcıyla sıvanır; fakat sıva üzerinde anıtın geçmişinden izleri gösterilir (Ahunbay,2017, s.43).

Çatının korunmasıyla yapılan çalışmalarda, çatı, kubbeden başlanarak yüksek kottan alt kota doğru kurşun örtü ile yenilenir. Pencerelede betonarme çerçeveler yerine, mermer çerçeveler yerleştirilir (Ahunbay,2017, s.44).

21.yy.'da ise Ayasofya'nın doğu duvarında alt kotta bulunan, Meyyit Kapısı'ndan Hünkâr Mahfeli girişine kadar beton s k lerek alttaki tarihi bilgiler değerlendirilir, sonra üstü kurşun levhalarla kapatılır (Diker, 2010). (şekil 3.28)

Şekil 3.28: Ayasofya'nın Doğu Cephesi
(K: Ahunbay Z.)

2016 yılında Ayasofya'nın camiden müzeye çevrilmesiyle alakalı 1934 tarihli Bakanlar Kurulu kararının iptali için dava açılmıştır. Dava, 10 Temmuz 2020 tarihinde karara bağlanır ve Danıştay kararıyla Cami'ye dönüştürülerek 24 Temmuz da ibadete açılır.

Şekil 3.29: Ayasofya Camii giriş tabelası (K: Url-21)

Ayasofya'daki eserler için yer aranır ve eserlerin Tapu Kadastro Müdürlüğü'ne taşınmasına ve bu yapının müzeye dönüştürülmesine karar verilir.

3.6. MARMARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜK BİNASI

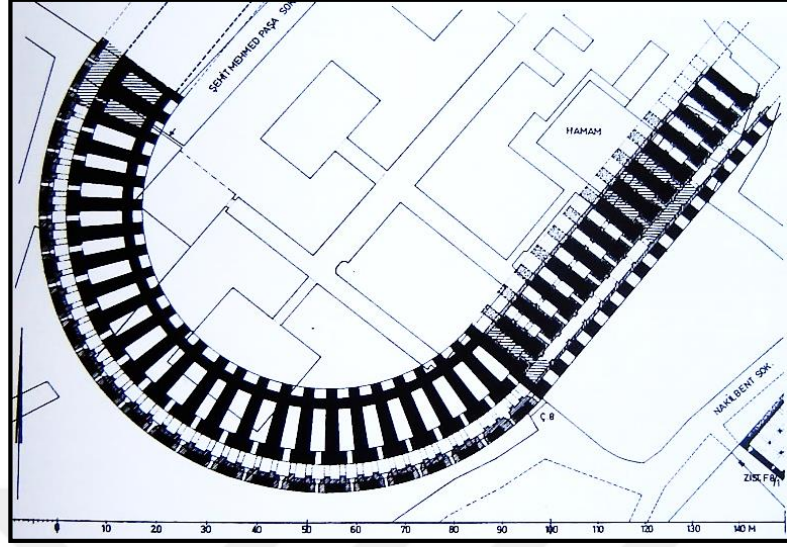

Şekil 3.30: Günümüzde Marmara Üniversite Rektörlüğü
(K: Url-10)

Sultanahmet Meydanı'nın sınırlarını belirleyen, hipodromun sphendore kısmında bulunan bina, yeni bir yapıdır. Farklı dönemleri bir arada yansıtan bir bina olması, meydanı sınırlaması ve uzun bir dönemdir eğitim amaçlı kullanılması sebebiyle önemli bir anıt eserdir. Bununla birlikte, Abdülhamit Dönemi'nde Hamidiye Ticaret Mekteb-i Âlîsî adıyla Müslüman halka ticareti öğretme misyonuyla açılması açısından da tarihi bir değere sahiptir (Özkul, 2018). (Şekil 3.30)

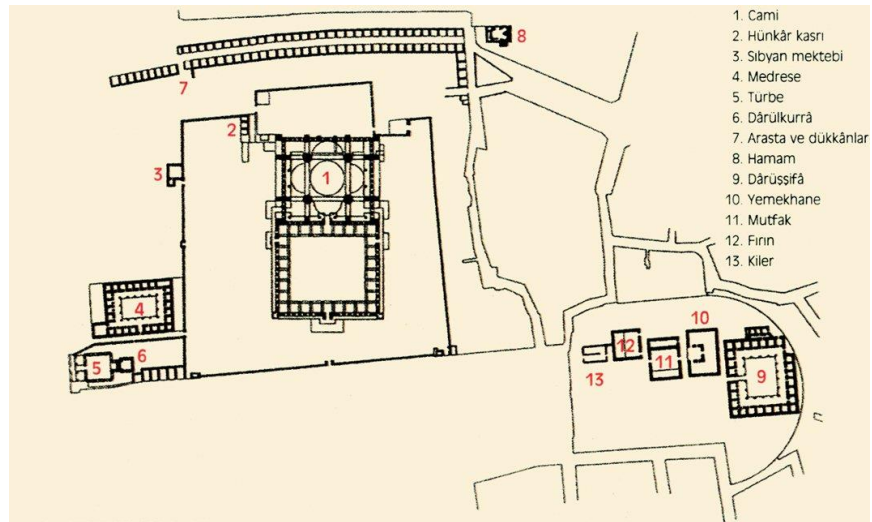
3.6.1. Marmara Üniversitesi Rektörlük Binası'nın Tarihi

Yapının tarihçesini incelendiğinde, yapının konumlandığı alanda Bizans ve Roma dönemlerinde hipodromun sphendore kısmının bulunduğu anlaşılmaktadır. Sphendore kısmı büyük kemerli sütunlarla taşınmaktadır (Taşdemir & Fazlıoğlu, 2015). Yapının alt kotunda, Roma döneminde vahşi hayvanların ve Bizans döneminde ise at, deve gibi hayvanların barınması amacıyla odalar mevcuttur. (Şekil 3.31) Üst kotta ise gösterilerin izlendiği oturma birimleri bulunmaktadır.

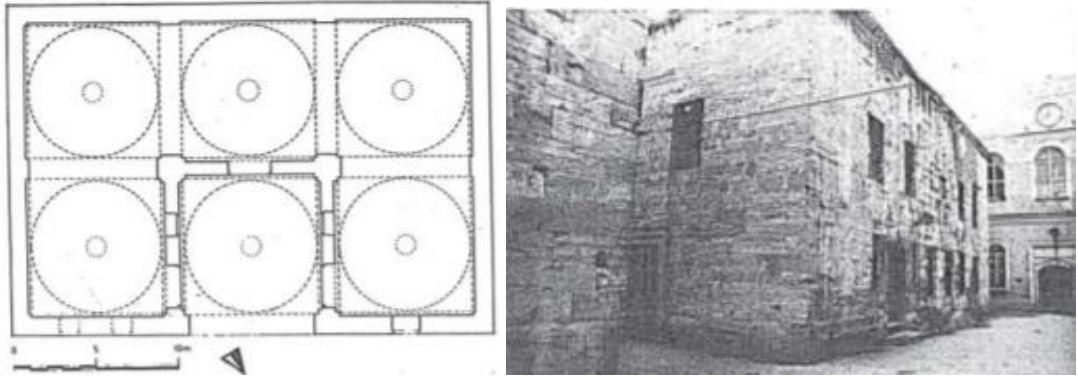

Şekil 3.31:Hipodrom' un Sphendore Kısmı
(K: Müller-Wiener W.)

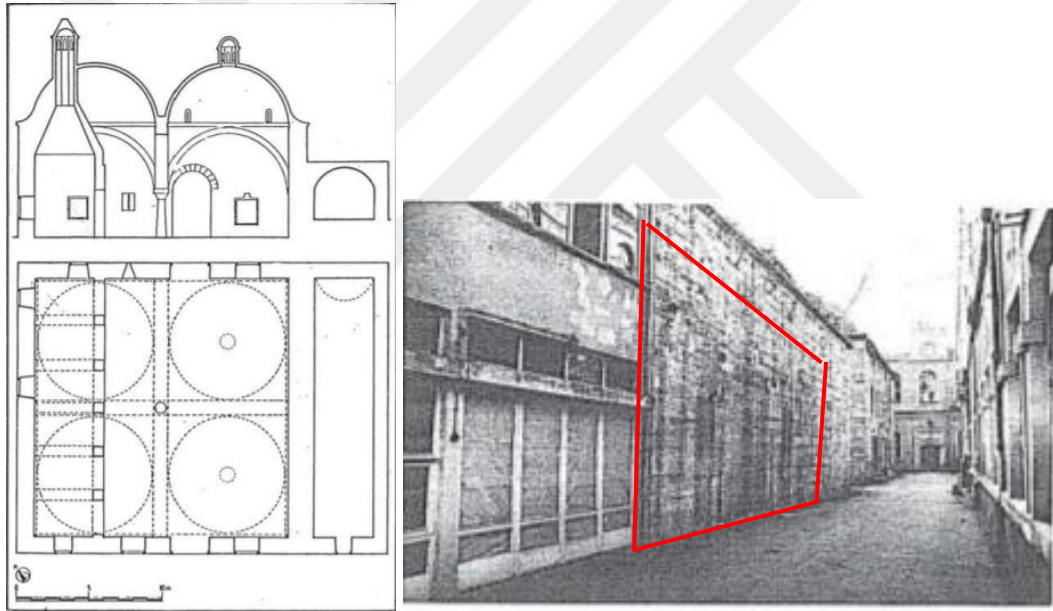
17.yy.'da ise Sultanahmet Külliyesi'nin inşasında külliye'nin fırını, kileri, mutfağı, imareti ve darüşşifa yapısı bu alana inşa edilir. Şekil 3.32'de görülen 9,10,11,12 ve 13 numaralı yapıların dönüştürülmesi ve yeni yapıların ilave edilmesiyle günümüzde bu bölgede Marmara Üniversitesi Rektörlüğü, Sultanahmet Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ve Marmara Üniversitesi Konferans Salonu bulunur.

Şekil 3.32: 17.yüzyılda Meydan'ın güney ucunda inşa edilen külliye yapıları
(K: Url-8)

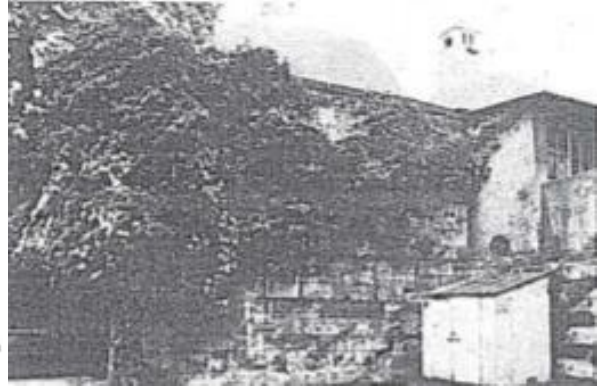
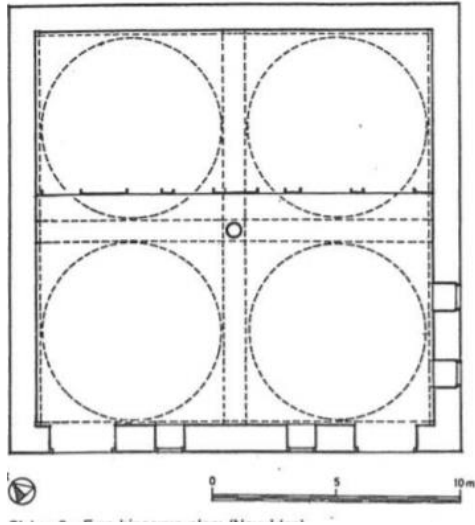

Şekil 3.33: Yemekhane Binası planı ve görünüşü, Şekil 3.32’de 10 numaralı yapı)
(K: Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi)

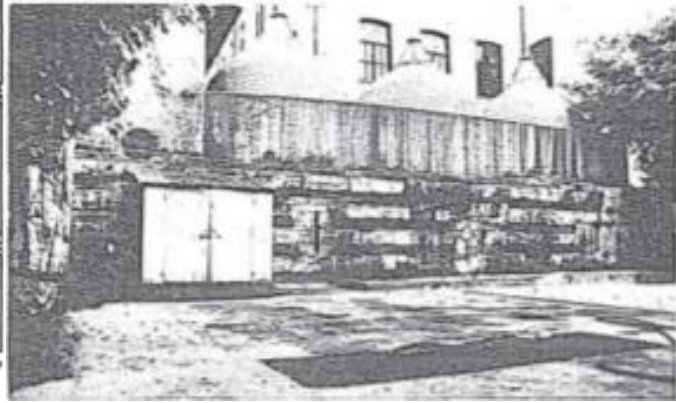
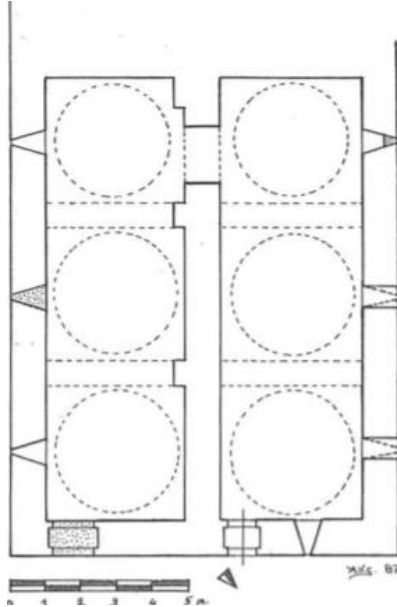
Şekil 3.34: Mutfak Yapısı planı ve görünüşü, Şekil 3.32’de 11 numaralı yapı
(K: Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi)

Sultanahmet Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi bahçesinde yer alan bina, yemekhane ve fırın binaları arasındadır. Kesme taştan inşa edilen bina yuvarlak kemerlerin taşıdığı ve pandantiflerle geçiş sağlanan dört kubbeyle örtülüdür. Kubbe ve pandantiflerde tuğla malzemesi kullanılmıştır. T. Baytin, mutfak yapısının bir dönem kullanılan Kılıçhane binası olduğunu ifade eder (Çobanoğlu, 1989, s. 4).(Şekil 3.34)

Şekil 3.35: Fırın Yapısı Planı ve görünüşü, Şekil 3.32’de 12 Numara
(K: Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi)

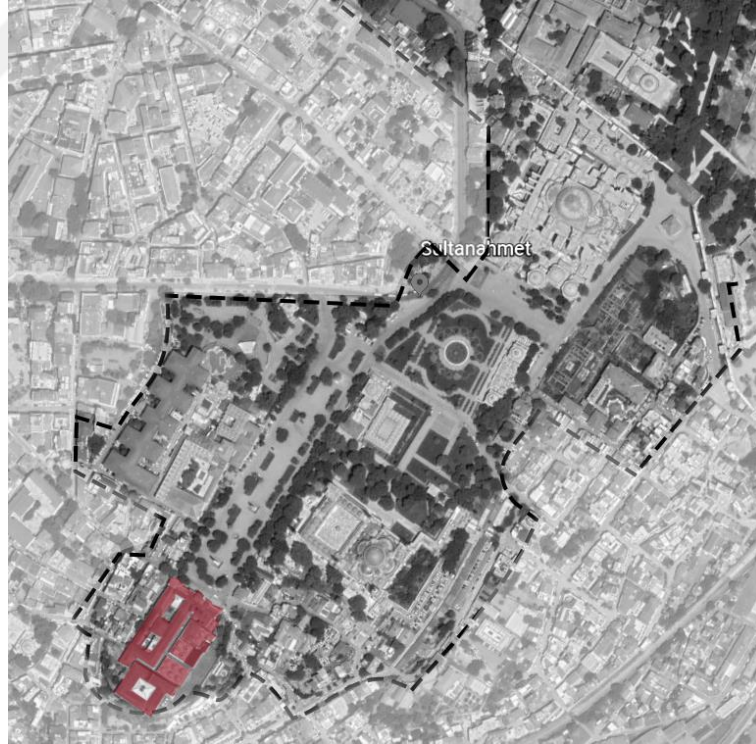
Yapı, Sultanahmet Mesleki ve Teknik Anadolu Meslek Lisesi’nin bahçesinde yer alır. Kare plana sahiptir; kesme taş yapının üzeri yuvarlak taş kemerlerin taşıdığı pandantifli dört tuğla kubbe ile örülür. Kat ilaveleri ile değişikliğe uğrayan yapı, bir dönem Sultanahmet Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi’nin marangoz atölyesi olarak kullanılır (Çobanoğlu, 1989, s. 6) .(Şekil 3.35)

Şekil 3.36: Kiler Binası planı ve görünüşü, Şekil 3.32’de 15 numaralı yapı)
(K: Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi)

Bir sıra kesme taş ve üç sıra tuğladan oluşan cephesiyle birlikte dikdörtgen plana sahip üzeri altı kubbe ile örtülü olan binadır. Fırın binasıyla bir cepheden birleşmiştir. Bugün görünüşte altı kubbesinden dört kubbe görülmekle birlikte, iki kubbe Marmara Üniversitesi Rektörlüğü binası bünyesi içindedir ve üzerindeki yapı sebebiyle cepheden görünmemektedir. Yapı, Marmara Üniversitesinin yemekhane binası olarak kullanılır (Çobanoğlu, 1989, s. 8).(Şekil 3.36)

Marmara Üniversitesi Rektörlük Binası, Mektebi Sanayi adıyla 1866 yılında inşa edilir. Binanın meydana bağlanması, eski kılıçhane, eklenen külliye imaret kileri, bazı ilave edilen okul ve atölyelerin dönüştürülmesiyle gerçekleşir. 19.yüzyılın sonuna doğru deprem sebebiyle hasar alan bina Tanzimat dönemi ünlü mimarlarından Raimondo d'Aronco tasarımına göre inşa edilir. Yeni bina, bir süre Ziraat Nezareti tarafından kullanılır. 1899 tarihinde Mekteb-i Sanayi ve Yeniçeri Müzesi olarak kullanılır. Bina, Türk sitilinde tasarlanmış olması ve meydana yönelmesiyle Meydan için önem teşkil etmektedir (Yıldız, 2007, s. 60).

Şekil 3.37: Marmara Üniversitesi Rektörlüğü Meydan'daki konumu
(K: Google Earth, Y: Sağlam M.)

Okul binası ve Yeniçeri Müzesi aslında ayrı binalardır; fakat görsel olarak detay ve elemanlarla ilişki sağlanmaktadır. İmaret-i Amire (mutfak, kiler, yemekhane ve fırın) binası da Mekteb-i Sanayi binasının bölümleri olarak kullanılır. Bu binalar günümüzde Sultanahmet Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi tarafından kullanılmaktadır. Yeniçeri Müzesi’nde bulunan eserler Askeri Müze’ye taşınır. Ziraat Nezareti binası bir ara Ticaret Nezareti ile birleşerek II. Abdülhamid döneminde yapılmış olması da göz önünde bulundurularak “Hamidiye Ticaret Mekteb-i Alisi” adını alır. Ziraat Nezareti binası İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi’ne verilir. 1977’de çıkan bir yangın sonrası dış cephesinin işlemeleri kül olur, bina restore edilir ve 1984’te Marmara Üniversitesi Rektörlüğü’nün kullanımına sunulur (Yıldız, 2007).

Şekil 3.38: Marmara Üniversitesi Rektörlüğü hava fotoğrafı
(K: Google Earth)

Günümüzde Marmara Üniversitesi Rektörlüğüne hizmet eden bina, 1883 yılında “Hamidiye Ticaret Mektebi” olarak hizmet vermektedir. Bununla birlikte sürekli isim değiştiren bina II.Abdülhamid döneminin bitişiyle sadece ‘Ticaret Mekteb-i Alisi’, Cumhuriyet döneminde ‘Ulumu Aliye-i Ticariyye Mektebi’, 1936 yılında ‘Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi’ ve 1959 yılında ‘İstanbul İktisadi ve Ticari

İlimler' akademisi olarak anılır. En son olarak 1982'den beri Marmara Üniversitesi'ne hizmet eder (Taşdemir & Fazlıoğlu, 2015).

3.6.2. Marmara Üniversitesi Rektörlük Binası'nın Mimarisi

Mimarı İtalyan Mimar Raimondo D' Aronco'dur ve II.Abdulhamit döneminde saray mimarlığı yapar. Ticaret Mektebi meydana yönelen 98 odaya sahip bir yapıdır. Yapı cephe bakımından farklı üslupla tasarlanır. Binanın meydana bakan cephesinin sol ve geniş bölümü için Neo-Ottomano üslubu, sağ ve dar bölümü için Art Nouveau üslubu baskındır. Neo-Ottomano üslubunda geçerli olan geniş uzanan saçak, sol cephede hâkimken, sağ cephede geniş ve ahşap saçak dalgali şekliyle görülmektedir. Cephenin sol bölümünde ayrıca, rölyefler bulunmaktadır ve rölyeflerden biri denizciliği temsil ederken, diğer rölyef, askeri kara gücünü temsil eden semboller içermektedir (Taşdemir & Fazlıoğlu, 2015).

SONUÇ

Sultanahmet Meydanı, kentin en eski yerleşim bölgelerindendir. Sultanahmet Kentsel Arkeolojik Koruma Alanı içinde yer alan Meydan Roma, Bizans ve Osmanlı döneminden izler taşımaktadır. 4.yy.'dan beri kente yerleşen bütün topluluklar tarafından önemsenen tarihi alan, farklı işlevlerle kullanılagelmiştir. İlk olarak vahşi hayvanların gösteri alanı olarak tasarlanan meydan, daha sonra at meydanı olarak işlev görmüş, ayrıca kimi zaman isyanların, vahşetin kimi zaman da mitinglerin gerçekleştiği bir alan olarak tarihte yer almıştır. Günümüzde ise daha çok turistik amaçla kullanılmaktadır.

Toplumlar içinde yaşadıkları kentlerin mekanlarını, sosyo-kültürel yapıları, ihtiyaçları, politik düzenlerine göre biçimlendirirler. Bu biçimlenme süreci, tamamen yepyeni bir yaşam mekânı yaratarak oluşabileceği gibi, bir önceki toplumların bıraktığı izleri takip ederek de oluşabilir. İstanbul'da, birçok kültürün farklı tarihsel dönemlerde olsa bile, fiziksel ve sosyal mozaiklerini aynı mekân üzerinde oluşturduklarını izlenmektedir ki bu mozağin en belli başlı yansımasının mekânın morfolojik yapısını biçimlendirdiği gözlenmektedir. Ulaşım ağı, yapı adaları, açık ve kapalı mekânları, kent ögeleri, anıtsal yapıları, kentin diğer donanımları, sürekli dönüşüm gösteren şehrin morfolojik sürecinin en seçkin bileşenleri olarak ortaya çıkmaktadır (Kubat, 2018, s. 17).

Çevresindeki yapıların taşıdığı imgelerle değer kazanan Sultanahmet Meydanı ve çevresi, yapılarla sürekli etkileşim halindedir ve gerçekleşen tarihi, siyasi olaylara ve meydana gelen afetlere paralel şekillenir. Çalışma kapsamında meydanın sınırlarını belirleyen, yaşadığı dönüşümlerle meydanı da değiştiren yapılar incelenerek de dönüşümler belirtilmeye çalışılmıştır.

İncelemeler kapsamında; kent planlanmasında ve uygulanan imar faaliyetlerinde, genelde dönemin ihtiyacına cevaben planlamalar yapıldığı görülmektedir. İstanbul'da yaşanan yangın felaketleri buna örnek verilebilir. İlk başlarda felaketler için çözüm aranmamış; fakat Tanzimat dönemiyle birlikte batının teknolojiye, şehir

planlamasında vs. üstünlüğü kabul edilerek Batı örneklerine istinaden düzenlemeler yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yapılan uygulamalarda devletin üst mercilerinin ve siyasetin kararının ön planda olduğu tarihsel süreç boyunca görülmektedir. Tez kapsamında yer alan Adliye Sarayı(günümüzde İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü), İbrahim Paşa Sarayı(günümüzde Türk İslam Eserleri Müzesi), Ticaret Mektebi (Marmara Üniversitesi Rektörlüğü), yakın zamanda camiye dönüştürülen Ayasofya ve Ayasofya'daki eserlerin sergilenmesi için müzeye dönüştürülen Tapu Kadastro Müdürlüğü yapılan uygulamalardaki siyasi kararlara örnek gösterilebilir.

Tarihi Yarımada ve çalışma alanında uygulanan faaliyetler analiz edildiğinde; bazı kararların kent planlaması için doğru adımlar olduğu, bazı adımların da hizmet amaçlı uygulansa da daha sonraki süreçte yanlış kararlar olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin; kentin tarihi sürecinde uygulanan yol genişletme çalışmaları her ne kadar ulaşım sıkıntısını gidermekteyse de birçok tarihi yapıya zarar vermesi sebebiyle eksik planlandığı anlaşılmaktadır. Menderes istimlaklerinde de görüldüğü gibi araç yolu açma, ulaşımı rahatlatma amacıyla hızlı karar alınıp hemen uygulamaya geçilen projelerde kentin birçok yapısı zarar görmektedir. Bundan dolayı kent planlamasında yapılacak imar faaliyetlerinin tarihi yapımıza, kültürümüze etkisinin uygulamadan önce iyice düşünülmesi, gerekli analizlerin yapılması gerekmektedir. Bununla birlikte tez kapsamında yer alan Meydan ve tarihi yapıların tarihsel süreci incelendiğinde tasarlanan mekânsal değişiklikler ve işlevsel dönüşümler için alınan kararların sit alanı olması sebebiyle kurul onayına sunulduğu görülmektedir. Ayrıca kurul kararlarına karşı çıkıldığı ve uzun bir dönem dava sonuçlarının beklenerek uygulamaların gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Kültürel, turistik ve ticari yerlere sahip olan bu tarihi alanda bulunan yapıların restorasyon çalışmaları da önem arz etmektedir. Anıtsal binaların restorasyon çalışmalarında inşa dönemine, kültürüne, mimari özelliklerine aykırı uygulamalar yapılmamasına dikkat edilmelidir. Tarihi alanlar gibi bu alanların dışındaki bölgelerde de yapılan çalışmaların tarihi alanın silüetine, yapısına olumsuz bir etki uyandırmaması önemsenmelidir. Örneğin, çalışma alanımıza yakın bölgede inşa edilen gökdelenlerin tarihi alanın silüetini bozması sebebiyle gökdelenlerin yakın bölgelerde inşası yasaklanmıştır. Alınan karar tarihimizi ve dünya mirası olan sit alanını korumaya yöneliktir.

Yapılan literatür araştırmalarından çıkartılan sonuçta tarihi, kültürel sit alanların ve eserlerin korunmasının önemi anlaşılmaktadır. Çünkü, İstanbul'un tarihi yarımadasını oluşturan kent bileşenlerinin, %16'sı her dönemde varlığını korumuş olsa da, %68'i bugüne kadar gelememiş ve geri kalan yüzdesi ise farklı işlevlere dönüşerek de olsa, varlıklarını korumuş yapılardan oluştuğu tespit edilmiştir (Kubat, 2018).

Bununla birlikte yapılan çalışmada farklı dönemlerde inşa edilen ve birbirinden farklı tasarım anlayışının benimsendiği yapıların tarihi meydan çevresindeki bütünlüğü değerlendirilmiştir. Aynı zamanda arazinin konumunun, lğinin yapının inşasında çok büyük bir etkiye sahip olduğu konu edilmiştir. Örneğin; I. Darlfnn binasının Ayasofya ile Sultanahmet Camii'nin arasındaki alana inşa edilmesiyle birlikte tarihi alanı olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. Çünkü I. Darlfnn yapısı anıtsal lğiyle Ayasofya ve Sultanahmet Cami'yi gölgede bırakır. Bu sebeple 1933 yılında çıkan yangında kl olmasına sevinilir. Bununla birlikte yapılan meydan çalışmalarıyla Ayasofya ve Sultanahmet Camii kent silüetinde, dokusunda daha belirgin hale gelir ve tarihi alanda kendini gösterir.

Ayrıca Tarihi Yarımada Yönetim Planları incelendiğinde yapılar dışında meydanın biçiminde de değişiklikler yapıldığı anlaşılmaktadır. Tarihi süreçte dönem dönem alanı ve biçimi değişen Meydan dönem ihtiyaçlarına uygun revize edilmektedir. Tarihi alanın turistik bölge ilan edilmesiyle ziyaretçilerin mekânı daha rahat algılaması için uygulanan yayalaştırma projesi ve Sultanahmet ve Ayasofya arasında düzenlenen meydanda kent mobilya tasarımları bu mekânsal biimlenmelere örnek gösterilebilir.

Tez kapsamında Sultanahmet Meydanı'nın ve çevresinin önemi vurgulanmış, tarihi alandaki eserlerin meydana etkisi üzerinde durulmuştur. Dönüm noktaları olarak belirleyebileceğimiz tarihi, siyasi olaylar ve dönemlere göre mekânsal biçimlenmeler yapılan harita çalışmalarıyla belirtilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Aksoy, Y., & Yılmaz, E. . Sultanahmet Meydanı ve Bir Tasarım Elemanı Olarak Su. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*.

Ağartan G. (2007). Tarihi Alanlarda Kentsel Yenileşme Eğilimleri ve Sultanahmet - Cankurtaran Örneği., Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü

Arslan, D. (2018). Tarihsell Konumu ve Mimarisiyle Nusretiye Camii. *Arış Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi*.

Aslan, M. (2018). Yasa, Güncel Durum ve Uygulamaları Üzerinden 5366 Sayılı; Örneği, Tarihi Yarımada.

Atasoy, N. (2012). *İbrahim Paşa Sarayı*.

Aykaç P.(2019). Musealization as an Urban Process: The Transformation of the Sultanahmet District in Istanbul's Historic Peninsula. *Middle East Technical University, Ankara*

Aydın, D. U. (2013). İstanbul At Meydanı Anıtları Üzerine Bir Deneme(Dikilitaşlar, Heykeller ve Lisippos'un Atları). *Batman University Yaşam Bilimleri Dergisi*.

Başar, D. (2012). İstanbul Tarihi Yarımada'da Mamboury, Pervititch ve Halihazır Haritalarının Karşılaştırılmasıyla Sınır Ögelerinin Dönüşümünün Okunması ve Bu Ögelerin Kent Strüktürüne Gözlenebilir Etkileri. *Mimar Sinan Üniversitesi*.

Bektaş, S. (2011). Ayasofya Hürrem Sultan Hamamı Restorasyon Önerisi ve Kütüphane Olarak İşlev Kazandırılması.

Bilim, C. (2018). Tarihi Yarımada Sultanahmet Roma-Bizans- Osmanlı Dönemi.

Boyacıoğlu, D. (2011). Hazine-i Evrak Binası ve Batılılaşma . *Mimarlık*.

Burma, S. Y. (2017). Koruma ve Planlama Anlayışlarının Değişimi: İstanbul Tarihi Yarımada'da 2005-2012 Planları Karşılaştırmaları.

Bütüner, F. B. (2010). Urban Fissure: Reconceptualization of The Land Walls within The Urban Milieu of İstanbul.

Çelik, G. (2018). *Geç Osmanlı Döneminde Sanat, Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları*. Türkiye İş Bankası.

Çobanoğlu, A. V. (1989). Sultanahmet Külliyesi İmaret Yapıları . *Sanat tarihi Araştırmaları Dergisi*.

- Denker, A.** (2010). İstanbul'daki Bizans Sarayları. *İstanbul Arkeoloji Müzesi* .
- Eyice, S.** (1989). Ahmed III Kütüphanesi. *TDV İslam Ansiklopedisi*. içinde Ahmed III Kütüphanesi: <https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/2/C02000581.pdf> adresinden alındı
- Eyice, S.** (1996). Firüz Ağa Camii. 13. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. 06 24, 2020 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/firuz-aga-camii> adresinden alındı
- Eyice, S.** (1996). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Firüz Ağa Camii: <https://islamansiklopedisi.org.tr/firuz-aga-camii> adresinden alındı
- Gerim, M.** (2010). İstanbul ve Mimari . A. E. A.haluk Dursun içinde, *Şehir ve Kültür:İstanbul*. istanbul.
- Gülenaz, N.** (t. y.). Son Dönem Osmanlı İstanbul'unda Ticaret yapıları: Hanlar, Pasajlar. G. Çelik içinde, *Geç Osmanlı Döneminde Sanat Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları*.
- Gündoğan, S. A.** (2011). Babıali'nin Mimari Gelişimi. *Sigma* 3.
- İBB.** (t.y). *İstanbul Tarihi ve Kültürel Miras Alanlarında Koruma Stratejileri*. İstanbul.
- İBB.** (2016). World Heritage İstanbul Special Issue. İstanbul
- Kaya, Ö.** (2015). *Cihan Payitahtı İstanbul* . Timaş Yayıncılık.
- Kocabaş, A.** (2006). *Kentsel Dönüşüm Yenileş(tir)me İngiltere Deneyimi ve Türkiye'deki Beklentiler*. Literatür Yayınları .
- Kolcu, İ. H.** (2013). Dönüşüm Yaşayan Tarihi Kent Merkezlerinde Arazi Kullanımı Etkileyen Faktörlerin Analizi: Sultanahmet ve Çevresi Örneği.
- Kuban, D.** (2010). *İstanbul Bir Kent Tarihi*. Türkiye İş Bankası .
- Kubat, A. S.** (2018). İstanbul Tarihi Yarımada:Morfojenetik Yapısı ve Değişim Süreci.
- Müller-Weiner, W.** (2016). *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*. Yapı Kredi Yayınları
- Özcan, K.** (2006). Tanzimat'ın Kent Reformları: Türk İmar Sisteminin Kuruluş Sürecinde Erken Planlama Deneyimleri(1839-1908). *Osmanlı Bilimi Araştırmaları VII/2(2006)*.
- Özgüven, B.** (2018). Son Dönem Osmanlı Mimarlığı'nda Meslek Öğrenimi: Snaayi Mektebi Binaları . G. Çelik içinde, *Geç Osmanlı Döneminde Sanat Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları* . İstanbul : Türkiye İş Bankası .
- Söğüt, E. S.** (2015). Tarihi Yarımada'da Hocapaşa Yangın Alanı'nın Mekansal Dönüşümü. 1.

- Söğüt, S. G.** (2019). 1912 İshakpaşa Yangını ve Ayasofya Çevresinin Yeniden Düzenlenmesi. *METU JFA*.
- Taşdemir, A., & Fazlıoğlu, M. A.** (2015). *Ticaret Mektebi Alisi*. Kalıntı İstanbul : <http://www.kalinti-istanbul.com/item/ticaret-mektebi-binası/> adresinden alındı
- Taylan, N.** (2016). Dersaadetin Merkezinde Özelliği Olan Bir Cami, Firüz Ağa Camiî. *Şehir ve Kültür*, 18.Sayı, 54.
- Tayşi, Ş. A.** (2006). İstanbul Tarihi Yarımada Meydanlarının Oluşumunu Etkileyen Çevresel Faktörler ve Meydanların Mimari Kurgusu.
- Tekeli, İ.** (2012). *İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Y.Candemir, T.** (2009). İstanbul Goad Haritalarının Bilgi Sistemine Aktarılması ve Değişim Analizi. *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası* . Ankara.
- Yazıcı, N.** (2010). Ondokuzuncu yüzyılda Sultanahmet Meydanı. *Dergipark*.
- Yıldız, A.** (2007). Tarihsel Birikime Sahip Kentsel Açık Alanların Dinamizmi-İstanbul Kent Örneği; Beyazıt Meydanı, Sultanahmet Meydanı ve Taksim Meydanı.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Url-1** <<https://karagozcelebi.tumblr.com/post/46448553764/matrakci-istanbul-haritasi>>, erişim tarihi 28.03.2013
- Url-2** < <https://www.turizmaktuel.com/haber/sultanahmet-i-imara-acan-kararin-hukuki-dayanagi-yokmus> >, erişim tarihi 15.09.2015
- Url-3** < <http://www.turanakinci.com/portfolio-view/anadoluhisari-amcazade-huseyin-pasa-yalisi/>>, erişim tarihi 11.2014
- Url -4** < <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-iii-cesmesi--topkapi-sarayi> >, erişim tarihi 10.06.2020
- Url- 5** < http://www.mimarizm.com/makale/sultanahmet-uclusu-obelisk-yilanli-sutun-orme-dikilitas_115794>, erişim tarihi 07.2014
- Url- 6** < <https://www.ayasofyahamami.com/iletisim>>, erişim tarihi 20.06.2020
- Url-7** < <http://ozhanozturk.com/2017/09/01/ayasofya/>>, erişim tarihi 01.09.2017

Url-8< <https://islamansiklopedisi.org.tr/sultan-ahmed-camii-ve-kulliyesi>>, erişim tarihi 2019

Url-9< <http://www.kalinti-istanbul.com/item/eski-adliye-binasi/>>, erişim tarihi 2015

Url-10< <http://www.kalinti-istanbul.com/item/ticaret-mektebi-binasi/>>, erişim tarihi 2015

Url-11< <https://www.istanbulium.net/2016/03/goad-haritalari.html> >, erişim tarihi 2019

Url-12 < <https://istitourism.com.tr/turkiye-turlari/> erişim tarihi 20.06.2020

Url-13<<https://www.istka.org.tr/media/1063/2014-2023-%C4%B0istanbulb%C3%B6lge-plan%C4%B1.pdf>, erişim tarihi 10.06.2020

Url-14 <. <http://www.alanbaskanligi.gov.tr/evrak/typ.pdf> , erişim tarihi 01.06.2020

Url-15 < <https://www.turizmaktuel.com/haber/turkiye-nin-tek-hali-muzesi-istanbul-da> , erişim tarihi 17.11.2014

Url-16 < https://tr.wikipedia.org/wiki/Haseki_Hamamı, erişim tarihi 30.11.2015

Url-17 <http://www.alanbaskanligi.gov.tr/sultanahmet_dma.html, _ erişim tarihi 14.05.2020

Url-18 <<https://istanbul.ktb.gov.tr/TR-165068/cografya.html>, _ erişim tarihi 14.05.2020

Url- 19 < <https://istanbulurbandatabase.com>, erişim tarihi 16.01.2018

Url-20 < <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sultanahmet-camisinin-restorasyonu-yuzde-30u-gecti-41447973> , erişim tarihi 20.07 2020

Url-21 < <https://www.haberturk.com/son-dakika-haberi-cumhurbaskani-erdogan-ayasofya-da-2753267>, erişim tarihi 23.07.2020

ÖZGEÇMİŞ

Adı- Soyadı : Meryem SAĞLAM

E-Posta: meryem.saglam@rumeli.edu.tr

ÖĞRENİM DURUMU

Lisans : Mersin Üniversitesi

Yüksek Lisans: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü,
Mimarlık Anabilim Dalı